

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

**KAROLINA ŠTARAITIENĖ
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS
IŠTĚSTINĖS STUDIJOS**

**VAIKŲ, GYVENANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE,
TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

Doc. dr. Brigita Kairienė

Vilnius, 2018

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2018-04-25

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Edukologijos ir socialinio darbo instituto, Vaiko teisių apsaugos magistrantūros iššestinių studijų studijų studentė, Karolina Štaraitienė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimas“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbu metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

(vardas, pavardė)

TURINYS

ĮVADAS	4
SAVOKŲ ŽODYNĖLIS	7
1. VAIKŲ, GYVENANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, TEISIŲ ĮGYVENDINIMO TEORINĖS PRIELAIDOS	8
1.1. Socialinės rizikos šeimos samprata, rizikos veiksniai	8
1.2. Vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimoje, gyvenimo, aplinkos sąlygos	15
1.3. Vaiko teisių apsaugos politika ir jos įgyvendinimas Lietuvoje	19
1.4. Vaiko teisių įgyvendinimo problematika socialinės rizikos šeimose	27
1.5. Pagalba vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, įgyvendinant jų teises	30
2. VAIKŲ, GYVENANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, TEISIŲ ĮGYVENDINIMO TYRIMAS VILKAVIŠKIO RAJONE	40
2.1. Tyrimo metodologija	40
2.2. Tiriamųjų charakteristikos	43
2.3. Tyrimo rezultatų analizė	43
2.3.1. Vaiko teisės būti sveikam įgyvendinimas	43
2.3.2. Vaiko teisės laisvai reikšti savo nuomonę įgyvendinimas	49
2.3.3. Vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinimas	53
2.3.4. Vaiko teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas įgyvendinimas	60
2.3.5. Vaiko teisės į mokymąsi įgyvendinimas	64
IŠVADOS	71
REKOMENDACIJOS	73
LITERATŪROS SĄRAŠAS	74
SANTRAUKA	79
PRIEDAI	81

IVADAS

Temos aktualumas. Vaikų teisių įgyvendinimo problema viena jautriausių visuomenės sričių. Kaip teigiama Lietuvos respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (1996) vaiko teises pirmiausiai privalo užtikrinti tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai. Tačiau, jog vaikų ir jų tėvų požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą kai kuriais aspektais skiriasi atskleidė Kairienė ir Žiemienė (2007). Ši problema ypač aktuali socialinės rizikos šeimose (Vaitiekienė, 2013; Masiliauskienė, Griškutė, 2011; Pupkevičiūtė-Kiguolė, 2011). Vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisės neužtikrinamos tiek emociniu, tiek socialiniu požiūriu. Tėvų požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą neatspindi 1995 m. Lietuvos ratifikuotoje Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje numatytų principų.

Siekiant atskleisti vaiko teisių įgyvendinimo aspektus, Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistemos situaciją analizavo Tamošiūnas ir Želvytė (2010). Siekiant užtikrinti socialinės rizikos šeimose augančių vaikų teisių įgyvendinimą svarbų vaidmenį atlieka įvairių sričių specialistai. Dromantienė ir Šalaševičiūtė (2006) tyrė Lietuvos gerovės politiką vaikams ir socialinių darbuotojų vaidmenį dirbant su vaikais, atskleidė socialinių darbuotojų, dirbančių su vaikais, padėtį. Kalaušienė (2014) pabrėžė tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarbą, analizavo tarpinstitucinį bendradarbiavimą dirbant su socialinės rizikos šeimomis ir jose augančiais vaikais. Tačiau Tamutienės 2017 m. atliktame tyrime, kuriame buvo apklaustos kelios dešimtys vaikų, turinčių tėvų arba jų partnerių, kurie piktnaudžiauja alkoholiu, atskleista, kad rizikos grupės šeimos identifikavimas ir įrašymas į įskaitą neturi tiesioginio ryšio su vaikų patiriamų sunkumų atskleidimu ir jų apsauga. Socialiniai darbuotojai, mokyklos psichologai, auklėtojai, socialiniai pedagogai, vaiko teisių apsaugos specialistai, policijos pareigūnai, medikai nesigilina ir nekreipia dėmesio į vaikų patiriamus sunkumus (Tamutienė, 2018). Jog darbas su socialinės rizikos šeimomis ir jose augančiais vaikais nepakankamai rezultatyvus, darbas su socialinės rizikos vaikais organizuojamas neefektyviai, atskleidė ir 2012m. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė atliktas auditas „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga?“. Vaikai augantys socialinės rizikos šeimose nesulaukia tinkamos ir efektyvios pagalbos, pagalbos šeimai individualaus plano įgyvendinimui ne visada sutelkiami tinkami ir kompetentingi specialistai.

Siekiant įgyvendinti vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teises skiriama mažai dėmesio prevenciniam darbui su socialinės rizikos šeimomis ir jų vaikais, netaikomos prevencinės priemonės. Kaip teigia Karatehin, Gehrman, Lawler (2014) darbui su socialinės rizikos šeimomis ir jose augančiais vaikais trūksta prevencijos, reikia dar daug nuveikti siekiant

apsaugoti vaikų teises, suteikiant vaikams saugumo. Apie veiksmingus prevencijos metodus darbui su netinkamą elgesį patyrusiais vaikais tyrė Barlow (2012).

Socialinės rizikos šeimų ir juose augančių vaikų skaičius nuolat kinta. Tai pagrindžiama Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „2017 metų veiklos ataskaitoje“, „2013–2016 metais socialinės rizikos šeimų skaičius mažėjo (4,9 proc.), kartu mažėjo ir vaikų skaičius, augantis jose (5,4 proc.)“ (p. 20). Tačiau 2017 m. socialinės rizikos šeimų skaičius, kaip pateikiama šioje ataskaitoje, jau išaugo 1,45 proc. (9790), palyginti su 2016 m. (9650), todėl nagrinėjama tema išlieka aktuali.

Tyrimo iširtumas: Aiškinantis vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimose, daromas žalas, bei teikiamą pagalbą, siekiant įgyvendinti vaikų teisių užtikrinimą Kondrotaitė ir Butvilas (2007) tyrė socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų socializaciją. Bartkutė ir Čižikienė (2012) tyrė socialinės rizikos šeimoms teikiamos socialinės paramos poreikį. Sagatys (2002) siekė atskleisti vaiko teisės į šeimos ryšius vietą bei jos interpretavimo tendencijas šios kategorijos bylose, Dwyer (2003) analizavo, kokias vaikai turi teises, susijusias su jų turimais asmeniniais santykiais. Cossar ir kt. (2013) pateikė vaiko, patiriančio įvairias problemas, problemos atpažinimo, įvardinimo ir pagalbos teikimo struktūrą. Young ir kt. (2014) sukūrė vaikų gerovės sistemą, kuri susieja vaiko teises, bendruomenės vystymąsi ir vaiko apsaugą.

Siekiant išnagrinėti vaikų dienos centrų darbo su socialinės rizikos šeimomis ir vaikais veiksmingumą 2015 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija užsakė Vaikų dienos centrų veiklos, juose tiekiamų socialinių paslaugų įvertinimo ir plėtojimo galimybių tyrimą. Griškutė ir Masiliauskienė (2010) tyrė pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raišką Vaikų dienos centruose. Eskytė (2008) analizavo socialinės rizikos šeimų vaikų socialinio dalyvavimo galimybes, šio proceso bruožų raišką kasdieniame gyvenime bei vaikų dienos centrų veiklą, nukreiptą į socialinio dalyvavimo plėtotę.

Apžvelgta literatūra leidžia teigti, kad mokslininkai analizavo vaikų teises, jų įgyvendinimą, neišskiriant vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose. Analizuojamos socialinės rizikos šeimos, šiose šeimose gyvenančių vaikų patirtys ir problemos, tačiau nerasta tyrimų, analizuojančių vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimą. Todėl šis darbas bus pirmas, analizuojantis minėtą problemą.

Tyrimo objektas: Vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimas.

Tyrimo klausimai:

- Kaip socialinės rizikos šeimose yra užtikrinamos vaikų teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas, sveikatos priežiūrą, mokslą, poilsį, laisvalaikį, kultūrinį gyvenimą, teisė laisvai reikšti savo nuomonę, pažiūras?

- Kokia socialinio darbuotojo pagalba teikiama socialinės rizikos šeimai ir šioje šeimoje augantiems vaikams įgyvendinant vaikų teises?

Darbo tikslas: Atskleisti vaikų, gyvenančių, socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimą.

Darbo uždaviniai:

1. Apibūdinti socialinės rizikos šeimos sampratą, rizikos veiksnius, šiose šeimose gyvenančių vaikų aplinkos, gyvenimo sąlygas.
2. Išnagrinėti vaiko teisių apsaugos politiką, jos įgyvendinimą Lietuvoje ir socialinės rizikos šeimose.
3. Apžvelgti pagalbos teikimą vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, įgyvendinant jų teises.
4. Empiriškai ištirti vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimą Vilkaviškio rajone.

Darbo metodai. Tyrimui atlikti naudojami mokslinės literatūros ir dokumentų analizės (teorinis metodas), interviu (empirinis metodas) metodai.

Tyrimo imtis. 7 tyrimo dalyviai. Socialiniai darbuotojai teikiantys socialines paslaugas socialinės rizikos šeimoms.

SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS

Socialinė rizika – įvairios visuomeninio gyvenimo aplinkybės, sudarančios sąlygas socialinei asmens atskirčiai atsirasti (Kondrotaitė, 2006, p. 57).

Vaikas – kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau (Vaiko teisių konvencija, 1995).

Vaiko apsauga – teisė augti savo šeimoje ir gauti profesionalią pagalbą, taip pat teisė būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus smurto (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2002).

Vaiko teisės – to pačios žmogaus teisės, tačiau jos nagrinėjamos kaip atskira teisių grupė dėl to, kad vaikams reikia ypatingos globos ir apsaugos (Česonienė, Bičiukienė, 2009).

1. VAIKŲ, GYVENANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, TEISIŲ ĮGYVENDINIMO TEORINĖS PRIELAIDOS

Visi vaikai turi teisę gyventi, mokytis, turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, teisę į poilsį ir laisvalaikį ir kitas teises. Šių teisių įgyvendinimu pirmiausiai turėtų rūpintis vaikų tėvai. Jie privalo rūpintis savo vaikais, sudaryti tinkamas sąlygas jiems augti, ugdytis, tobulėti. Tačiau dažnai vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisės būna pažeidžiamos.

1.1. Socialinės rizikos šeimos samprata, rizikos veiksniai

Socialinės rizikos šeimos sąvoka Lietuvos teisės aktuose atsirado 2004 m., socialinės apsaugos ir darbo ministruui patvirtinus „Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodines rekomendacijas“ (2004). Čia pateikiama, kad „**Socialinės rizikos šeima** – tai šeima, kurioje narių bendradarbiavimas ir emocinis bendravimas yra sutrikę ir kurios neigiama aplinka neskatina sveiko ir produktyvaus asmenybės augimo ir vystymosi. Tokios šeimos nesugeba tenkinti vaiko emocinių ir fizinių reikmių, be to, bendravimo būdas tokiose šeimose žymiai apriboja vaiko galimybes išreikšti poreikius ir jausmus. Vaikai, augantys tokiose šeimose, turi labai žemą savęs vertinimą, nesitiki, kad jų poreikiai yra svarbūs ir gali būti patenkinti, neturi tinkamų socialinių įgūdžių“ (Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodines rekomendacijos, 2004). Konkrečiai ir pakankamai aiškiai socialinės rizikos šeimos sąvoka apibrėžiama Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme (2006): „**Socialinės rizikos šeima** – šeima, kurioje auga vaikų iki 18 metų ir kurioje bent vienas iš tėvų piktnaudžiauja alkoholiu, narkotinėmis, psichotropinėmis ar toksinėmis medžiagomis, yra priklausomas nuo azartinių lošimų, dėl socialinių įgūdžių stokos nemoka ar negali tinkamai prižiūrėti vaikų, naudoja prieš juos psichologinę, fizinę ar seksualinę prievartą, gaunamą valstybės paramą panaudoja ne šeimos interesams ir todėl iškyla pavojus vaikų fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui. Socialinės rizikos šeimai priskiriama ir šeima, kurios vaikui įstatymų nustatyta tvarka yra nustatyta laikinoji globa (rūpyba)“. Taigi, šiuose oficialiuose socialinės rizikos šeimos apibrėžimuose akcentai dedami į bendradarbiavimą, emocinį bendravimą šeimoje, tėvų priklausomybių turėjimą ir negebėjimą rūpintis savo vaikais, vaikų poreikių, teisių netenkinimą.

Socialinės rizikos šeimos sąvoką analizavo ir įvairūs autoriai. Griškutė ir Masiliauskienė (2010) pabrėžia, kad į socialinės rizikos šeimas patenka visų pirma šeimos, neatliekančios savo funkcijų ir pradedančios kelti socialinį rūpestį. Tai šeimos krizė, kurią gali

sąlygoti nepalankios ekonominės, socialinės, kultūrinės ar psichologinės aplinkybės. Tokios šeimos yra „<...> itin skaudus socialinis reiškinys, kuomet nepalankios vaiko asmenybės formavimosi sąlygos pirmiausi negatyviai veikia jose gyvenančius vaikus“ (p. 95). Erikson (2014) taip pat sutinka, kad socialinės rizikos šeimos statusas rodo, jog šioje šeimoje yra daugybė pažeidimų – „sutriko šeimos narių tarpusavio ryšiai, ryšiai su išoriniu pasauliu, finansinė padėtis, atskirtis ir skurdas, priklausomybės, prievartiniai aktai ir su jais susiję reiškiniai“ (p. 22). O kaip nurodo Bartkutė ir Čižikienė (2012), „Į rizikos grupę šeimos patenka ne tik dėl iškilusių opių problemų (tokių kaip alkoholizmas, smurtavimas, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis), tačiau priskyrimą šiai grupei įtakoja ir sunki materialinė šeimų padėtis, taip pat tai, kad šeimose vaikus augina tik vienas iš tėvų – dažniausiu atveju motina“ (p. 995).

Iš įvairių autorių pateiktų socialinės rizikos šeimos apibrėžimų galima pastebėti, jog socialinės rizikos šeimos tėvai dėl įvairių nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių neatlieka savo pareigų ir funkcijų. Dėl to labiausiai nukenčia šeimoje augantys vaikai, kadangi tokioje šeimoje susidaro vaikams nesaugi aplinka, sutrinka natūralūs šeimos ryšiai, vaikai neprižiūrimi, jais nesirūpinama, jie netinkamai auklėjami ir taip pažeidžiamos vaikų teisės.

Šeima socialinės rizikos šeima tampa ne iš karto – šeimą, kurioje pastebima netinkamas rūpinimasis vaikais, nepriežiūra ir pan., pradeda stebėti socialiniai darbuotojai ir tokia šeima į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą įrašoma, kai Vaiko teisių apsaugos skyriaus (tarnybos) specialistai gauna rašytinę ar žodinę informaciją bei ši informacija pasitvirtina:

- šeimoje nesirūpinama vaikais;
- tėvai dažnai girtauja, dėl ko nukenčia vaikai, būdami be suaugusiųjų priežiūros;
- valstybės paramą tėvai naudoja ne šeimos ir vaikų interesais;
- tėvai nesirūpina vaikų mokymu, auklėjimu, vaikų poreikiais, nepasiima iš švietimo ir ugdymo įstaigų arba neišleidžia į jas;
- tėvai nesirūpina vaikų sveikata, nevykdo gydytojų nurodymų, nelanko ligoninėse (sanatorijose) ar neatsiima iš jų vaikų;
- šeimoje smurtaujama prieš vaikus;
- tėvams taikytos administracinio poveikio priemonės už tėvų valdžios nepanaudojimą ar panaudojimą priešingai vaiko interesams ar kitus teisės pažeidimus, susijusius su vaiko teisių apsauga;
- tėvams taikytos administracinės, civilinės arba baudžiamosios priemonės, tėvams laikinai ar neterminuotai apribotą tėvų valdžią vaikų atžvilgiu;

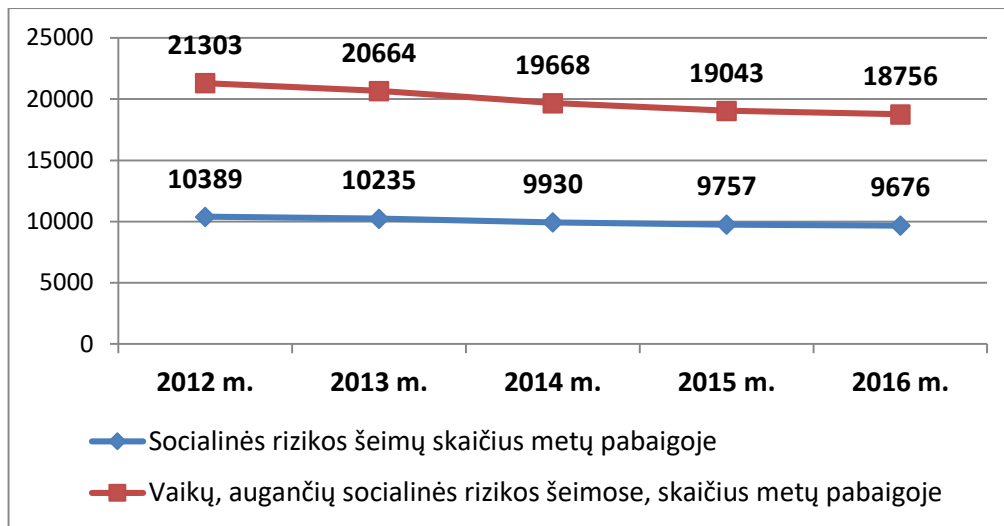
- rastas be tėvų priežiūros paliktas vaikas;
- kai priimtas sprendimas socialinės rizikos vaikui ar likusiam be tėvų globos vaikui skirti trumpalaikę socialinę globą.

Jeigu nustatomi vaiko teisių ir interesų pažeidimai šeimoje, teikiamas atitinkamos savivaldybės administracijos direktoriui įsakymo dėl šeimos įrašymo į socialinės rizikos šeimų apskaitą projektas. Apie tai, kad šeima įrašyta į socialinės rizikos šeimų apskaitą, Vaiko teisių apsaugos skyrius raštu informuoja pačią šeimą ir raštu kreipiasi į savivaldybės administracijos padalinį, atsakingą už socialinių paslaugų planavimą, paslaugų organizavimo administravimą ir bendrųjų socialinių paslaugų bei socialinės priežiūros kokybės kontrolę dėl paslaugų poreikio šeimai ir vaikui nustatymo ir organizavimo. Taip pat Vaiko teisių apsaugos skyrius (tarnyba) gali imtis kitų teisės aktuose numatytų priemonių socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų teisėms ir teisėtiems interesams užtikrinti.

Paprastai išskiriami šie socialinės rizikos šeimų tipai (Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodines rekomendacijos, 2004):

- vienas arba abu tėvai turi žalingų įpročių ar kompulsijų (neįveikiamų potraukių) – vartoja kvaišalus, demonstruoja palaidą seksualinį elgesį, lošia azartinius žaidimus, serga bulimija ar anoreksija, per daug laiko praleidžia darbe;
- vienas ar abu tėvai grasina ar naudoja fizines bausmes, kaip pagrindinę disciplinos priemonę. Vaikai gali būti fizinio smurto liudininkais arba priversti dalyvauti baudžiant brolius ir seseris, arba gyvena baimėje dėl galimų agresijos protrūkių;
- vienas arba abu tėvai naudoja vaikus kaip savo nuosavybę, kurios pagrindinis tikslas tenkinti tėvų fizinius ir emocinius poreikius (pvz., depresiška mama niekur neleidžia vaiko, nes jai liūdna vienai);
- vienas arba abu tėvai netenkina arba grasina netenkinti vaiko gyvybiškai svarbių poreikių (aprūpinti valgiu, drabužiais, neleisti ilsėtis);
- vienas arba abu tėvai naudoja stiprią autoritarinę kontrolę, kaip auklėjimo priemonę;
- šeima fanatiškai seka tam tikrais tikėjimais ar stereotipais (religiniais, finansiniais, politiniais ir pan.), besąlygiškai reikalaujama vaiko paklusimo.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2016 m. gruodžio 31 d. duomenimis į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą buvo įtrauktos 9676 šeimos, kuriose augo 18756 nepilnamečiai vaikai (žr. 1 pav.).

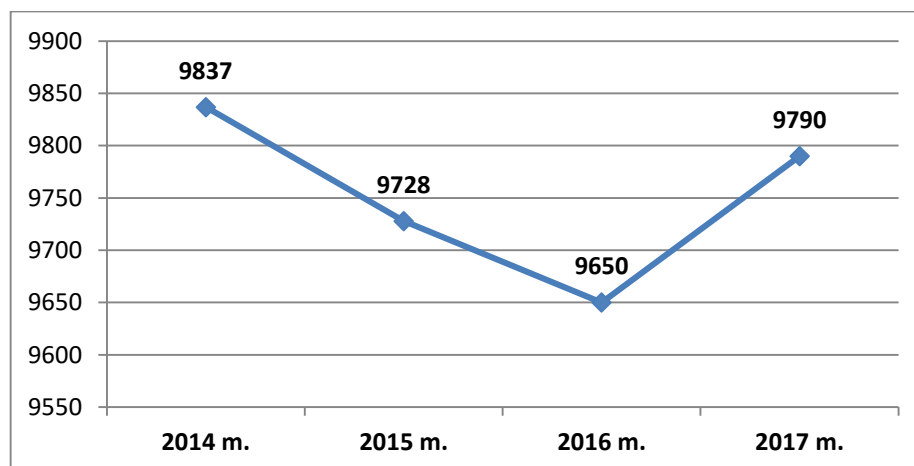
1 pav. Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičiaus kaita 2012–2016 m. pabaigoje

Šaltinis: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba

(http://www.vaikoteises.lt/media/file/Statistika/socialines_rizikos_seimos_2016_m.%20.pdf)

Duomenys rodo, kad socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius 2012–2016 m. mažėjo – per šiuos penkerius metus socialinės rizikos šeimų sumažėjo 7 proc. (713 šeimų), o jose augančių vaikų – 12 proc. (2547 vaikais). Galima pastebėti, jog mažėjantį socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičių lėmė mažėjantis gyventojų skaičius Lietuvoje, vaikų gimstamumas bei emigracija.

2017 m., kaip nurodoma Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „2017 metų veiklos ataskaitoje“ (2018), socialinės rizikos šeimų Lietuvoje buvo 9790, t. y. 1,45 proc. daugiau nei 2016 m. (žr. 2 pav.).

2 pav. Socialinės rizikos šeimų skaičiaus kaita 2014–2017 m.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2017 metų veiklos ataskaita

Socialinės rizikos šeimų padidėjimo priežastis 2017 m., kaip nurodoma Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „2017 metų veiklos ataskaitoje“ (2018) yra tai, kad „Plėtojant socialinį darbą su socialinės rizikos šeimomis savivaldybėse, gerėja socialinės rizikos veiksnių nustatymas šeimose ir paslaugų organizavimas“ (p. 20).

Lietuvos statistikos departamento duomenimis daugiausiai šeimų į socialinės rizikos šeimų apskaitą įrašomos dėl tėvų girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo ir įgūdžių stokos (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Socialinės rizikos šeimų ir jose augančių vaikų skaičius pagal priežastis

	2012 m.	2013 m.	2014 m.	2015 m.	2016 m.
Šeimos, iš viso	10389	10235	9930	9757	9676
iš jų dėl:					
tėvų girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo	5072	4871	4600	4331	4088
įgūdžių stokos	3985	4080	4118	4287	4495
vaikui nustatytos laikinosios globos	358	393	408	404	428
netinkamo paramos naudojimo	72	58	49	45	36
prievartos prieš vaikus	250	228	189	171	176
laikino tėvų valdžios apribojimo ir vaikui nustatytos nuolatinės globos	114	106	96	97	85
tėvų piktnaudžiavimo azartiniais žaidimais	1	1	1	–	–
kitų priežasčių	537	498	469	422	396
Vaikai, iš viso	21303	20664	19668	19043	18756
iš jų dėl:					
tėvų girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo	10237	9634	8847	8176	7578
įgūdžių stokos	8861	8997	8989	9174	9526
vaikui nustatytos laikinosios globos	416	433	411	408	408
netinkamo paramos naudojimo	187	151	128	111	84
prievartos prieš vaikus	517	470	375	325	361
laikino tėvų valdžios apribojimo ir vaikui nustatytos nuolatinės globos	127	117	101	108	94
tėvų piktnaudžiavimo azartiniais žaidimais	1	1	–	–	–
kitų priežasčių	957	861	817	741	678

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas (<https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>)

Pagal Lietuvos statistikos departamento pateikiamus duomenis pastebima tendencija, kad daugėja vaikų šeimose, kurios pripažintos socialinės rizikos šeima dėl įgūdžių

stokos, t. y. šių šeimų tėvai negeba rūpintis vaikais, juos auklėti, o tuo pačiu ir yra pažeidžiamos vaikų teisės.

Kaip matyti iš 1 lentelėje pateikiamų duomenų, yra daug priežasčių, dėl kurių šeima gali tapti socialinės rizikos šeima. Taip pat yra ir nemažai rizikos veiksnių, kurie lemia socialinės rizikos šeimų atsiradimą. Tuos veiksnius Guščinskienė ir Kondrotaitė (2006) sąlyginai suskirstė į dvi dideles grupes (p. 18):

- šeimos struktūros ypatumai (nepilnos, menkai aprūpintos šeimos; šeimos, kuriose yra neįgalių arba chroniškomis ligomis sergančių asmenų, kuriems būtina nuolatinė priežiūra; šeimos, kurių narys/nariai gyvena įkalinimo vietose arba ką tik grįžo iš jų ir išgyvena socialinės adaptacijos procesą; asmenys, priklausantys kokiam nors socialinės rizikos grupei);
- šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis (bendrų interesų ir tikslų visuomeniniame gyvenime ir buityje nebuvimas, nepatikimumas ir nepasitikėjimas vienas kitu, tarpusavio supratimo bei palaikymo nebuvimas, šiurkštumas ir žiaurumas bendraujant su artimaisiais).

Socialinės rizikos šeimą gali paveikti tik vienas iš šių veiksnių arba abu. Pavyzdžiui, vienas šeimos narys gali gyventi įkalinimo įstaigoje, šeima gali stokoti finansų (šeimos struktūros ypatumai) ir būti abejingi vieni kitiems, nesirūpinti šeima (šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis).

Kavaliauskienė (2014), remdamasi Fedulova (2004) pateikia platesnius socialinės rizikos veiksnius:

- socialiniai ekonominiai veiksniai (žemas materialinis šeimos lygis, prastos būsto sąlygos, tėvų nedarbas);
- socialiniai demografiniai veiksniai (vieno arba abiejų tėvų nebuvimas, pakartotinė santuoka, svetimas vaikas šeimoje);
- medicininiai sanitariniai veiksniai (nepalankios gyvenimo sąlygos, lėtinės tėvų ligos, neįgalieji šeimoje, apsunkintas paveldimumas);
- psichologiniai pedagoginiai veiksniai (vidinių tarpasmeninių santykių šeimoje sutrikimai, vertybinių šeimos narių orientacijų deformacija, šeimos situacija iki arba po ištuokos, pedagoginės tėvų nesėkmės, tėvų ir vaikų susvetimėjimas, nepakankamai emocionalūs ir nepasitikėjimu grįsti tėvų ir vaikų santykiai, auklėjimo trūkumai ir t.t.);
- kriminaliniai veiksniai (žiaurumas šeimoje, alkoholio vartojimas šeimoje ir t.t.).

Leidinyje „Preventing Child Maltreatment: a guide to taking action and generating evidence“ (2006) pateikiami tokie rizikos veiksniai, galintys įtakoti tai, kad šeima (tėvas ir motina arba tik vienas jų) netinkamai elgsis su vaiku, jo neprižiūrės:

- sunku priimti vaiką dėl sudėtingų nėštumo, gimdymo komplikacijų ar nusivylimo kūdikiu;
  - nežino pagrindinių vaiko auklėjimo principų;
  - turėjo blogą vaikystę;
  - trūksta žinių apie vaiko vystymąsi arba turi nerealių lūkesčių, trukdančių suprasti vaiko poreikius ir elgesį (pvz., aiškina vaiko suprastą netinkamą elgesį kaip tyčini, o ne kaip vystymosi etapą);
    - neadekvačiai reaguoja į vaiko elgesį (pvz., pernelyg didele bausme ar fiziniu smurtu);
    - pritaria fizinei bausmei kaip vaikų drausminimo priemonei arba tiki jos veiksmingumu;
      - vaikams drausti naudojama fizinė bausmė;
      - kenčia nuo fizinių / psichinės sveikatos problemų / kognityvinių sutrikimų;
      - trūksta savikontrolės, susitvardymo;
      - piktnaudžiauja alkoholiu ar narkotikais, taip pat nėštumo metu;
      - dalyvauja nusikalstamoje veikloje;
      - yra socialiai izoliuoti (-as);
      - serga depresija arba pasireiškia žemas savigarbos arba nepilnavertiškumo jausmai, kuriuos gali sustiprinti nesugebėjimas pasirūpinti vaiko ar šeimos poreikiais;
        - pernelyg jaunas amžius šeimai ir vaiko auginimui;
        - finansiniai sunkumai;
        - šeimos skyrybos;
        - smurtas tarp šeimos narių.

Taigi, kaip matyti iš įvairių šaltinių, yra daug ir įvairių rizikos veiksnių, kurie lemia tai, kad šeima gali tapti socialinės rizikos šeima. Šeimose situacija gali būti labai skirtinga, todėl socialinę riziką šeimai gali lemti ir vienas, ir keletas rizikos veiksnių.

Kondrotaitė (2006), remdamasi atliktais tyrimais, nurodo, jog „<...> ekonominėms, demografinėms, moralinėms bei kitokio pobūdžio rizikoms (kurios yra artimos socialinės įtampos reiškiniams) gali turėti didelę įtaką socialinės rizikos šeimų padėtis. Tokios rizikos įtampos yra susijusios su žemu šeimos socioekonominiu statusu, menku motinos išsilavinimu (neadekvačiu situacijos suvokimu), ribotomis įsidarbinimo galimybėmis, t. y. su gerovės būseną ir jos kūrimu šeimoje. Daugelis vaikų iš normalių šeimų nugalai savo asmeninius rizikos veiksnius, tuo tarpu socialinės rizikos šeimų vaikai susiduria su keliomis rizikomis ir

kartu yra labiau linkę į asocialią elgseną“ (p. 58). Autorė nurodo veiksnius, kurie gali būti socialinės rizikos šeimų, didinančių įtampas socialinių santykių tinkluose, rodikliais:

- Sociodemografiniai rizikos veiksniai. Sociodemografinės rizikas galima apibūdinti tokiais aspektais kaip vieniša motinystė; keturi ar daugiau vaikų iš rizikos šeimos gyvena vaikų namuose; neįgytas aukštasis išsilavinimas (kalbant apie tėvus) ir skurdas. Vaikai, kurie patiria bent keletą iš šių rizikos veiksnių, gali būti identifikuojami kaip priklausantys aukšto lygio sociodemografiniai rizikai.

- Rizikos paplitimas. Rizikos veiksmui atsirasti padeda tai, kad vaikas, patyręs vieną stresinį veiksnių, yra linkęs patirti ir kitas stresines situacijas. Kai kurie mokslininkai teigia, kad skurdas nėra tiesioginė priežastis neigiamam vaiko poelgiui ir pasekmei. Viena šio reiškinio atsiradimo ir paplitimo priežasčių yra tai, jog socialinės rizikos šeimos dažniausiai gyvena padidėjusio skurdo sąlygomis.

- Neigiami rezultatai, susiję su didele sociodemografinė rizika. Vaikai, kurie gyvena padidėjusios sociodemografinės rizikos sąlygomis, yra kur kas labiau linkę patirti negatyvias emocijas ir elgesio problemas bei sunkumus mokykloje, lyginant su kitais vaikais.

- Mokymosi problemos (problemos mokykloje). Vaikai, kurie gyvena padidėjusios rizikos sąlygomis, dažniau gauna prastesnius pažymius mokykloje, linkę į žemesnio lygio įsipareigojimus mokyklai nei kiti vaikai.

Padėti vaikui iš socialinės rizikos šeimos įveikti šiuos veiksnius gali turimos charakterio, elgesio, kognityvinės savybės, gaunamas palaikymas iš bendruomenės (mokyklos, vietos), socialinio darbuotojo, mokyklos, draugų, teigiamų pavyzdžių modelis.

Apibendrinant galima teigti, jog socialinės rizikos šeimos – tai šeimos, neatliekančios savo funkcijų, keliančios socialinį rūpestį, šiose šeimose yra daugybė pažeidimų, opijų problemų. Yra daug rizikos veiksnių, kurie gali lemti socialinės rizikos šeimos atsiradimą. Tai gali būti šeimos struktūriniai ypatumai, šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis, ekonominiai, demografiniai, medicininiai, psichologiniai, pedagoginiai, kriminaliniai veiksniai.

1.2. Vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimoje, gyvenimo, aplinkos sąlygos

Vaiko raidai ir tapsmui didžiausią įtaką daro šeima, bendravimo stilius joje, fizinė aplinka, gyvenimo sąlygos. Nors nerasta, kad socialinės rizikos šeimų fizinė aplinka būtų analizuota mokslinėje literatūroje, tačiau įvairiuose atliktuose tyrimuose (Bartkutė, Čižikienė (2012), Barlow (2012), Cossar ir kt. (2013), Kalaušienė (2014), Tamutienė, Laslett (2016),

Tamutienė (2018)) ji aprašoma, minima. Tuo remiantis galima teigti, kad socialinės rizikos šeimose dažnai nebūna tinkama vaikui vystytis fizinė aplinka ir taip pažeidžiama vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Šiose šeimose dažnai nesirūpinama vaiko higiena (neskalbiami, nelyginami drabužiai, nešvarūs, netinkami sezonui batai, nemaudomi vaikai, nesirūpinama jų plaukais, dantų valymu, nagų priežiūra ir pan.). Tuo pačiu ir šių šeimų namų aplinka būna nehygieniška, antisanitarinių sąlygų – netvarkomi namai, laiku nesuplaunami indai, trūksta buities daiktų, vaikai miega nepritaikytose miegui vietose. Galima daryti prielaidą, kad vaikai iš socialinės rizikos šeimų, nematydami, kaip reikia laikytis elementarių higienos taisyklių, ir patys neišsiugdys higienos įpročių ir sampratos.

Dažnai vaikai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, neturi tarsi įprastinių kitoms šeimoms ugdomosi priemonių – spalvotų pieštukų, flomasterių, plastilino, modelino, spalvinimo knygelėlių ir pan. Todėl, atėję mokyti į priešmokyklinio ugdymo grupę, jie kartais nemoka laikyti rankoje pieštuko, spalvinti, nežino, kaip elgtis su plastilinu ir modelinu, nemoka dalintis žaislais su kitais vaikais, jiems trūksta bendravimo įgūdžių. Taip vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, neįgyja elementariausių socialinių, komunikavimo įgūdžių.

Ne viena socialinės rizikos šeima gyvena iš tiesų skurdžioje aplinkoje – apleistuose pastatuose, butuose, bendrabučiuose, kuriuose trūksta elementarių sanitarinių sąlygų – karšto vandens, šilumos, tualetas kartais būna tik lauko. Būna, kad šioms šeimoms dėl skolų atjungiamas elektra. Visos šios išvardintos priežastys, pinigų stoka ir lemia, kad vaikams iš socialinės rizikos šeimų trūksta higienos, jie būna netvarkingais, nešvariais rūbais ir batais, neturi būtinų ugdymuisi reikalingų priemonių, jiems trūksta socialinių įgūdžių, jie mokosi prasčiau, nes tiesiog neturi sąlygų namuose atlikti užduotus namų darbus. Tai patvirtina ir Kavaliauskienė (2014) teigdama, kad „<...> būtent šeimos fizinė aplinka ir lemia, kad didėja rizika dėl tokių priežasčių, kada vaikus augina vienišos motinos ir nuolat keičiami partneriai, dėl ko vaikai patiria nuolatinį stresą. Taip pat nuolatinis alkoholio vartojimas, smurtas namuose, kitoks netinkamas elgesys lemia tai, kad vaikai yra neprižiūrimi, nepamaitinami, o tai atsiliepia ir jų elgesiui“ (p. 60).

Socialinės rizikos šeimų tėvai stokoja tėvystės įgūdžių – jie neugdo savo vaikų, nesirūpina jų sveikata. Dažnai vaikai iš šių šeimų dėl netvarkos, nesirūpinimo, nekokybiško ir nesubalansuoto maisto turi sveikatos problemų, jie jaučiasi emociškai atstumti. Perry (2013) pabrėžia, kad vaikai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, tiesiog užmirštami, „atmetami“. Tokie vaikai turi daugybę problemų, įskaitant sunkumus, susijusius su emocijomis. Dažnai apleisti vaikai emociškai neatitinka savo fizinio amžiaus – dešimties metų vaikas savo emociniu išsivystymu gali būti tik dvejų metų amžiaus.

Socialinės rizikos šeimose suaugę ne tik fiziškai nesirūpina savo vaikais, tačiau jiems trūksta ir elementarių bendravimo su vaikais įgūdžių, apkabinimų, meilės, paprasčiausių pokalbių. Tai pabrėžia Karatehin, Gehrman, Lawler (2014), teigdami, jog vaikams yra labai svarbu net tokie paprasti dalykai kaip paėmimas už rankos, dainavimas, kino filmų žiūrėjimas kartu, akių kontaktas, fizinis artumas, apkabinimas, bučiniai. Visa tai yra pagrindas būsimiems tvirtiems šeimos santykiams. Socialinės rizikos šeimose kartais to trūksta, todėl augantys vaikai susidaro netinkamą būsimos šeimos modelį, nemoka užmegzti saugių emocinių santykių. Norint tai pakeisti reikalingas ilgas ir kruopštus darbas.

Dar viena opi problema socialinės rizikos šeimose – tėvų piktnaudžiavimas alkoholiu, kurį suaugusieji geria nesislapstydami nuo vaikų. Vaikai nuolat mato girtus savo tėvus, pas kuriuos dažnai dar renkasi ir asocialūs asmenys – jie girtauja, o kartais netgi atlieka seksualinius veiksmus visiškai nesislėpdami nuo vaikų. Tokiu atveju vaikai traumuojami, žalojama jų psichinė, emocinė sveikata. „Tikėtina, kad girtaujantys tėvai negeba suteikti vaikui emocinio saugumo ir patenkinti fizinių, socialinių poreikių. Taip susidaro nepalankios sąlygos saugaus prieraišumo vystymuisi, kuris pasireiškia elgesio, suvokimo, emociniais vaiko raidos sutrikimais“ (Liobikienė, 2010, p. 76). Vaikai kompleksuoja, kad tėvai vartoja alkoholį ir yra neatsakingi, o dėl to patiria patyčių. Tėvai moko savo vaikus slėpti šeimos situaciją, todėl dažnai net mokyklų darbuotojai apie tokią problemą net neįsivaizduoja. Vaikai, nesijaučiantys saugiai namuose, kuriuose piktnaudžiuojama alkoholiu, tarsi stumiami iš namų, ieško draugų gatvėje, tarp panašaus likimo vaikų. Todėl tokie vaikai gali tapti grubūs, netinkamo elgesio, agresyvūs, pradėti vagiliauti, patys piktnaudžiauti alkoholiu, t. y. vaikai gali perimti matomą gyvenimo modelį iš suaugusiųjų (Liobikienė, 2010).

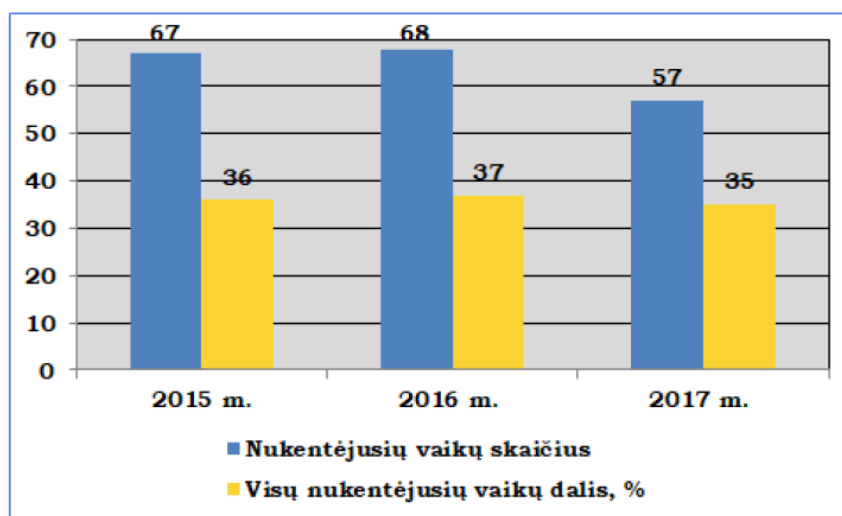
Socialinės rizikos šeimose dažni konfliktai, bėrimai ir vaikai nori nenori priversti pasirinkti vieno iš konfliktuojančių savo tėvų pusę. Vis dėlto dažniausiai vaikai renkasi smurtą patiriančiojo pusę (dažniausiai motinos), bando jį užstoti, taip patys patirdami smurtą arba pradėdami smurtauti. Būna, kad socialinės rizikos šeimos tėvai verčia vaikus neigti realybę, jie tikina vaikus, kad yra, pavyzdžiui, ne girti, o tik pavargę, ne smurtauja, o tik aiškinasi santykius ir panašiai. Jiems neįdomi vaikų nuomonė, ką jie jaučia, ko nori, galvoja, apie ką svajoja, dažnai jie ignoruojami, nevertinamos jų pastangos ir troškimai turėti normalią, mylinčią šeimą. Tokiose šeimose silpni emociniai ryšiai, tėvai abejingi savo vaikams, jų ugdymui, jie nejaučia pareigos savo vaikams.

Vaikai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, turi riziką patirti smurtą. Smurto formų yra įvairių, kartais sunku būna išsiaiškinti arba sužinoti apie patirtą vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, smurtą, tačiau įvairių tarnybų ir įstaigų darbuotojai stengiasi tai išsiaiškinti. Yra patvirtintas „Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko

teisių pažeidimais, tvarkos aprašas“ (2017), kuriame nustatyti ypatingi smurto prieš vaiką atvejai. Tai atvejai, dėl kurių:

1. vaikui nustatoma arba įtariama mirtis;
2. vaikui sunkiai sutrikdoma sveikata;
3. kai yra pagrindas manyti ir (ar) įvertinti, kad padaryta nusikalstama veika, numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 (prekyba žmonėmis), 147² (naudojimasis priverstiniu darbu ar paslaugomis), 149 (išžaginimas), 150 (seksualinis prievartavimas), 151 (privertimas lytiškai santykiuoti), 151¹ (lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio asmens seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą), 157 (vaiko pirkimas arba pardavimas) straipsniuose;
4. taip pat vaiko savižudybės ir bandymo nusižudyti, sukeliančio grėsmę vaiko gyvybei, atvejai.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „2017 metų veiklos ataskaitoje“ pateikiami ypatingi smurto prieš vaikus, gyvenančius socialinės rizikos šeimose, duomenys (žr. 3 pav.).

3 pav. Šeimų, kuriose augantys vaikai galimai nukentėjo ypatingų atvejų metu, įrašytų į socialinės rizikos šeimų apskaitą, skaičius bei procentinė išraiška

Šaltinis: Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „2017 metų veiklos ataskaita“ (2018)

Kaip matyti iš 3 paveiksle pateikiamų duomenų, „Lyginant 2015–2017 m. duomenis, matyti, kad šeimų, kuriose augantys vaikai galimai nukentėjo ypatingų atvejų metu, įrašytų į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus apskaitą, skaičius ataskaitiniu laikotarpiu kinta nežymiai. Vaikų teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenimis, įvykus ypatingam

atvejui, 57 šeimos, kurių vaikai galimai nukentėjo, jau buvo įrašytos į Apskaitą. Tai sudaro 35 proc. visų šeimų, kurių vaikai galimai nukentėjo nuo smurto“ (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2017 metų veiklos ataskaita, 2018, p. 117).

Vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose patiria įvairias rizikas ir „Vaikui, patiriančiam vienos grupės riziką, didelė tikimybė patirti ir kitas. Pavyzdžiui, jeigu vaikas auga šeimoje, kurioje tėvai vartoja alkoholį, tikėtina, kad anksčiau ar vėliau vaikas šeimoje patirs smurtą, tai vadinama išmoktu elgesiu. Arba, jeigu tėvai skursta, tikėtina, kad vaikai kenčia ne tik dėl materialinio nepritekliaus, bet ir dėl tėvų įgūdžių stokos jais rūpintis. <...> Viena problema ta, kad vaikai, augantys socialinės rizikos šeimose, patiria ne vien skurdą, fizinį ir emocinį smurtą, bet ir neturi galimybių tinkamai ugdytis“ (Erikson, 2014, p. 24).

Apibendrinant galima teigti, kad socialinės rizikos šeimose dažnai nebūna tinkama vaikui vystytis fizinė aplinka, jiems nepakanka ugdymosi priemonių ir taip pažeidžiama vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Dažnai socialinės rizikos šeimų suaugusieji stokoja tėvystės įgūdžių, todėl jie nepakankamai rūpinasi savo vaikais, kurie savo ruožtu dėl to jaučiasi atstumti. Kitos opios socialinės rizikos šeimų problemos – girtuoklystė, smurtas, kitoks netinkamas suaugusiųjų elgesys. Tai lemia vaikų nepriežiūrą, kas gali atsiliiepti jų elgesiui.

1.3. Vaiko teisių apsaugos politika ir jos įgyvendinimas Lietuvoje

Prieš pradėdant kalbėti apie vaiko teisių apsaugą, reikėtų išsiaiškinti, kas yra vaiko teisės. Populiariausia koncepcija, anot Bandman (1999), yra ta, kad vaikų teises galima laikyti ypatingu suaugusiųjų teisių atveju. Čia argumentas yra tas, kad kadangi vaikai yra žmonės ir žmonės turi arba privalo turėti teises, tai reiškia, kad ir vaikai turi arba privalo turėti teises.

Vaiko teisių apsaugos politika pradėta domėtis jau nuo pat Lietuvos nepriklausomybės pradžios, „<...> orientuotasi į gerovės valstybių modelį, kuriame vaiko gerovės politika yra socialinės politikos ir apsaugos dalis“ (Dromantienė, Šalaševičiūtė, 2006, p. 82, cit. pagal Lazutką, 1999). Tam buvo rengiami ir priimami teisės aktai, dokumentai, vaiko gerovę reglamentuojantys įstatymai, kuriamos institucijos, į veiklą, apsaugant vaiko teises, įsijungė įvairios nevyriausybinės organizacijos, mokyklose pradėta steigti socialinio pedagogo etatai, vėliau – ir kitų pagalbą vaikui teikiančių specialistų etatai (specialiojo pedagogo, psichologo, logopedo, mokytojo padėjėjo ir kt.). 1995 m. Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją. Taigi Lietuva įsipareigojo gerbti ir garantuoti visas Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, imtis visų reikiamų teisinių,

administracinių ir kitų priemonių Konvencijoje (1995) pripažintoms teisėms įgyvendinti, padėti tėvams ir kitiems vaiką auklėjantiems asmenims įgyvendinti vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, o prireikus teikti materialinę paramą ir remti įvairias programas. Imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai.

Vaiko teisių apsaugą ir paramą šeimoms garantuoja ir Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992): „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą“, „Nepilnamečius vaikus gina įstatymas“ (39 straipsnis). Taip pat, kaip nurodoma Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklalapyje, pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją Seimas ir Prezidento institucija nustato valstybės politiką vaiko teisių apsaugos srityje, o Vyriausybė užtikrina šios politikos įgyvendinimą. Kiekvienas ministras atsako už jam pavestą valstybės valdymo sritį. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarimu Nr. 194 priskirta vaiko teisių apsaugos valdymo sritis bei nustatyta kitų ministerijų kompetencija. Vaikų skyrius analizuoja vaiko teisių apsaugos būklę, teikia Lietuvos Respublikos Vyriausybei pasiūlymus dėl jos tobulinimo, koordinuoja vaiko globos (rūpybos), įvaikinimo, vaiko apsaugos nuo smurto ir tarptautinės vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimą bei teisės aktų nustatyta tvarka organizuoja valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų bendradarbiavimą vaiko teisių apsaugos srityje.

1996 m. patvirtintas Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kurio paskirtis – gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992) ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus. Šiame įstatyme nustatomos pagrindinės vaiko teisės, laisvės bei pareigos, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausiosios garantijos. Šis įstatymas taip pat reguliuoja vaiko elgesio kontrolės bei jo atsakomybės pagrindines sąlygas, nustato tėvų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus bendrąsias nuostatas, vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir jų veiklos teisinius pagrindus.

2017 m. priimtas naujos redakcijos Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kuris įsigalios 2018 m. liepos 1 d., praplečia šio įstatymo paskirtį, nurodydamas, kad įstatymo paskirtis – užtikrinti vaiko teisių ir laisvių įgyvendinimą, gynimą ir apsaugą, stiprinti tėvų ir kitų vaiko atstovų pagal įstatymą atsakomybę ir galimybes rūpintis vaiku, užtikrinti vaiko interesus, nustatyti pagalbos vaikui ir šeimai ar kitiems jo atstovams pagal įstatymą organizavimo pagrindus, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos

(1992), Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (1989) ir Vaiko teisių deklaracijos (1959) nuostatas, apibrėžti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos mechanizmus, vaiko teisių apsaugos sistemos institucijas, jų veiklos teisinius pagrindus ir bendrąsias atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus nuostatas.

Vaiko teisių apsaugos įstatyme (2017) apibrėžiamos smurto prieš vaiką formos, vaiko teisių ir laisvių apsaugos įgyvendinimo principai, numatomas pagrindinių vaiko teisių ir laisvių įgyvendinimas, vaikas ir socialinė aplinka, pagrindinės vaiko teisės, pagrindinės vaiko tėvų ir kitų vaiko atstovų pagal įstatymą teisės, pareigos ir atsakomybė, vaiko teisių apsaugos užtikrinimas, teisę pažeidusių vaikų teisių užtikrinimo ypatumai, vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos.

Naujame Vaiko teisių apsaugos įstatyme (2017) nurodomos tokios pagrindinės vaiko teisės: teisė gyventi ir sveikai vystytis; teisė turėti tėvus; teisė mokytis; teisė į identiškumą ir jo išsaugojimą; teisė į privatų gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę, kitas teises; teisė būti išklaustyti; teisė gyventi ir bendrauti su savo tėvais ir giminaičiais; teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas; teisė į socialinę apsaugą ir valstybės finansinę paramą; teisė į gyvenamąsias patalpas; teisė gauti viešąją informaciją; vaiko turtinės teisės; teisė į saviraiškos laisvę, poilsį ir laisvalaikį; vaikų su negalia teisės; teisė būti apsaugotam nuo smurto; vaikų, priklausančių Lietuvos Respublikos tautinėms bendrijoms (mažumoms) teisės; vaiko užsieniečio prieglobsčio prašytojo, pabėgėlio, nelydimo nepilnamečio užsieniečio teisės.

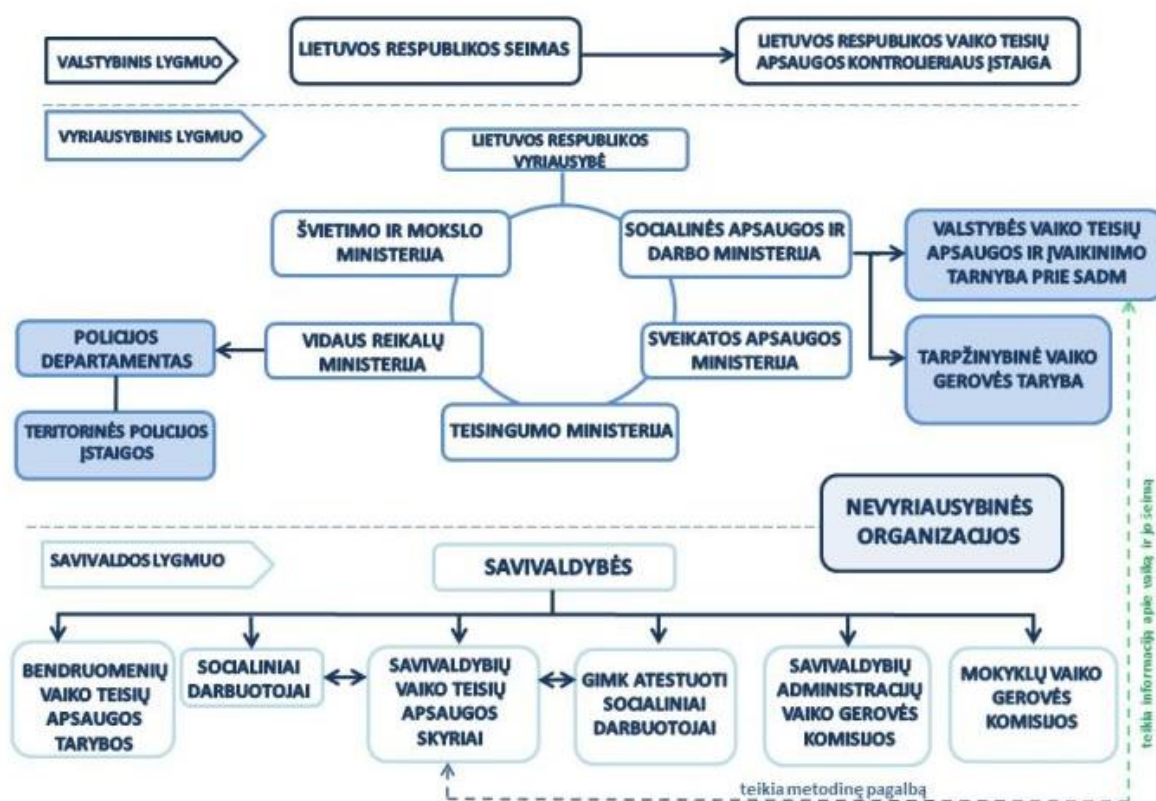
Naujai priimtu Vaikų teisių apsaugos įstatymu (2017) tobulinama vaiko teisių apsaugos ir įgyvendinimo sistema, ypatingą dėmesį skiriant vaiko saugumui. Šiuo įstatymu reglamentuojamos pagrindinės vaiko tėvų ir kitų vaiko atstovų pagal įstatymą teisės, pareigos ir atsakomybė. Įstatyme įtvirtinta naujovė – vaiko tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą privalo pasirūpinti, kad vaikas iki 6 metų be objektyvios būtinybės neliktų be vyresnių kaip 14 metų asmenų priežiūros. Taip užtikrinama vaiko teisė būti saugiam. Šis įstatymas įsigalios 2018 m. liepos 1 d, išskyrus šio įstatymo 2 straipsnio 4 dalį, kuri įsigaliojo 2017 m. spalio 11 d.

Vaikų teisių apsaugos įstatyme (2017) įtvirtintas 11 mobiliųjų komandų – minėtos tarnybos profesionalių specialistų grupių, skubiai suteikiančių ir organizuojančių vaikui ir į krizę patekusiai šeimai individualią ar grupinę medicininę, psichologinę, socialinę, teisinę pagalbą – įkūrimas. Taip pat siekiant kuo geresnės vaiko apsaugos pakeista vaiko teisių apsaugos sistema ją centralizuojant, reglamentuoti atvejo vadybininkai – socialiniai darbuotojai, koordinuojantys atvejo vadybos procesą, paskirti savivaldybės socialinių paslaugų įstaigos ar kitos įstaigos, kuriai savivaldybė suteikė įgaliojimus teikti socialines paslaugas šeimoms toje savivaldybėje. Atskiros mobiliosios komandos darbuosis 10 Lietuvos apskričių

bei didžiausiame šalies mieste – Vilniuje. Jos užsiims konkrečiais atvejais, kai į juos kreipsis atvejo vadybininkai.

Šiame įstatyme taip pat detalai reglamentuojamas reagavimas į pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą. Įtvirtinta, kad Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, reaguodamas į pranešimą apie galimą smurto prieš vaiką naudojimą, galimai kilusį pavojų vaiko saugumui, sveikatai, gyvybei ar vaiko buvimą jam nesaugioje aplinkoje, visus veiksmus privalės atlikti pranešimo gavimo dieną, tačiau ne vėliau kaip per 6 valandas nuo pranešimo gavimo momento. Nustačius vaiko buvimą jam nesaugioje neutralioje aplinkoje, kuri kelia pavojų vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei, vaikas bus skubiai paimamas iš jam nesaugios neutralios aplinkos. Kiekvienu konkrečiu atveju bus sudaromas atvejo vadybos planas, bus analizuojama situacija šeimoje, tėvų pastangos spręsti krizę ir bus priimamas sprendimas dėl tolimesnės vaiko ateities.

Vaiko teisių apsaugą Lietuvos Respublikoje užtikrina valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos, visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga (žr. 1 priedą). Taigi, vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje užtikrinama trimis lygmenimis: valstybiniu, vyriausybinu ir savivaldos (žr. 4 pav.).

4 pav. Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje

Šaltinis: Vaiko teisių apsaugos sistema, <http://www.vaikoteises.lt/vaiko-teisiu-apsauga/sistema-lietuvoje/>

Vaikų teises gina Civilinis kodeksas (2000), Civilinio proceso kodeksas (2002), Švietimo (1991), Specialiojo ugdymo (1998), Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamos viešosios informacijos poveikio (2002), Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas (2000), Bendrieji vaiko teisių apsaugos nuostatai (2002) ir Vaiko laikino išvykimo į užsienio valstybes tvarka (2002). Vaiko teisių apsauga yra valstybės perduota savivaldybėms funkcija, kurią savivaldybių teritorijoje pagal kompetenciją įgyvendina Vaiko teisių apsaugos skyriai (tarnybos) (VTAS).

Vaikų apsaugos politiką Lietuvoje sudaro:

- piniginė socialinė parama vaikams (ir jų šeimoms);
- socialinės paslaugos;
- kompleksiskai teikiama paslaugų sistema;
- vaikų teisių apsaugos sistema;
- globos sistema.

2000 m. priimtas Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, įsteigta vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus pareigybė, Įvaikinimo tarnyba. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga kontroliuoja, ar nepažeidžiamos vaiko teisės, ar tinkamai įgyvendinama Jungtinių Tautų konvencija (1989). Vaiko teisių apsaugos kontrolierius vadovaujasi Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymu (2000), kuris suteikia teisę kontroliuoti valstybinių, savivaldos institucijų ir organizacijų veiklą.

Siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugos sistemos funkcionavimą, inicijuota savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų tinklo plėtra. 2002 m. patvirtinti Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai, 2003 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai priskirta vaiko teisių apsaugos valdymo sritis.

2002 m. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją, kurios tikslas – pasiekti politinį susitarimą dėl vaiko gerovę lemiančių vertybių, nuostatų ir numatyti vaiko gerovės įgyvendinimo gaires. Šioje koncepcijoje apibrėžiama **vaiko apsauga** – teisė augti savo šeimoje ir gauti profesionalią pagalbą, taip pat teisė būti apsaugotam nuo socialinio ir individualaus smurto. Koncepcija siekiama daryti įtaką socialinei ir ekonominei politikai, kad vaikams būtų sudarytos sąlygos gyventi visavertį gyvenimą, užtikrinant jų interesus ir Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje.

2005 metų vasario mėn. Lietuvos Respublikos Vyriausybė pritarė Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai ir patvirtino jos įgyvendinimo 2005–2012 metais priemonių planą, 2012 metais – Vaiko gerovės 2013–2018 metų programą. Šios programos paskirtis – kurti vaiko gerovę užtikrinančių paslaugų ir priemonių sistemą, kuri sudarytų palankias sąlygas vaikui augti saugioje šeimos aplinkoje ir gauti reikiamą pagalbą.

Lietuvos Respublikos Seimas 2012 m. kovo 29 d. patvirtino Vaiko teisių apsaugos institucijų sistemos pertvarkos koncepciją, pagal kurią numatoma Vaiko teisių apsaugos institucijų pertvarka vykdomosios valdžios ir vietos savivaldos lygmeniu. Kaip nurodoma Socialiniame pranešime 2012–2016 „Įgyvendinant Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. XII-51 patvirtintos Šešioliktosios vyriausybės 2012–2016 metų programos kryptis, susijusias su vaiko teisėmis, buvo siekiama, kad kiekvienas vaikas turėtų galimybes augti šeimoje; buvo plėtotas prevencinių ir kompleksinių paslaugų prieinamumą vaikui ir šeimai, o netekusiam tėvų globos vaikui – sudarytos tinkamas globos (rūpybos) ar įvaikinimo sąlygas, kurios atitiktų geriausius vaiko interesus, kad vaikas turėtų galimybes augti šeimoje“ (p. 93).

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos iniciatyva nuo 2014 m. vykdoma institucinės globos pertvarka, kurios „Strateginis tikslas – kurti kompleksškai teikiamų paslaugų sistemą, kuri sudarytų galimybes kiekvienam vaikui, neįgaliajam ar jo šeimai (globėjams, rūpintojams) gauti individualias pagal poreikius paslaugas ir reikiamą pagalbą bendruomenėje, o kiekvienam likusiam be tėvų globos vaikui augti saugioje ir jo raidai palankioje aplinkoje biologinėje, jos nesant – įtėvių, globėjų šeimoje“ (Pertvarkos tikslai. Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje). Viena iš šios pertvarkos tikslinių grupių – likę be tėvų vaikai (įskaitant kūdikius), patiriantys riziką vaikai bei jų šeimos. Pertvarkos dalyviai – nevyriausybines organizacijos (NVO), savivaldybės, sveikatos priežiūros, švietimo, socialinių paslaugų įstaigos, verslo įmonės, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Sveikatos apsaugos ministerija, Švietimo ir mokslo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, mokslo ir studijų įstaigos, ekspertai bei konsultantai.

Pertvarkos metu, siekiant užtikrinti darnią aplinką ir sąlygas kiekvienam vaikui augti savo šeimoje ir gauti pagalbą bendruomenėje, numatoma išplėtoti šias pagrindines bendruomenines paslaugas šeimoms:

- Kompleksinė pagalba šeimai šeimos ir vaiko gerovės centre.
- Šeimos santykių (tarpusavio) grupių, savitarpio grupių organizavimas.
- Specializuotas šeimų konsultavimas, programos šeimoms.
- Gimdyvių ir naujagimių priežiūros koordinuota pagalba.
- Mobilios krizės įveikimo pagalba rizikos šeimoms, neįgalųjų šeimoms (kaimo vietovėse).
- Asmeninis asistentas (vadybininkas) neįgalų vaiką / suaugusį prižiūrinčioms šeimoms.

- Laikino atokvėpio paslaugos šeimai, prižiūrinčiai neįgalų vaiką / suaugusįjį.
- Psichologinė, metodinė ir teisinė pagalba globėjų ir tėvių šeimoms.

Šiomis paslaugomis siekiama užtikrinti „asmens galimybę gyventi bendruomenėje ir gauti joje specializuotą pagalbą, atitinkančią individualius asmens ar šeimos poreikius, vaikui – augti šeimos aplinkoje, bei skatinti paslaugos gavėjų savarankiškumą, visapusišką dalyvavimą bendruomenėje ir socialinę įtrauktį“ (Bendruomenės teikiamos paslaugos). Naujų formų paslaugų teikimo įgyvendinimas tikslinėms grupėms numatomas 2017–2020 m. Šia pertvarka siekiama išplėsti paslaugų teikimo šeimoms (tame tarpe ir socialinės rizikos) galimybes, tuo pačiu bus siekiama padėti šeimoms įgyvendinant vaikų teises, ypač vaiko teisę augti šeimoje, darnioje aplinkoje.

Taip pat lygiagrečiai su šia pertvarka Europos socialinio fondo lėšomis pagal 2014–2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programą visose Lietuvos savivaldybėse bus įgyvendinami projektai pagal priemonę „Kompleksinės paslaugos šeimai“. Kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai 2016–2020 m. veiksmų planui įgyvendinti skirta 21,16 mln. eurų Europos Sąjungos fondų ir valstybės biudžeto lėšų. VŠĮ Europos socialinio fondo agentūra 2018 m. sausio 31 d. yra pasirašiusi sutartis dėl projektų įgyvendinimo su 46 savivaldybėmis, likusios sutartys bus pasirašytos šiemet. Savivaldybės, kartu su projektų partneriais (nevyriausybinėmis organizacijomis ir savivaldybės įstaigomis), organizuoja ir teikia kompleksines paslaugas šeimoms savo savivaldybės gyventojams. Paslaugos finansuojamos Europos socialinio fondo lėšomis. Priemonės tikslas – sudaryti sąlygas šeimai gauti kompleksiai teikiamas paslaugas, užtikrinant paslaugų prieinamumą kuo arčiau šeimos gyvenamosios vietos ir siekiant įgalinti šeimą įveikti iškilusius sunkumus ir krizes bei padėti derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus. Iki šiol įvairiapusės paslaugos šeimoms dažnai būdavo neprieinamos ar sunkiai prieinamos dėl didelio atstumo iki paslaugų teikimo vietų ar specialistų bei pačių paslaugų trūkumo. Šiais projektais savivaldybės kartu su partneriais (nevyriausybines organizacijomis ir biudžetinėmis įstaigomis) įgalinamos sudaryti sąlygas šeimai gauti kompleksiai teikiamas paslaugas kuo arčiau šeimos gyvenamosios vietos. Be to, paslaugos teikiamos bet kuriai šeimai, kuri susiduria su sunkumais ir krizėmis. Siekiama, kad šeima gautų pagalbą, kol problemos dar nėra įsisenėjusios. Taigi, ši priemonė padės šeimoms įgyvendinti vaikų teises.

Specialistų pagalba padės tobulinti pozityvios tėvystės įgūdžius, įveikti krizes ir priklausomybes, mažinti socialinę atskirtį, skatinti savanoriystę ir savipagalbos grupes. Kiekviena savivaldybė pagal savo poreikius pasirenka, kokios paslaugos teikiamos jos teritorijoje. Savivaldybės įstaiga ar nevyriausybinių organizacija, kuri vykdo paslaugų

koordinavimą ir organizavimą, yra vadinama Bendruomeniniais šeimos namais. Būtent į juos turėtų kreiptis savivaldybės gyventojai, norėdami gauti kompleksiskai teikiamų paslaugų. Svarbu tai, kad paslaugos teikiamos vieno langelio principu: žmogui, kuris kreipsis į Bendruomeninius šeimos namus, bus suteikta plati informacija apie paslaugas, kurias jis gali gauti tos savivaldybės teritorijoje. Tos paslaugos gali būti tokios:

- **pozityviosios tėvystės mokymai** – paslaugos, teikiamos šeimoms, norinčioms tobulinti ar įgyti tėvystės įgūdžių, siekiant išugdyti geriausias tėvų ir vaikų savybes bei padėti jiems atskleisti savo gebėjimus ir galimybes;

- **psichosocialinė pagalba** – pagalba asmenims, išgyvenantiems krizę ar patyrusiems traumuojančius emocinius išgyvenimus (ligas, netektis, skyrybas ir kt.), ir jų šeimoms, artimiesiems, apimanti socialinę, psichologinę, psichoterapinę pagalbą, sielovadą, taip pat pagalbą įveikiant priklausomybes nuo psichoaktyviųjų medžiagų, lošimų ir kt.;

- **šeimos įgūdžių ugdymo ir sociokultūrinės paslaugos** – įvairius šeimos gyvenime reikalingus įgūdžius, nuostatas ugdantys grupių užsiėmimai, šeimų klubų veikla, mokymai šeimos finansų planavimo ir valdymo srityje, šeimų stovyklų organizavimas, neformalios pagalbos, savanorystės skatinimas ir kt.;

- **mediacijos paslaugos** – paslaugos, teikiamos neteisminiam civilinių ginčų taikinamajam tarpininkavimui, siekiant taikaus ginčų, tarpusavio konfliktų sprendimo;

- **vaikų priežiūros paslaugos** – ne ilgiau kaip 4 val. per dieną visiems tėvams (įtėviams, globėjams), auginantiems vaikus (įvaikius, globotinius) nuo trejų metų amžiaus iki kol vaikas pradės lankyti bendrojo lavinimo įstaigą (nuo 6 iki 22 val.);

- **pavėžėjimo paslauga** tiems, kas dalyvauja aukščiau nurodytose veiklose ir negali patys atvykti, pvz., nėra pakankamų galimybių naudotis viešuoju transportu ar asmeniniu transportu.

Šios paslaugos padės šeimoms įgyti tėvystės ir šeimos įgūdžių, atsitiesti po įvairių krizių, emocinių išgyvenimų, jos galės gauti įvairią pagalbą – socialinę, psichologinę, psichoterapinę ir kt., paramą ir kitas paslaugas.

Apibendrinant galima teigti, jog vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje užtikrinama trimis lygmenimis: valstybiniu, vyriausybinu ir savivaldos. Vaiko teisių apsaugą Lietuvos Respublikoje užtikrina: valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos, visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga.

1.4. Vaiko teisių įgyvendinimo problematika socialinės rizikos šeimose

Šeima yra labai svarbus veiksnys, lemiantis vaiko raidą, jo emocinį, psichinį, fizinį išsivystymą. „Nepaisant to, jog atsižvelgiant į socialines, ekonomines, kultūrinės tradicijas bei daugelį kitų veiksnių, *šeimos* sąvoka skirtingose šalyse aiškinama nevienodai, vaiko teisę į šeimos globą ir priežiūrą bei šeimos ryšius galima laikyti viena iš plačiausiai tarptautinės bendrijos mastu pripažįstamų vaiko teisių“ (Sagatys, 2002, p. 84). Vis dėlto ši teisė socialinės rizikos šeimose dažnai yra pažeidžiama – šiose šeimose vaikais nesirūpinama, jie neprižiūrimi, patiria įvairių rūšių smurtą. Įgyvendinant vaiko teisę į šeimos globą ir priežiūrą, socialinės rizikos šeimai teikiama pagalba, tačiau ji ne visada teikiama laiku ir tinkamai, ne visada yra efektyvi.

2012 metais Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė atliko auditą „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“, kurio vienas iš klausimų buvo – ar tinkamai organizuotas darbas su socialinės rizikos šeimomis ir socialinės rizikos vaikais. Audito ataskaitoje pateikiama išvada, kad darbas su socialinės rizikos šeimomis ir jose augančiais vaikais nepakankamai rezultatyvus dėl šių priežasčių:

- Vaiko teisių apsaugos skyriai ne visada gauna informaciją iš gydymo įstaigų apie galimus vaiko teisių pažeidimus, nes gydymo įstaigos skirtingai interpretuoja teisės aktus.
- Centralizuotai kaupiami ne visi duomenys apie socialinės rizikos šeimoms: daugiau nei pusė savivaldybių veda du sąrašus – socialinės rizikos ir signalinių šeimų, todėl faktinis socialinių rizikos šeimų skaičius jose gali būti 25 proc. didesnis. Delsiama šeimoms įtraukti į apskaitą. Šeimos nediferencijuojamos pagal problemų sudėtingumo lygį ir pobūdį.
- Grėsmė vaiko gyvybei, sveikatai ir saugumui įvertinama netinkamai, nes nenustatyti šios grėsmės įvertinimo kriterijai ir vaiko paėmimo tvarka. Dėl to yra atvejų, kai vaikai palikti šeimoje mirė arba per trumpą laiką buvo po kelis kartus paimti ir vėl grąžinti į šeimą.
- Savivaldybėse netinkamai sudaromas ir vykdomas individualaus darbo su šeima planas, jame nustatomos nekonkrečios, tėvams neįveikiamos ar su šeimos problemų sprendimu nesusijusios užduotys, socialiniai darbuotojai šio plano nederina su vaiko teisių apsaugos skyriumi, dėl didelių darbuotojų darbo krūvių darbas su šeima organizuojamas formaliai. Kai kurios plane numatytos užduotys nevykdomos, nes šeimai trūksta motyvacijos keistis.

- Ne visose savivaldybėse išvystytas socialinių paslaugų tinklas, esamas gali patenkinti tik 19 proc. socialinės rizikos šeimose augančių vaikų poreikį, tačiau Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, skirdama finansavimą vaikų dienos centrams, neteikia prioriteto toms savivaldybėms, kuriose trūksta šių centrų paslaugų. Socialinės rizikos šeimos pagalbos krizės atveju projektuose dalyvauja be vaiko teisių apsaugos specialisto ar socialinio darbuotojo nukreipimo.

Ataskaitoje taip pat daroma išvada, kad darbas su socialinės rizikos vaiku organizuotas nepakankamai efektyviai, nes:

- Kadangi teisės aktai neįpareigoja savivaldybes kaupti duomenis apie jų teritorijoje gyvenančius socialinės rizikos vaikus, todėl jų apskaitą vykdo tik pusė savivaldybių.

- Kai kurios vaiko minimalios priežiūros priemonės (įpareigojimas lankyti vaikų dienos centrą, atvirą jaunimo centrą ar kitą socialinių paslaugų įstaigą ir kt.) netaikomos, nes nėra galimybės jų taikyti arba specialistams neaišku, kaip jas taikyti (įpareigojimas dirbti auklėjamojo pobūdžio darbus, jei vaikas sutinka), kai kurių priemonių (įpareigojimas būti namuose nustatytu laiku, ir kt.) vykdymui nustatyti per trumpi terminai norimam rezultatui pasiekti. Vaiko minimalių priežiūros priemonių vykdymas savivaldybėse kontroliuojamas nepakankamai, nes nenustatyti atsakingi vykdytojai ir kontrolės priemonės. Dėl to kai kurie vaikai šių priemonių nevykdo.

- Nepakanka pagalbos vaikams telefonu 116111 paslaugų: neatsiliepiama į daugiau kaip 3,6 mln. skambučių, pagalba telefonu teikiama ne visą parą.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus faktus galima pastebėti, kad pažeidžiamos šios vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisės: teisė gyventi, naudotis sveikatos sistemos paslaugomis, ligų gydymo priemonėmis, teisė į laisvalaikį.

Kiekvieno vaiko teisė, vadovaujantis Vaiko teisių konvencijos (1995) 27 straipsniu, yra turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi, o tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes. Tačiau dažnas vaikas, gyvenantis socialinės rizikos šeimoje, neturi tinkamų gyvenimo sąlygų, o ta žala, kurią jie patiria, atsiliepiama vėliau – grįžta įvairiomis ligomis ir trumpesne gyvenimo trukme. Taip teigia Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Viešojo administravimo katedros profesorė Ilona Tamutienė (2016), kuri atliko interviu su 24 alkoholikų šeimose augančiais nepilnamečiais. Mokslininkė teigia, kad „Vaikai, kurie auga piktnaudžiaujančių alkoholiu tėvų ar kitų globėjų šeimose, patiria kaupiamąją žalą – daug žalų formų, žala prasideda nuo nepriežiūros iki labai rimtos žalos – prievartos, taip pat matymo, kaip girti suaugusieji konfliktuoja, bėga žudyti, yra žmonių, kurie savo nusižudžiusius tėvus

yra nukabinę nuo virvės“ (Tamutienė, Laslett, 2016). Mokslininkai turi specialų terminą – kaupiamasis žalų rodiklis. Pasirodo, kad jis aukščiausias pas vaikus, augančius alkoholikų šeimose. Tamutienė ir Laslett (2016) teigia, jog vaikams, augantiems alkoholiu piktnaudžiaujančioje šeimoje, dažniausiai nepadedama, jie negauna tinkamos pagalbos, nes tai visuomenei dar didelis tabu, mokykloje vaikai pasakyti, kad turi bėdų dėl suaugusiųjų gėrimo praktiškai negali, nes niekas tuo ir nesidomi. Autoriai (2016) pateikia nuomonę, kad alkoholiu piktnaudžiaujančios ir savo vaikais nesirūpinančios šeimoms identifikavimas ir įrašymas į socialinės rizikos šeimų įskaitą „... neturi tiesioginio ryšio su vaikų patiriamų sunkumų atskleidimu ir jų apsauga“. Specialistai, atsakingi už vaiko teisę gyventi saugioje aplinkoje dažniausiai yra susitelkę ties kompleksinėmis suaugusiųjų problemomis ir tikėtina, kad ne visada geba atpažinti vaiko sunkumus, patiriamas žalas. Tamutienė ir Laslett (2016) mano, jog sprendžiant šias problemas „... pirma reikia stiprinti pedagogų, socialinių darbuotojų, vaiko teisių apsaugos specialistų, policijos pareigūnų, medikų profesinį parengimą ir kelti jau dirbančių kvalifikaciją. Jie turi gebėti atpažinti žlugdančią vaikystės patirtį ir adekvačiai padėti vaikui. Tėvai taip pat turi būti mokomi palaikančios tėvystės įgūdžių“. Problemų atsiranda ir dėl to, kad ne visada išklausiama vaiko nuomonė. Tai patvirtina Vaiko teisių kontrolieriaus atliktas tyrimas (2012). Jo ataskaitoje teigiama, kad „Rengiant išvadą teismui ne visada išklausiama vaiko nuomonė“ (p. 16), nors kai sprendžiamas bet kuris su vaiku susijęs klausimas, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, – per atstovą. Priimant sprendimą turi būti atsižvelgta į vaiko nuomonę, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams (Civilinio proceso kodekso 380 str. 1 dalis).

Vaikai turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, tačiau šią teisę įgyvendinti socialinės rizikos šeimai dažnai yra problematiška, nes ji stokoja pinigų. Tai patvirtina Eskytės (2008) atliktas tyrimas, kurio metu autorė nustatė, kad „<...> žaislai ir žaidimai vaikams yra svarbi ir norima jų gyvenimo dalis, tačiau dažnai dėl problemų, su kuriomis susiduria socialinės rizikos šeimos, ši savirealizacijos ir raiškos galimybė jiems lieka nepasiekta, negalima arba nekokybiška“ (p. 153). Taip pat socialinės rizikos šeimų tėvai dažnai nėra linkę tartis su vaiku dėl lavinamųjų veiklų pasirinkimo, jiems sunku įsigyti neformaliajam švietimui lankyti būtinų priemonių (pvz., muzikos instrumentų, piešimo įrankių ir pan.), apmokėti vaiko kelionę (pvz. iš kaimiškos vietovės į mieste veikiančius būrelius, užsiėmimus). Taip, tikėtina, nesuteikiama galimybė vaikui iš socialinės rizikos šeimos ugdytis savo gebėjimus, dalyvauti kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius. Vaikai gali lankyti nemokamus neformaliojo švietimo užsiėmimus mokykloje, tačiau mokykloje gali ir nebūti jų trokštamos veiklos užsiėmimo. Tokiu būdu, anot Eskytės (2008) „<...> vaikų saviraiška nėra pakankama, neatitinka poreikių, galimybių, norų, talentų ar sugebėjimų. Pagrindinės priežastys, ribojančios vaiko raišką, yra tėvų sprendimo

dominavimas bei materialiniai sunkumai, ribojantys užsiėmimų pasirinkimą. Lankydami nemėgiamus būrelius vaikai maištauja, jaučiasi suvaržyti ir nepatenkinti esama situacija, tuo tarpu jų tikrieji talentai ir sugebėjimai snaudžia ir nėra vystomi“ (p. 154).

Vaikų teises įgyvendinti socialinės rizikos šeimose ne visada pavyksta – tas atsispindi ir Lietuvos respublikos valstybės kontrolės audito išvadose, ir mokslininkų atliktuose tyrimuose. Socialinės rizikos šeimose pažeidžiamos tokios vaikų teisės kaip teisė gyventi, naudotis sveikatos sistemos paslaugomis, ligų gydymo priemonėmis, teisė į poilsį ir laisvalaikį, teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Nors tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, socialinės rizikos šeimų tėvams dažnai trūksta žinių apie vaiko teises, tėvystės įgūdžių, o atitinkamos tarnybos ir specialistai ne visada sugeba šioms šeimoms ir jų vaikams suteikti reikiamą pagalbą įgyvendinant vaiko teises.

1.5. Pagalba vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, įgyvendinant jų teises

Dirbant su socialinės rizikos šeimomis ir teikiant pagalbą šių šeimų vaikams, įgyvendinant jų teises, labai aktualus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, kadangi taip pasiekiami geriausių rezultatų, be to „Tarpinstitucinis bendradarbiavimas dirbant su socialinės rizikos šeimomis lemia tose šeimose augančių vaikų teisių ir interesų užtikrinimą“ (Kalaušienė, 2014, p. 27). Pirmiausiai, be abejo, reikia įvertinti ir nustatyti vaiko poreikius, darbo su vaiku tikslus:

- išsiaiškinti problemą (kokios vaiko teisės pažeidžiamos, kas jas pažeidžia);
- padėti vaikui ir jo šeimai suprasti problemą;
- padėti vaikui suprasti, kad ne jis kaltas dėl problemos;
- suteikti vaikui ir / ar jo šeimai žinių apie vaiko teises, jų svarbą vaikui.

Tikslai gali būti ir kitokie, jų gali būti daugiau, tačiau svarbiausia, kad jie būtų nukreipti padėti vaikui ir šeimai įveikti užklupusius sunkumus.

Norint išsiaiškinti problemą reikia gerai žinoti simptomus, rodančius netinkamo elgesio su vaikais požymius. Leidinyje „Preventing Child Maltreatment and Promoting Well-Being: A Network for Action“ (2013) pateikiama lentelė, kurioje galima rasti pagrindinių netinkamo elgesio su vaikais pavyzdžių (žr. 2 lentelę).

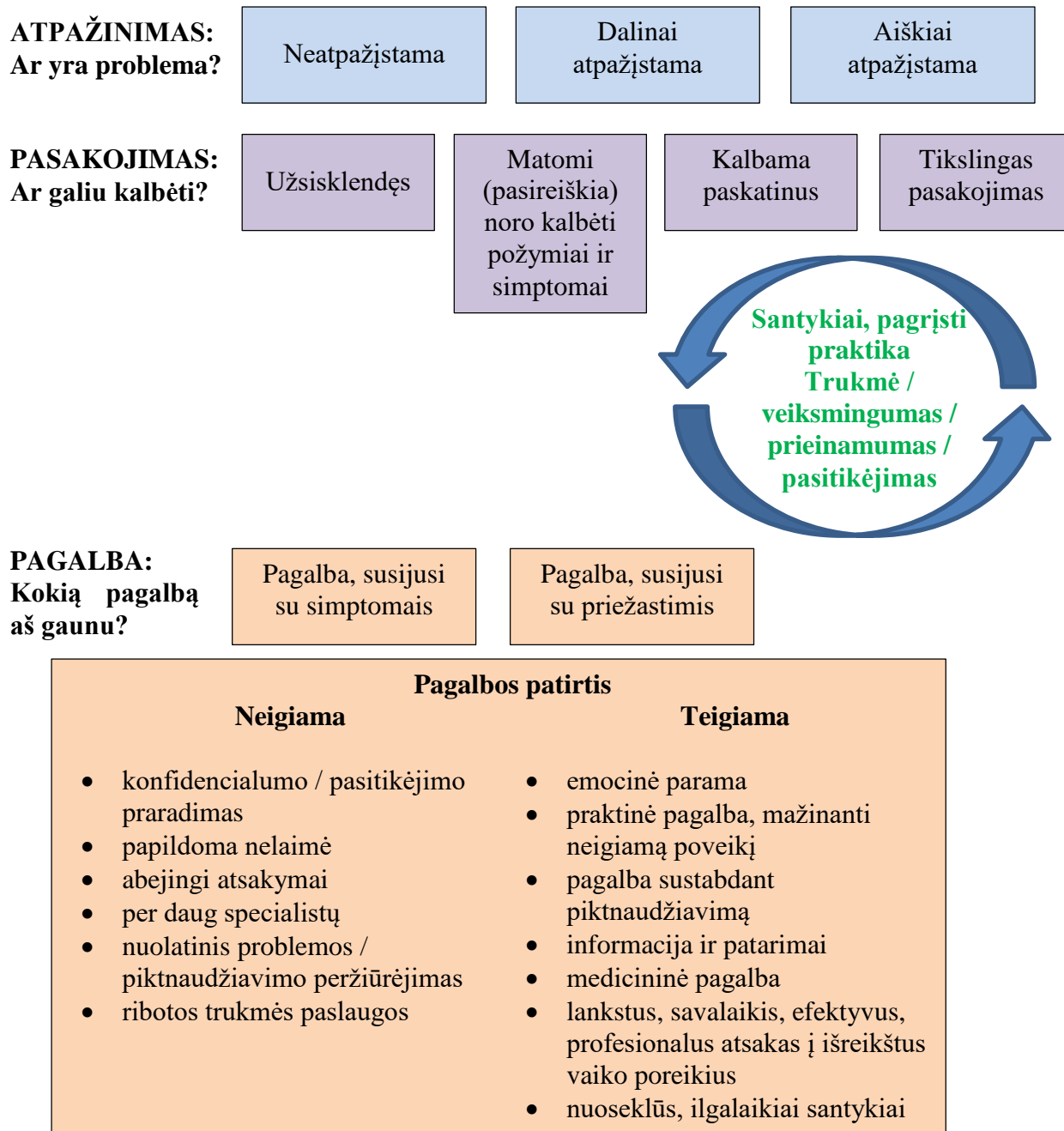
2 lentelė. Pagrindiniai netinkamo elgesio su vaikais simptomai

Blogo elgesio tipas	Simptomai
Apleistumas	<ul style="list-style-type: none"> • Netinkamos mitybos požymiai • Higienos trūkumas • Fizinė arba medicininė nepriežiūra
Fizinis smurtas	<ul style="list-style-type: none"> • Neaiškios mėlynės, nudegimo žymės ar randai • Vaikas atrodo bijantis tėvų ar globėjų
Seksualinis smurtas	<ul style="list-style-type: none"> • Skausmas, kraujavimas, paraudimas ar patinimas analinėje ar lytinių organų srityje • Pagal amžių neadekvatus seksualus žaidimas su žaislais, savimi ar kitais • Pagal amžių neatitinkančios seksualinės žinios
Emocinis smurtas	<ul style="list-style-type: none"> • Prieštaringas elgesys, nuo pernelyg agresyvaus iki pernelyg pasyvaus • Vėluojantis fizinis, emocinis ar intelektualinis vystymasis

Šaltinis: Preventing Child Maltreatment and Promoting Well-Being: A Network for Action (2013, p. 30)

Kaip nurodoma Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje (2002), vaiko apsaugos poreikius įvertina vaiko gerovės specialistai: socialiniai darbuotojai, psichologai, medikai, teisininkai ir kiti tam pasirengę asmenys. Įvertinus ir nustatčius, kokia pagalba reikalinga vaikui, turėtų būti sudaromas veiksmų planas pagalbai teikti, jis įgyvendinamas, vertinamas, jei reikia – koreguojamas.

Jackevičius (2017), remdamasis Tamutienės ir Laslett (2016) pateiktomis pastabomis, pažymi, kad labai svarbi vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, ne tik fizinė pagalba, bet ir paprastas pakalbinimas, atsiskleidimas. Pagalbą vaikams teikiantys specialistai turėtų leisti jiems išsikalbėti, patarti, kur galima kreiptis, kaip elgtis, kur eiti sunkiu metu, pasakoti apie žymius žmones, užaugusius šeimose, kuriose buvo piktnaudžiaujama alkoholiu (buvęs Vilniaus meras A. Zuokas, menininkai A. ir R. Gataveckai). Tai, kad vaikų išklausymas yra labai svarbu, teigia ir Herron ir kt. (2015): „Vaikų teisių požiūriu, supratimas, ką vaikai sako, yra labai svarbu ir padeda jiems siekiant suteikti paramą ir apsaugą bei sulaukti veiksmingų rezultatų“ (p. 66). Autoriai remiasi Cossar ir kt. (2013) išanalizuota literatūra, tyrimais ir Cossar ir kt. atlikto tyrimo rezultatais. Cossar ir kt. (2013) sudarė schemą, kokiais etapais, lygiais vaikas atpažįsta problemą, ją įvardija ir ieško pagalbos (žr. 5 pav.).

5 pav. Problemos atpažinimo, įvardinimo ir pagalbos teikimo struktūra

Šaltinis: Cossar et al, 2013, p. ix

Vadovaujantis Cossar ir kt. (2013) sudaryta struktūra, galima teigti, kad daug kas priklauso nuo vaiko ir specialisto, kuris siekia padėti šiam vaikui. Pagalbos teikimas vaikui, gyvenančiam socialinės rizikos šeimoje, turi tris dalis: problemos identifikavimą – atpažinimą, vaiko pasakojimą ir pagalbą. Pirmiausiai reikia atpažinti problemą – kokia ji? Vaikas gali neleisti jos atpažinti, jo dėka galima dalinai atpažinti problemą arba ji aiškiai matosi. Pasakojimą sudaro 4 atvejai: vaikas užsisklendęs, nenori bendrauti ir kalbėtis, matosi vaiko noro kalbėti ir pasakoti požymiai ir simptomai, vaikas tik ir laukia paskatinimo kalbėti, vaikas siekia pats pasakoti, kalbėti apie problemas. Pirmais dviem atvejais pats vaikas nekalbės apie

savo problemas. Trečiu atveju vaikas siunčia neverbalinius signalus, kad nori kalbėti – jam reikalingas tik paskatinimas. Ketvirtu atveju vaikas pats nori ir siekia kalbėti, kadangi nori išspręsti problemą.

Cossar ir kt. (2013) teigia, kad literatūros apžvalga ir atlikti tyrimai rodo, kad profesionalių pagalbos teikėjų asmeninės savybės buvo svarbiausios vaikams, kuriems teikiama pagalba. Vaikams vertingiausia patikimumas, privatumo išsaugojimas, tęstinumas, galia veikti ir pakeisti situaciją. Taip pat vaikai vertina konfidencialumą, aiškia informacija, paaiškinimus ir patarimus, gebėjimą išklausti, gerumą, užuojautą, rūpestingumą, kompetenciją, patirtį.

Efektyviausia pagalba vaikui, gyvenančiam socialinės rizikos šeimoje, gali būti suteikta tuomet, kai vaikas pripažįsta, suvokia problemą, aiškiai ją įvardina. Tačiau tokių atvejų, kaip pažymi Cossar ir kt. (2013), būna retai. Dažniausiai vaikai arba tik iš dalies pripažįsta problemą arba netgi ją neigia. Tokiais atvejais sudėtinga vaikui suteikti efektyvią pagalbą. Problema gali būti dar ir ta, kad vaikai, patiriantys pakartotinius smurtavimo, tėvų piktnaudžiavimo savo padėtimi atvejus, gali būti linkę mažiau pasakoti, jie gali būti nusivylę ir nebesitikintys gauti pagalbos, ypač jei anksčiau teikta pagalba buvo neefektyvi.

Leidinyje „Preventing Child Maltreatment: a guide to taking action and generating evidence“ (2006) pateikiamos netinkamo elgesio su vaikais šalinimo strategijos, susijusios su vaiko vystymosi etapu ir poveikio darymo lygiu (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Netinkamo elgesio su vaikais šalinimo strategijos, susijusios su vaiko vystymosi etapu ir poveikio darymo lygiu

Intervencijos lygis	Vystymosi etapas			
	Kūdikystė (< 3 m.)	Vaikystė (3–11 m.)	Paauglystė (12–17 m.)	Suaugę (≥ 18 m.)
Visuomeninis ir bendruomeninis	<p>Teisinės reformos ir žmogaus teisių įgyvendinimas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vaiko teisių konvencijos perkėlimas į nacionalinius įstatymus • Policijos ir teismų sistemų stiprinimas • Socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių skatinimas, rėmimas <p>Socialinės ir ekonominės politikos diegimas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ankstyvojo vaikų ugdymo ir rūpybos teikimas • Universalus pradinio ir vidurinio švietimo užtikrinimas • Priemonių nedarbo mažinimui ir jo neigiamų padarinių sušvelninimui numatymas • Investavimas į geras socialinės apsaugos sistemas <p>Kultūros ir socialinių normų keitimas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pakeisti kultūrinės ir socialinės normas, kurios remia smurtą prieš vaikus ir suaugusius <p>Ekonominės nelygybės mažinimas</p> <ul style="list-style-type: none"> • Skurdo mažinimas • Pajamų ir lyčių nelygybės mažinimas 			

	Aplinkos rizikos faktoriaus mažinimas <ul style="list-style-type: none"> • Sumažinti alkoholio prieinamumą • Atlikti švino kiekio ir aplinkos toksinų šalinimo monitoringą 			
				Nuo smurto nukentėjusių moterų ir jų vaikų prieglaudos ir krizių centrai Apmokyti sveikatos priežiūros specialistus atpažinti ir nukreipti suaugusįjį pagalbai dėl maitintojo netekimo, netinkamo elgesio su vaikais
Santykiai	Namų vizitacijos programos Tėvystės mokymai	Tėvystės mokymai		
Individualus	Sumažinti nenumatytus nęštumus Išplėsti priešgimdyvines ir pogimdyvines paslaugas	Mokyti vaikus atpažinti ir išvengti galimų smurtinių situacijų		

Šaltinis: Preventing Child Maltreatment: a guide to taking action and generating evidence, 2006, p. 35

Vaikų netinkamo elgesio prevencijos strategijos tikslas – sumažinti pagrindines priežastis ir rizikos veiksnius bei stiprinti apsauginius veiksnius, taip išvengiant naujų netinkamo elgesio atvejų. Nors dauguma mokslinių žinių apie tokių strategijų veiksmingumą yra iš išsivysčiusių šalių, tai gali padėti kurti intervencijas ir besivystančioms arba skurdžioms šalims. Nors šių paslaugų tikslas yra reaguoti į žinomus netinkamo elgesio atvejus, jos taip pat yra prevencinės, nes gali sustabdyti tolesnį netinkamo elgesio vystymąsi. Atsižvelgiant į tai, 3 lentelėje pateikiama prevencijos strategijų tipologija. Pavyzdžiai galbūt ir nėra visai išsamūs, tačiau jie iliustruoja galimybių spektrą. Jie taip pat pabrėžia būtinybę vienu metu spręsti netinkamo elgesio su vaikais problemą įvairiais žmogaus vystymosi etapais ir skirtingomis

socialinėmis aplinkybėmis. Daugeliu atvejų intervencija gali turėti įtakos kai kurioms netinkamo elgesio formoms. Ypač svarbu mokyti tėvus, suteikti jiems žinių, padėti įgyti tam tikrus gebėjimus, padedančius įgyvendinti vaikų teises.

Taigi, 3 lentelėje išvardytos keturios vaikų netinkamo elgesio prevencijos strategijų grupės visose vystymosi stadijose. Visos šios prevencijos strategijos grupės bus veiksmingos įvairiais vaikų netinkamo elgesio atvejais. Strategijos prevencijos potencialą bendruomenės lygmeniu galima sustiprinti susiejant prevencines programas su kitomis programomis, kurios apima „didelės rizikos“ grupes. Tai apima alkoholio ir narkotikų reabilitacijos paslaugas, neįgalių vaikų programas ir psichinės sveikatos paslaugas.

Siekdama užtikrinti vaiko teisių bei teisėtų interesų apsaugą ir skatinti socialinį darbą su probleminėmis šeimomis ir jų vaikais, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002 m. patvirtino Nacionalinę nevyriausybinę organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 metų programą, o 2004 m. – Nacionalinę nevyriausybinę organizacijų vaikų dienos centrų 2005–2007 metų programą. Šiomis programomis siekta padėti vaikų, augančių socialinės rizikos šeimose, socialinėms problemoms, susijusioms su vaikų priežiūra ir ugdymu, spręsti: organizuoti centrą lankančių vaikų ugdymą, popamokinį užimtumą, užtikrinti socialinį darbą ir taip sudaryti tinkamas sąlygas vaikui augti biologinėje jo šeimoje. Tokių vaikų centrų svarbą ir naudą vaikų teisių įgyvendinimui pabrėžė ir užsienio autoriai (Young, 2014).

Vaikų dienos centras – tai dienos globos socialinių paslaugų įstaiga, teikianti paslaugas vaikams, augantiems socialinės rizikos, socialiai remtinose bei socialinių, psichologinių ir kitokių problemų turinčiose šeimose. Pirmąjį vaikų dienos centrą Lietuvoje organizacija „Gelbėkit vaikus“ įsteigė 1996 metais. 2015 m. duomenimis Lietuvoje veikė 252 Vaikų dienos centrai, kuriuos lankė beveik 7 tūkst. vaikų.

Vaikų dienos centruose su vaikais dirba socialiniai darbuotojai ir auklėtojai, kurie padeda vaikams džiaugtis vaikyste, ugdyti socialinius įgūdžius, gauti reikalingą pagalbą. Kartu centrai siekia padėti vaikų šeimoms, kad vaikas neprarastų galimybės augti su jam artimiausiais ir mylimiausiais žmonėmis, kad šeima galėtų tinkamai rūpintis vaiku. Todėl dienos centruose vaikams organizuojamas ugdymas, pamokų ruošimas, laisvalaikio užimtumas ir maitinimas. Su centrą lankančių vaikų tėvais dirbamas sistemingas socialinis darbas, jie skatinami geriau rūpintis savo vaikais ir jų ugdymu, tėvams teikiama reikiama psichologinė, pedagoginė ir teisinė pagalba, šalinamos priežastys, dėl kurių vaikams gali būti nustatoma globa (rūpyba).

Organizacijos „Gelbėkit vaikus“ svetainėje nurodoma, jog Vaikų dienos centruose yra teikiamos tokios paslaugos vaikams ir šeimoms:

- Socialinės konsultacijos;
- Psichologinės konsultacijos;

- Nemokamas vaikų maitinimas;
- Materialinė parama pagal galimybes ir poreikį;
- Vaikų socialinių įgūdžių ugdymas (bendravimo, stresinių situacijų valdymo, sprendimų priėmimo įgūdžių stiprinimas, atsakomybės už savo gyvenimą didinimas);
- Pagalba ruošiant pamokas ir mokymo(si) problemų sprendimas;
- Socialiai reikšmingo laisvalaikio ir užimtumo organizavimas;
- Pagal galimybes – vasaros poilsio (stovyklų) organizavimas;
- Saugios aplinkos vaikų žaidimui, augimui, vystymuisi suteikimas;
- Pagalba šeimoms (ieškant darbo, sutvarkant būtinas pažymas ir kt. dokumentus, organizuojamos paskaitos ir kt. renginiai tėvams bei kitiems šeimoms nariams).

2015 m. atliktame Vaikų dienos centrų veiklos, juose teikiamų socialinių paslaugų įvertinimo ir plėtojimo galimybių tyrime pastebima, jog paslaugos šiuose centruose yra orientuojamos į tris pagrindines veiklas – edukacinę ir socialinių įgūdžių ugdymą bei vaikų laisvalaikio organizavimą. Šios paslaugos iš esmės papildo šeimos aplinkoje trūkstamus užsiėmimus vaikams.

Visi vaikai turi teisę į laisvalaikį, teisę dalyvauti jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime. Šias teises vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, ir padeda įgyvendinti Vaikų dienos centrai, kadangi jie organizuoja įvairius renginius, ugdymo užsiėmimus, pažintines išvykas / ekskursijas, užsiėmimus pagal vaikų pomėgius, bendrus šeimų su vaikais renginius. Kadangi daugumai socialinės rizikos šeimų suaugusiems trūksta socialinių ir tėvystės įgūdžių, Vaikų dienos centrai, siekdami padėti šioms šeimoms, organizuoja individualius pokalbius su vaikų šeimomis, teikia informaciją, konsultuoja, tarpininkauja. Kaip teigiama tyrimo ataskaitoje, visos „Įvardintos paslaugos atskleidžia, jog vaikų dienos centruose teikiamų paslaugų spektras orientuotas būtent į vaikų užimtumą, vaikų ir jų šeimų socialinių įgūdžių ugdymą. Vaikų dienos centrus lankančių vaikų tėvai nurodė, kad būtent laisvalaikio organizavimo ir popamokinio užimtumo jų vaikams trūksta labiausiai, todėl vykdoma vaikų dienos centrų veikla tiesiogiai atitinka vaikų poreikius“ (Vaikų dienos centrų veiklos, juose teikiamų socialinių paslaugų įvertinimo ir plėtojimo galimybių tyrimas, 2015, p. 55). Dėl Vaikų dienos centrų organizuojamų veiklų pagerėjo vaikų psichinė ir fizinė būklė, vaikų socialinis elgesys ir mikroklimatas vaikų šeimose. Taip pat vaikų dienos centrų veiklos dėka mažėja vaikų skurdas, kadangi vaikų dienos centrai padeda tėvams įsidarbinti, suteikia papildomų paslaugų; gerėja vaikų psichinė ir fizinė sveikata, vaikų bendravimo įgūdžiai, pasitikėjimas savimi ir savo vertės suvokimas; užkertamas

kelias vaikų nepriežiūrai ir apleistumui; rečiau smurtaujama arba visiškai nebesmurtaujama prieš vaikus; pagerėja vaikų mokymosi motyvacija ir mokymosi rezultatai. Mokytojai pastebi, kad vaikai tampa atviresni, kūrybingesni, mandagesni, aktyvesni pamokose; vaikai ir šeimos drąsiau dalyvauja bendruomenės ir visuomenės gyvenime, kultūriniuose renginiuose, kitoje veikloje; padidėja tėvų atsakomybė už vaikus, keičiasi auklėjimas, stiprėja vaikų ir tėvų santykiai.

Nuo 2016 metų Lietuvoje pradėtas vykdyti Kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai 2016–2020 metų veiksmų planas. Tai koordinuotas švietimo, socialinių, sveikatos priežiūros ir teisinių paslaugų teikimas vaikui ir šeimai, siekiant įgalinti ir (ar) padėti šeimai spręsti krizines situacijas, auginti vaikus, gerinti vaikų socializacijos procesus, mažinti socialinę atskirtį, užtikrinant paslaugų kokybę ir prieinamumą, kuo arčiau vaiko / šeimos gyvenamosios vietos. Paslaugos vaikui ir šeimai finansuojamos valstybės biudžeto ir Europos struktūrinių fondų lėšomis. Pažymėtina tai, kad sprendžiant vaiko teisių apsaugos klausimus, siekiama visą sistemą suderinti kartu su jau vykdomu Perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams 2014–2020 metų veiksmų planu. Remiantis juo, ilgalaikėje perspektyvoje orientuojamasi į prevencinio darbo su šeima stiprinimą, užtikrinantį vaiko teisių apsaugą.

Vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, dažniausiai pagalbą inicijuoja ir (ar) teikia įvairių sričių ir institucijų specialistai:

- Vaiko teisių apsaugos skyriai;
- sveikatos priežiūros įstaigos (vaikų pediatrai, psichiatrai, ginekologai);
- psichikos sveikatos centrai (psichologai, psichiatrai);
- socialiniai darbuotojai;
- mokyklose ar globos įstaigose dirbantys socialiniai darbuotojai, pedagogai bei psichologai;
- pedagoginių psichologinių tarnybų specialistai;
- krizių centrų specialistai;
- specializuotos pagalbos centrai;
- pagal projektą kompleksinę pagalbą nuo smurto nukentėjusiems vaikams ir jų šeimų nariams teikiantys specialistai;
- teisėsaugos institucijos;
- nevyriausybinėse organizacijose dirbantys specialistai ir kt.

Ko gero kraštutinė pagalba vaikui, gyvenančiam socialinės rizikos šeimoje, yra tėvų globos netekimas. Tenka pripažinti, kad ši priežastis – tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų nesirūpino, nesidomėjo vaiku, jo nepriežiūrėjo, netinkamai auklėjo, naudojo fizinį ar psichinį

smurtą, dėl to kilo pavojus vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam vystymuisi bei saugumui – buvo dažniausia tėvų globos netekimo priežastis. Kaip nurodoma Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2016 metų ataskaitoje „Dėl šių priežasčių per 2016 m. tėvų globos vaikai neteko 1617 atvejais, kas sudarė 72 % visų tėvų globos netekimo atvejų“ (2016 metų veiklos ataskaita, 2017, p. 66). Taip pat pastebėtina, kad dėl šios priežasties tėvų globos netekimo atvejų nuo 2014 m. daugėjo (2014 m. buvo 1309 atvejai, 2015 m. – 1288 atvejai, 2016 m. – 1617 atvejai).

Išnagrinėjus įvairią literatūrą galima būtų teigti, jog pagalbą vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, įgyvendinant jų teises, galima būtų teikti dviem kryptimis:

1. Prevencija:

- įstatymai, ginantys vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teises;
- socialinės ir teisinės politikos tobulinimas;
- šeimos institucijos pozityvaus įvaizdžio stiprinimas visuomenėje;
- sveikatos apsaugos užtikrinimas;
- tėvų švietimas;
- socialinė pagalba (emocinė, informacinė, realios situacijos įvertinimas, nuostatų, jausmų, vertybių įvertinimas, konkreti).

2. Intervencija:

- intensyvi krizinė pagalba vaikui / šeimai:
  - ✓ mokymai vaikui / šeimai;
  - ✓ individuali psichoterapija vaikui / šeimai;
  - ✓ jei reikia – medicininė pagalba, socialinė parama;
- šeimos palaikymas ir priežiūra;
- bendruomeninė parama.

Pats paskutinis žingsnis, nepavykus įgyvendinti aukščiau aprašytų priemonių, – vaiko paėmimas iš šeimos – vaiko atskyrimas iš socialinės rizikos, žalojančios aplinkos.

„**Prevencija** – tai sukūrimas ir stiprinimas tų visuomenės elementų ir struktūrų, kurios skatina šeimos stiprinimą ir vaikų, kaip individų, galinčių laisvai galvoti ir moraliai veikti, ugdymą. Tai priemonių visuma, kurios padeda šeimai sėkmingai funkcionuoti ir konstruktyviai spręsti jų gyvenime kylančias problemas“ (Kavaliauskienė, 2014, p. 54). Prevencinės priemonės yra orientuotos į ilgalaikę asmens ir visuomenės kaitą, tačiau tuo pačiu naudojamos ir trumpalaikės, laiku naudojamos priemonės, pvz., greita ir neatidėliotina pagalba

vaikui ir / ar šeimai krizės laikotarpiu. Kaip pateikia Barlow (2012), prevencinės strategijos gali būti:

- pirminė prevencija, kurios tikslas – užkirsti kelią būsimiems pažeidimams;
- prevencija įvykus pažeidimams;
- prevencija, kuria siekiama sumažinti pažeidimų skaičių.

„**Intervencija** yra šeimos išsaugojimui skirta veikla – veiksmai, nukreipti įveikti šeimos krizę, kuri gali vesti į vaiko atskyrimą nuo šeimos dėl jį žalojančio elgesio. Tai yra loginių žingsnių seka, kuri užtikrina, kad klientas (šeima ar/ir smurtą patyręs vaikas) gautų reikalingą kokybišką ir efektyvią pagalbą“ (Kavaliauskienė, 2014, p. 55). Intervencinės priemonės skirtos tam, kad būtų užtikrintas vaiko saugumas šeimoje, kad tėvai socialinės rizikos šeimoje įgytų naujų sveikų funkcionavimo įgūdžių, pagerintų tėvystės įgūdžius, būtų patenkinti būtini šeimos poreikiai – saugumas, pastovumas, vaiko ir šeimos gerovė. Taip pat šios priemonės skirtos tam, kad vaikas būtų apsaugotas nuo fizinio, emocinio, psichologinio, seksualinio smurto ir nepriežiūros, kad sąlygos šeimoje ir šeimos narių tarpusavio santykiai būtų geri, kad vaikas turėtų galimybę tenkinti savo poreikius ir gebėjimus.

Įgyvendinant vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teises ir teikiant vaikui pagalbą, pirmiausia reikia įvardinti problemą, po to sudaryti veiksmų planą pagalbai teikti, jį įgyvendinti, vertinti, jei reikia – koreguoti. Pagalbą galima teikti dvejomis kryptimis – prevencine ir intervencine. Padedant vaikui labai svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas, nes dažnai problemos socialinės rizikos šeimose būna kompleksinės, o taip pat ir pagalbos teikėjų asmeninės savybės, galia veikti ir pakeisti situaciją. Vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, įgyvendinant jų teises, pagalbą inicijuoja ir (ar) teikia įvairių sričių ir institucijų specialistai, pradedant valstybinėmis institucijomis ir baigiant nevyriausybinėmis organizacijomis. Kraštutinė pagalba tokiems vaikams – tėvų globos netekimas.

2. VAIKŲ, GYVENANČIŲ SOCIALINĖS RIZIKOS ŠEIMOSE, TEISIŲ ĮGYVENDINIMO TYRIMAS VILKAVIŠKIO RAJONE

2.1. Tyrimo metodologija

Siekiant išsiaiškinti vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimą Vilkaviškio rajone, atliktas empirinis tyrimas. Vadovaujantis Kardelio (2016) tyrimo tipų apibūdinimu, pasirinkta atlikti kokybinį tyrimą, skirtą aprašyti nagrinėjamą reiškinių (šiuo atveju – vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimą). Kokybinis tyrimas pasirinktas todėl, kad, pasak Kardelio (2016) „Kokybinių tyrimų skiriamųjų bruožų analizė, atlikta remiantis įvairiais šaltiniais, leidžia jį apibūdinti kaip sistemingą, nestruktūrizuotą atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą“ (p. 105). Taip pat kokybinis tyrimas padeda atkurti visuminį situacijos vaizdą, kas puikiai tinka išskeltam empirinio tyrimo tikslui pasiekti.

Empiriniui tyrimui atlikti pasirinktas kokybinio tyrimo metodas – interviu, o jo tipas – pusiau struktūrizuotas (klausimai ir visa procedūra numatomi iš anksto, ir interviu eigoje mažai kas keičiama; šiuo atveju situacija yra apibrėžta). Socialiniuose tyrimuose interviu – tai tyrėjo pokalbis su tiramuoju siekiant surinkti tyrimui reikalingos informacijos. Tyrėjas (dar vadinamas interviuotoju) tiesioginio pokalbio metu pateikia klausimus tiriamajam (dar vadinamam interviuojamuoju) ar jų grupei ir registruoja atsakymus. Šio metodo įgyvendinimo pagrindinis instrumentas – iš anksto paruošti klausimai tiramiesiems, leisiantys tyrimo metu įgyvendinti iškeltą tyrimo tikslą. Pusiau struktūruotas interviu remiasi planu, kuriame numatyti konkretūs klausimai, jų pateikimo seka, tačiau numatyta, kad tyrimo eigoje tyrėjas gali papildomai užduoti plane neįrašytų klausimų. Papildomus klausimus tyrėjas užduoda esant skirtingoms situacijoms: kai interviu metu pastebi, jog numatytieji klausimai nepadengia visų tyrimui svarbių temų; siekiant surinkti daugiau ar gilesnės informacijos tuomet, kai tiriamasis nepilnai atsako į pateiktuosius klausimus; kai pastebi, jog tiriamajam nepatogu (jis nenori) atsakinėti į pateiktąjį klausimą – tuomet tyrėjas stengiasi tą pačią informaciją gauti paklausdamas kitaip ar trumpam nukreipdamas tiriamojo dėmesį į kitus, mažiau jautrius klausimus, ir sugrįždamas prie jautraus klausimo kita formuluote. Atsižvelgiant į tai ir išskeltus darbo uždavinius, pasirinktas šis empirinio tyrimo metodas, kadangi jis leis giliau išanalizuoti šiam darbui iškeltą problemą, pasidomėti plačiau vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimo praktiniais aspektais.

Interviu klausimyną galima sąlyginai suskirstyti į 4 pagrindines dalis:

1. Įžanginę, kurioje prisistato tyrėja, paaiškina tiriamiesiems tyrimo tikslą, apytiksliai nusako būsimos apklausos laiką.
2. Sociodemografinių charakteristikų identifikavimo klausimai, leidžiantys konkrečiau apibrėžti tiriamųjų sąsajas su analizuojama problema.
3. Pagrindinę, kurioje tiriamiesiems pateikiami iš anksto tyrėjos apgalvoti klausimai, kuriuos ji tyrimo eigoje pasilieka teisę koreguoti, pildyti, trumpinti (priklausomai nuo pokalbio eigos).
4. Baigiamąją, kurioje tyrėja padėkoja tiriamiesiems už apklausos metu jų sugaištą laiką.

Pagrindinėje interviu dalyje pateikti klausimai remiasi šio darbo teorinėje dalyje pateiktomis mokslinių tyrimų išvadomis, aptartais teisiniais dokumentais ir pan. Klausimai pateikiami su galimais tiriamojo laisvai formuluojamais atsakymais, kur neribojamas nei turinys, nei forma. Tokių klausimų privalumai „suteikia galimybes lanksčiau vesti interviu, t.y. atsižvelgiant į atsakymą, formuluoti kitą klausimą, išsiaiškinti niuansus, sužinoti respondento žinių gilumą ir pan.“ (Kardelis, 2016, p. 100).

Interviu klausimai suformuluoti, atsižvelgiant į šias vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teises:

1. Vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi.
2. Vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teisė naudotis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis.
3. Vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teisė mokytis.
4. Vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teisė į poilsį, laisvalaikį, kultūrinį gyvenimą.
5. Vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teisė laisvai reikšti savo pažiūras, nuomonę.

Atsižvelgiant į šias vaiko teises sudaryti 5 tyrimo klausimų blokai (žr. 2 priedą):

- Kaip socialinės rizikos šeimose yra užtikrinama vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi?
- Kaip socialinės rizikos šeimos užtikrina tinkamą vaikų sveikatos priežiūrą, įgyvendina vaiko teisę naudotis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis?
- Kaip socialinės rizikos šeimose įgyvendinama vaikų teisė į mokslą?

- Kaip socialinės rizikos šeimos įgyvendina savo vaikų teisę į poilsį, laisvalaikį, kultūrinį gyvenimą?
- Kaip socialinės rizikos šeimose įgyvendinama vaikų teisė laisvai reikšti savo nuomonę, pažiūras?

Tyrimo metu gauti duomenys analizuojami, grupuojami ir vertinami kokybinio tyrimo duomenų analizės būdais:

1. Daugkartinis tyrimo metu gautos informacijos klausymas ir skaitymas.
2. „Raktinių“ žodžių paieška.
3. Kategorijų ir subkategorijų įvardijimas.
4. Kategorijų ir subkategorijų interpretacijos.

Tiriamieji atrinkti pagal tokius kriterijus: specialistai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis (ne mažiau kaip 1 metai) ir susiduriantys su šiose šeimose gyvenančių vaikų teisių įgyvendinimu. Tai būtų Vilkaviškio rajono socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis. Šie darbuotojai vertinami, kaip savo srities specialistai, galintys kompetentingai vertinti tyrime analizuojamas problemas.

Tyrimo imtis – 7 socialiniai darbuotojai, dirbantys su socialinės rizikos šeimomis. Tyrimas atliktas interviu su tiriamaisiais įrašant į diktofoną. Dėl interviu buvo tartasi su tiriamaisiais iš anksto – suderinamas interviu atlikimo laikas ir vieta, gaunamas leidimas iš tiriamųjų vadovų. Visi tiriamieji supažindinami su tyrimo tikslu. Vykdamas tyrimą buvo vadovaujamas prisotinimo principu- kai tyrėjas pastebi, kad gaunama informacija nagrinėjama tema kartojas, tyrimas nutraukiamas. Vėliau įrašai buvo klausomi, daromi įrašų transkribavimai.

Tyrimo etika grindžiama patikimumo, anonimiškumo, konfidencialumo principais. Tiriamieji iš anksto supažindinami su tyrimo tikslu ir turi teisę atsisakyti dalyvauti interviu, todėl išlaikomas laisvanoriškumo principas. Prieš atliekant tyrimą tyrimo dalyviams paaiškinama, kad duomenys bus apibendrinti ir jų pateikta informacija neturės jokios įtakos jiems asmeniškai. Tyrimo dalyviams garantuojamas privatumas, nes interviu atliekamas atskiroje patalpoje, be pašalinių asmenų, jiems paliekama teisė neatsakyti į pateiktą klausimą. Garantuojamas konfidencialumas, kadangi duomenys viešinami tik apibendrinti ir nesudaro galimybių identifikuoti tiriamąjį.

2.2. Tiriamųjų charakteristikos

Interviu atliktas su septyniomis socialinėmis darbuotojomis, dirbančiomis Vilkaviškio rajone su socialinės rizikos šeimomis. Tiriamųjų sociodemografinės charakteristikos pateikiamos 4 lentelėje.

4 lentelė. Tiriamųjų sociodemografinės charakteristikos

Tiriamoji	Amžius	Išsilavinimas	Specialybė	Darbo stažas
T1	30	Aukštasis	Socialinis darbuotojas	7 m.
T2	42	Aukštasis	Socialinis darbuotojas	9 m.
T3	32	Aukštasis	Socialinis darbuotojas	3 m.
T4	33	Aukštasis	Socialinis darbuotojas	3 m.
T5	33	Aukštasis	Socialinis darbuotojas	3 m.
T6	26	Aukštasis	Socialinis darbuotojas	5 m.
T7	56	Aukštasis	Socialinis darbuotojas	10 m.

Tiriamųjų charakteristikos atskleidžia, jog visos tiriamosios turi aukštąjį išsilavinimą, dirba pagal turimą specialybę ir turi 3 ir daugiau socialinio darbo stažo.

2.3. Tyrimo rezultatų analizė

2.3.1. Vaiko teisės būti sveikam įgyvendinimas

Viena iš vaiko teisių yra teisė būti sveikam, gauti tinkamą medicininę priežiūrą. Tyrime dalyvavę su socialinės rizikos šeimomis dirbančios socialinės darbuotojos teigia, jog „*Viskas priklauso nuo pačios šeimos*“ (T4). Kai kurios šeimos rūpinasi savo vaikų sveikata, laiku kreipiasi gydytojų konsultacijoms, vyksta į gydymo įstaigas, vaiką slaugo pagal gydytojų pateiktas rekomendacijas. Kitos šeimos vaikų sveikatos būklėmis rūpinasi tik socialinių darbuotojų paragintos- savarankiškai nenuvyksta profilaktiniams sveikatos patikrinimams, nesikreipia gydytojų konsultacijoms vaikui susirgus. Informančių teigimu yra socialinės rizikos šeimų grupė, kurios nesirūpina savo vaikų sveikatos priežiūra – tuo rūpinasi socialiniai darbuotojai (žr. 5 lentelę).

5 lentelė. Vaikų sveikatos priežiūros užtikrinimas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaikų sveikatos priežiūros užtikrinimas	Užtikrinama vaikų sveikatos priežiūra	<i>Susirgus vaikui kreipiasi pas gydytojus, vykdo gydytojų nurodymus, nuperka reikiamus vaistus, rūpinasi visaverčiu šiltu maistu, sveikatos priežiūra (T2)</i>

		<i>Mano šeimynų tėvai dažniausiai susirgus vaikui kreipiasi į įstaigas, informuoja mane, informuoja mokyklas, taip pat, jeigu reikia, naudoja kažkokius vitaminus, konsultuojasi ir panašiai (T3)</i> <i>Yra šeimų, kurie iš karto vaikui susirgus kreipiasi į gydytoją ir įsigyja rekomenduojamų vaistų ir vaikus gydo pagal gydytojų rekomendacijas (T4)</i>
	Dalinai užtikrinama vaikų sveikatos priežiūra	<i>Mano nuomone, tėvai vaikų sveikatos priežiūrai skiria itin mažai dėmesio (T1)</i> <i>Dažnai reikia raginti šeimas, kad apsilankytų pas gydytojus, priminti, kad apsilankymas kažkoks tai artėja (T6)</i> <i>Reikia motyvacijos iš socialinio darbuotojo arba iš ugdymo įstaigos, kad tėvai kreiptųsi pagalbos (T4)</i>
	Neužtikrinama vaikų sveikatos priežiūra	<i><...> šie tėvai šiose šeimose tikrai neužtikrina visavertės sveikatos priežiūros (T7)</i> <i>Dažnai tėvai vaikų tinkamą sveikatos priežiūros neužtikrina, jie į tai žiūri labai abejingai, dažnai laiku nesikreipia pas gydytojus (T5)</i>

Remiantis interviu metu gautais duomenimis, galima teigti, kad ne visose šeimose tėvai užtikrina savo vaikų sveikatos priežiūrą. Vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, tėvai, kaip pastebi tiriamieji, nesirūpina vaikų sveikata, abejingi savo susirgusiems vaikams. Kai kurių šeimų suaugusieji tik paraginti socialinių darbuotojų kreipiasi į sveikatos priežiūros įstaigas, tėvams reikalingi nuolatiniai priminimai, kad artėja apsilankymas pas šeimos gydytoją, numatyta konsultacija su sveikatos priežiūros specialistais. Tačiau pasitaiko atvejų, kai socialinės rizikos šeimose augančių vaikų sveikatos priežiūra yra užtikrinama- tėvai rūpestingai rūpinasi savo vaikų sveikata, laiku pastebi vaikų negalavimus, kreipiasi gydytojo konsultacijai, vaikui susirgus slaugo pagal gydytojo rekomendacijas.

Analizuojant interviu metu gautą informaciją, galima teigti, kad reakcija į vaiko sveikatos priežiūros užtikrinimą socialinės rizikos šeimose yra labai skirtinga. Pasitaiko atvejų, kai tėvai perdėtai reaguoja į kiekvieną vaiko susirgimą, o kiti tėvai nereaguoja visiškai, vaikui susirgus elgiasi abejingai (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Socialinės rizikos šeimų tėvų reakcija susirgus vaikui

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Socialinės rizikos šeimų tėvų reakcija susirgus vaikui	Perdėta	<i>Yra šeimų, kurios ganėtinai perdėtai ir puola iš karto naudoti vaistus ir kreipiasi į gydytojus kaip galėtų gal ir naudoti kokius ir namuose na kaip ir arbatėles ar kažką (T4)</i>

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
	Adekvati esamai situacijai	<i>Na, yra šeimų, kurios pačios geba nuvykti pas gydytojus. Nu pirmiausia, aišku, užsiregistruoti pas gydytoją, nuvykti pas gydytoją (T6) <...> jeigu tai daleiskim, kosti ar gerklę skauda, jeigu turi vaistų, tai jie bando patys gydytis, pirmiausia duoti arba turi kažkokių vaistų, kurių turi, o jeigu rimtesnė liga, visą laiką tariamės (T2)</i>
	Nerūpestinga	<i>Dažniausiai pirmomis vaiko susirgimo dienomis tėvai neskuba kreiptis į gydytojus, teigdami, kad yra tikrai nedideli susirgimai ir kad jie greit praeis (T7)</i>
	Abejinga	<i>Tėvai nereaguoja, galėčiau sakyti, susirgus vaikui. Jie į tai žiūri labai abejingai (T5) Iprastai tėvai sureaguoja tik tada, kai vaikui užkyla aukšta temperatūra (T1)</i>

Kai kurių šeimų tėvai, kaip matyti iš tiriamųjų atsakymų, negeba įvertinti situacijos susirgus vaikui, neatskiria ligų požymių, neturi įgūdžių pasirūpinti tinkama vaiko sveikatos priežiūra jam susirgus, todėl kartais gydo vaikus savarankiškai, nesikonsultuoja su gydytojais: „Dažnai <...> gydosi patys, paprasčiausiais vaistais ar tikrai arbatomis, nors vaikas jau būna pragulėję su ligos simptomais visa savaitė“ (T5), per vėlai kreipiasi pagalbos į gydytojus.

Yra šeimų, kuriose, kaip teigia tiriamosios, reikia tėvams atkreipti dėmesį į tai, kad jų vaikai serga, priminti, kad jie privalo pasirūpinti savo vaikų sveikata: „<...> reikia pasakyti mamai, kad vaikas serga ir duok vaistų“ (T4), „Nemažai šeimų yra tokių, kurios pas gydytoją vyksta tik paragintos socialinių darbuotojų“ (T6). Socialiniai darbuotojai, dirbdami su socialinės rizikos šeimomis, visą laiką yra priversti stebėti vaikų sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimose, motyvuoti tėvus laiku kreiptis į gydytojus, mokyti juos atpažinti ligų simptomus.

Interviu metu paaiškėjo, kad prevencinėmis priemonėmis, siekiant išvengti sunkių susirgimų, ligų, socialinės rizikos šeimų tėvai rūpinasi, tačiau tai daro labai maža dalis. (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Socialinės rizikos šeimų tėvų naudojamos prevencinės priemonės prieš ligas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Socialinės rizikos šeimų tėvų naudojamos prevencinės	Skiepai	<i>Vežasi, skiepijasi juos pagal rekomendacijas (T4)</i>
	Vitaminai	<i>Jeigu reikia, naudoja kažkokių vitaminus. Taip buvo su viena šeimyna, kai mama pati po tyrimų nutarė, kad vaikui trūksta kažkokių vitaminų, konsultavosi su manim ir pirko tam tikrus</i>

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
priemonės prieš ligas		<i>vitaminus prevencijai, kad vaikas mažiau sirgtų (T3)</i>
	Tinkama apranga	<i><...> kada vaikas būtų apsirengęs, kad nesušaltų (T2)</i>

Interviu metu dauguma tiriamųjų teigė, jog daug socialinės rizikos šeimų tėvai nesirūpina prevencija, „*nesidomi jokiais ligomis*“ (T5), „*Šiose šeimose prevencijos tikrai nėra*“ (T7), „*Dažnai jiems trūksta suvokimo ir supratimo, kaip rengtis tam tikru metų laiku*“ (T6). Socialiniai darbuotojai dažnai ragina socialinės rizikos šeimų tėvus rūpintis savo vaikų ligų prevencija, konsultuoja apie sezonus atitinkančią aprangą, avalynę, prevencines priemones, siekiant išvengti ligų. Tiriamosios mano, jog šių šeimų tėvai taip elgiasi todėl, kad „*<...> kartais negeba atlikti tam tikrų pareigų*“ (T6), dėl „*<...> savo menko supratimo, socialinių įgūdžių stokos*“ (T1).

Socialiniai darbuotojai įvairiai vertino savo galimybes padedant užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimose. Vienos tiriamosios teigė, jog „*<...> turi dideles galimybes socialinis darbuotojas*“ (T6), kitos – jog „*Specialisto galimybės padėti užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą yra ribotos*“ (T7). Visos tiriamosios išskyrė tam tikras funkcijas, veiksmus, siekiant padėti socialinės rizikos šeimoms užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą (žr. 8 lentelę).

8 lentelė. Priemonės, padedančios užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Priemonės, padedančios užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą	Socialinių paslaugų teikimas	<i>Pirmiausia tai informavimas, po to konsultavimas šeimos, <...> jeigu reikia tarpininkauju, <...> padedu nuvykti, jeigu reikia kuriai šeimai (T2)</i> <i>Pavėžėti, užregistruoti, palydėti, konsultuoti, kas susiję su vaistais – galiu nukreipti pas kažkokį tai daktarą, tarpininkauti su tuo daktaru (T3)</i> <i>Mano metodai pagrindiniai yra konsultacijos, informaciją suteikiu, kontaktus gydytojų. <...> galiu paieškoti reikalingos informacijos internete šeimai (T4)</i> <i><...> jeigu turiu galimybę, padedu netgi nuvežti šeimą, mamą, tėvus su vaikais į gydymo įstaigą, kartais net ir į ligoninę jau tenka nuvežti, ne tik kad pas gydytoją šeimos (T5)</i> <i><...> kur užregistruoti, kur nukreipti šeimą (T6)</i>
	Bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis, jų darbuotojais	<i>Atvykus į šeimą mano galimybės yra tokios, kad tiesiog bendradarbiaujant su medicinos įstaigomis aš galiu užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą (T1)</i>

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
		<i>Bendradarbiauju su sveikatos priežiūros specialistais (T2)</i>
	Bendradarbiavimas su šeima	<i><...> jeigu iškyla kažkokia tai problema, tariamės su šeima (T2)</i>
	Motyvavimas	<i>Aš galiu motyvuoti naudotis gydytojo rekomendacijomis, galiu motyvuoti kreiptis į gydymo įstaigą (T4)</i> <i><...> pirmiausia tėvus motyvuojau, raginu, kad pirmiausia reikia kreiptis į gydymo įstaigą, kad pasirodytų gydytojui, atliktų tyrimus (T5)</i>

Siekiant užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimose visos tiriamosios įvardino savo, kaip socialinio darbuotojo, svarbų svarbų vaidmenį – joms tenka motyvuoti, įtikinėti tėvus kreiptis į gydytojus, gydymo įstaigas, kitus sveikatos priežiūros specialistus, padėti užsiregistruoti, nuvykti – suorganizuoti transportą arba netgi patiems vežti: „Kartais net ir į ligoninę jau tenka nuvežti, ne tik kad pas gydytoją šeimos“ (T5). Tiriamosios pabrėžė, kad jų šis darbas priklauso nuo šeimos nusiteikimo, geranoriškumo: „Tiesiog kartais sunku, jeigu šeima nėra taip geranoriškai nusiteikusi dirbti kartu su darbuotoju, bet darbuotojas gali daug padaryti“ (T6). Viena tiriamoji įvardino, jog jų, kaip socialinių darbuotojų, galimybės priklauso ir nuo gydytojų požiūrio, teko susidurti su gydytojų priešišku: „Konkrečiu atveju man teko kreiptis – mėnesio laiko vaiką tiesiog nerizikavau palikti be priežiūros namuose nakčiai, todėl leidau sau padėti mamai nuvykti pas medikus į priėmimą ir priėmime gydytoja, kuri tuo metu budėjo, buvo labai nusiteikusi tiesiog priešiskai ir skeptiškai mano tiesiog pastangų tam reikalui, kad vežti vaiką iš socialinės rizikos šeimos į priėmimą. Pasakė, tai nejaugi dabar tos visos socialinės darbuotojos ir temps dabar čia mums tuos vaikus. Susiduri su tokiu priešišku“ (T7). Šios tiriamosios nuomone gydymo įstaigų specialistai turi kitokį požiūrį į socialinės rizikos šeimas ir jų vaikus, jie bendrauja ir elgiasi su jais kitaip, nei su „normaliomis šeimomis“. Toks elgesys, tiriamosios nuomone, atstumia socialinės rizikos šeimas ir tikėtina, kad dėl šios priežasties socialinės rizikos šeimos nenori ar vengia kreiptis į gydytojus ar gydymo įstaigas. Tai apsunkina socialinių darbuotojų darbą, mažina motyvaciją, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko priežiūrą, kreiptis į gydymo įstaigas, jose dirbančius specialistus. Tačiau informantės tai neatbaido nuo jos pasiryžimo padėti socialinės rizikos šeimoms: „Kaipėjau, taip ir einu pasiėmus savo tuos rizikos šeimų vaikučius ir aš tiesiog reikalauju, kad jie būtų lygiai taip pat gydomi ir prižiūrimi, kaip ir visi kiti vaikai, ir nebūtų skirstoma, ar po darbo valandų, ar ne po darbo valandų“ (T7). Apie gydymo įstaigų darbuotojų negatyvų požiūrį į socialinės rizikos šeimas ir jose augančius vaikus mini ir dar viena informantė (T5): „Pastebėjau, kad tarkim, jeigu iš rizikos šeimų mamos, nu tėvai kreipiasi, kartais nuveždami ar į ligoninę, ar ekstra atvejais, ne visada gauna greitą ir tinkamą

pagalbą, nes į juos žiūrima nu šiek tiek kitaip, jie tarsi tokie atstumti“. Tokiu atveju labai svarbus socialinio darbuotojo vaidmuo atstovaujant šeimos interesus – socialinis darbuotojas bendradarbiauja su gydymo įstaigų specialistais, aiškinasi šeimos situaciją, tarpininkauja, siekdamas, kad šeima gautų tinkamas gydymo paslaugas. Paprastai toks socialinio darbuotojo įsikišimas būna labai efektyvu: *„Tiesiog bendradarbiauju, nukreipiu pas specialistus, bendradarbiauju su gydytojais, papasakoju, kokia yra šeimos situacija ir po mano, tarkim, vizito kartu su šeima, po to, kai jau šeima viena lankosi, jie tą pagalbą gauna tikrai efektyvesnę, greitesnę ir pats klientas, pavyzdžiui, išeidamas iš gydymo įstaigos, jau kad ir po vieno to mano karto apsilankymo, jis jaučiasi daug geriau, daug labiau pasitikintis savimi“* (T5). Socialiniai darbuotojai, atstovaudami socialinės rizikos šeimas, bendraudami apie šeimų situaciją ir padėti, mažina jų atskirtį, stigmatizavimą visuomenėje.

Siekdami užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su: šeimos gydytojais, pirminės sveikatos priežiūros centro, ligoninės, psichikos sveikatos skyriaus, privačių gydymo įstaigų gydytojais, socialiniais darbuotojais, psichologais, psichiatrais, bendruomenės slaugytojais. Bendradarbiavimas leidžia padėti socialinės rizikos šeimose vaikams laiku gauti reikalingą gydytojų pagalbą, laiku pastebėti jau esamas, arba prasidedančias sveikatos problemas. Bendradarbiavimas efektyvus ir naudingas socialinės rizikos šeimoms, nes *„<...> suteikia šeimai žinių, padeda vaikui pasveikti“* (T4). Vis dėlto, kaip pabrėžė viena tiriamoji (T7), kai kurių sričių specialistų teikiamos paslaugos, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą, nėra efektyvios. Gydymo įstaigose trūksta psichologų, gydytojų psichiatrų, socialinės rizikos šeimoms gauti šių specialistų paslaugas galimybės ribotos, skiriama labai mažai konsultacijų, dėl šios priežastis ne visada yra suteikiama tinkama pagalba vaikui.

Apibendrinant interviu metu gautą informaciją apie vaiko teisės būti sveikam įgyvendinimą socialinės rizikos šeimose, galima teigti, jog vaikų sveikatos priežiūros užtikrinimas priklauso nuo konkrečios šeimos tėvų suvokimo, turimų socialinių įgūdžių, gebėjimų. Tėvai įvairiai reaguoja susirgus vaikui – vieni tinkamai pasirūpina vaiko sveikatos priežiūra, kiti deda pastangas pasirūpintis, tačiau dėl mažų turimų gebėjimų, įgūdžių stokos to negali padaryti tinkamai, o dar kiti nereaguoja į vaiko ligą. Ne visos šeimos rūpinasi ir ligų prevencija, neturi suvokimo apie sezoną atitinkančią vaiko aprangą, avalynę. Socialiniai darbuotojai nuolat stebi vaikų sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimose, suteikia įvairias socialines paslaugas, padedančias įgyvendinti vaiko teisę būti sveikam, bendradarbiauja su gydymo įstaigomis ir jose dirbančiais specialistais. Tačiau vaiko teisė būti sveikam įgyvendinama ne visose socialinės rizikos šeimose.

2.3.2. Vaiko teisės laisvai reikšti savo nuomonę įgyvendinimas

Dauguma tiriamųjų, klausiamos apie vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę teigė, jog tai opi problema jų lankomose socialinės rizikos šeimose. Dažniausiai vis dėlto ši teisė nėra įgyvendinama, nors viskas priklauso nuo pačios šeimos suvokimo ir noro bendrauti su savo vaiku (žr. 9 lentelę).

9 lentelė. Vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimose, teisė laisvai reikšti savo nuomonę užtikrinimas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teisė laisvai reikšti savo nuomonę užtikrinimas	Šeimoje užtikrinama vaiko teisė reikšti savo nuomonę	<i>Nu kaip – užtikrina, pirmiausia, jeigu yra geri tėvų ir vaikų santykiai tarpusavio (T2)</i>
	Šeimoje neužtikrinama vaiko teisė reikšti savo nuomonę	<p><i><...> bet jeigu tarpusavio santykiai prasti, tada ir kyla problema ir tada nelabai klauso to vaiko nuomonės, tėvai daugiau primeta savo nuomonę, kad su kuo bendrauti (T2)</i></p> <p><i><...> daugumoje nepaiso vaiko nuomonės ir netgi nesuteikia galimybės vaikui išreikšti savo nuomonės (T4)</i></p> <p><i>Dažnai šiose šeimose vaikai lieka iš tikrųjų nuošalyje, dažnai atrodo tėvų nuomonė yra svarbiausia, o į vaikus žiūrima aplaidžiai, jų kaip ir nuomonė yra visiškai nereikšminga, neįdomi, vaikai šiose šeimose taip ir lieka tėvų neišklaudyti, jaučiasi negerbiami ir tos laisvės tokios jie neturi reikšti savo nuomonę namuose (T5)</i></p> <p><i>Šiose šeimose tėvai aplamai nelinkę suteikti leisti savo vaikams išreikšti nuomonę (T7)</i></p>

Beveik visos tiriamosios nurodė, kad socialinės rizikos šeimose vaiko teisė reikšti savo nuomonę nėra užtikrinta, tėvai nepaiso vaikų nuomonės, ją ignoruoja. Tai patvirtina Perry (2013) nuomonę, kad vaikai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, tiesiog užmirštami, „atmetami“, taip pat Kairienės ir Žiemienės 2007 metais atliktas tyrimas, kurio rezultatai rodo, kad „20 proc. vaikų į klausimą dėl galimybės išsakyti savo nuomonę, atsakė neigiamai. 27,6 proc. teigia tik kartais galintys šią teisę įgyvendinti. <...> vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo tėvų valios, taigi gauti duomenys rodo, kad penktadalis 7-11 metų vaikų galimybės išsakyti savo nuomonę šeimoje iš viso neturi“ (p. 47). Viena tiriamoji paminėjo, jog yra net atvejų, kai tėvai tuo net piktnaudžiauja, pažeisdami kitas vaiko teises (pavyzdžiui, teisę į mokymąsi): „Yra labai sudėtinga, nes daugiausiai tėvai primeta, prašo, įpareigoja prižiūrėti jaunesnius brolius,

seseris“ (T2), t. y. vaikams neleidžiama išsakyti savo nuomonės, kad jie galbūt nenori prižiūrėti savo brolių ar seserų, nori vykti į mokyklą, tačiau tėvai liepia prižiūrėti jaunesniuosius vaikus.

Viena tiriamoji teigė, jog vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę taip pat priklauso ir nuo pačio vaiko: „<...> *kaip jie patys išsireiškia, ar patys nori išreikšti savo nuomonę, kokia asmenybė pačio vaiko, ar jis pripratęs sakyti savo nuomonę*“ (T3). Informančių nuomone galimybė laisvai reikšti vaikui nuomonę socialinės rizikos šeimose būtų suteikiama, jeigu būtų artimi ir stiprūs ryšiai tarp tėvų ir vaikų. Socialinės rizikos šeimose nėra atvirai bendraujama, tėvams stinga socialinių įgūdžių, suvokimo: „*Manychiau tai galėtų būti dėl tų tėvų paprasčiausiai tėvystės įgūdžių stokos, nesuvokimo, kad vaiko nuomonė irgi gali būti svarbi ir vaikas turi savo nuomonę ir turi teisę turėti savo nuomonę ir tikrai gali ją išreikšti*“ (T4). Atsižvelgiant į tiriamųjų pastebėjimus, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimų tėvai nesuvokia, jog vaikai turi savo nuomonę ir taip pat turi teisę ją reikšti.

Nepaisant to, kad beveik visos tiriamosios teigė, jog sunkiai yra užtikrinama vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę, yra atvejų, kada tėvai atsižvelgia į vaiko nuomonę (žr. 10 lentelę).

10 lentelė. Atvejai kada tėvai atsižvelgia į vaiko nuomonę

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Atvejai kada tėvai atsižvelgia į vaiko nuomonę	Pagrindinių poreikių tenkinimas	<i>Turbūt pagrindiniais poreikių tenkinimo klausimais: noriu valgyti, reikia apsirengti. Manau, kad šitais klausimais vaikas gali išreikšti savo nuomonę</i> (T1)
	Laisvalaikis	<i>Nežinau, gal labiau apie laisvalaikį</i> (T2) <i><...> laisvalaikio, užimtumo klausimais</i> (T3)
	Mokymasis	<i>Vyresnio vaiko, jau paauglio, tai atsižvelgia į nuomonę dėl mokslų, dėl mokyklos pasirinkimo, dėl tolimesnės profesinės karjeros pasirinkimo</i> (T4)
	Savo poreikių tenkinimas	<i>Tėvai šiose šeimose į vaiko nuomonę atsižvelgia dažniausiai tada, kada jiems reikia ko nors patiemis. Pavyzdžiui, jie nori išgerti, ar nori būti netrukdomi</i> (T7)

Kaip matyti iš informantų gautų duomenų, dažniausiai tėvai atsižvelgia į vaiko nuomonę, kurią jis išreiškia dėl pagrindinių poreikių tenkinimo, mokymosi, laisvalaikio. Būna atvejų, kaip teigė viena tiriamoji, kad tėvai pradeda įsiklausyti, ką vaikai sako tik vaiko gerovės komisijos posėdžiuose: „*Susiduriam su tokiais atvejais, iš tiesų, dalyvaujant vaiko gerovės komisijoje. Būna taip iš tiesų, kad daug dalykų vaikas išsako tik tai va posėdžio metu, šeimoje tai nevyksta, bet tėvai išgirsta tiek apie būrelio lankymą, tiek apie nenorą lankyti kažko,*

popamokinės grupės lankymą ar nelankymą“ (T6). Tik tuomet tėvai atsižvelgia į šią vaiko nuomonę.

Socialiniai darbuotojai, dalyvavę tyrime, minėjo, jog yra daug ir įvairių atvejų, kuomet jie teiraujasi vaiko nuomonės (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Atvejai, kada socialinis darbuotojas teiraujasi vaiko nuomonės

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Atvejai, kada socialinis darbuotojas teiraujasi vaiko nuomonės	Konsultacijų metu aptariant situaciją šeimoje	<i>Konsultacijos metu, bendraujant su vaikais, man visuomet yra aktuali jų nuomonė ir mes visuomet su vaikais bendraujame įvairiomis temomis: Kaip sekasi mokykloje? Kokie santykiai su draugais? Kur leisi atostogas? Kokios mėgstamiausios yra perskaitytos knygos? (T1)</i>
	Aptariant problemas šeimoje	<i>Pirmiausia, tai apie santykius šeimoje, ar yra užtikrintas vaiko saugumas, ar vaikai patiria psichologinės prievartos smurto ar fizinio (T2) Jeigu yra kokios problemos šeimoje, tai dažniausiai bandau išklausti ir tėvų, ir vaikų (T3) Jeigu yra gaunama žinių, kad sakykim, šeimoje yra triukšmaujama, konfliktuojama, atsiklausiu vaikų, ar jie girdi tėvus konfliktuojant, ką jie galvoja apie tai, kad tėvai konfliktuoja (T4) Na, gal tiesiog kuomet situacija namuose kažkokia tai būna įtempta, kada namuose kažkas tai vyksta su tėvais (T6)</i>
	Aptariant ugdymo klausimus	<i>Jeigu kyla kažkokių tai ugdymo, mokymosi problemų (T2) Apie mokslus, jeigu kyla problemų, tikrai dėl mokyklos visada pirma pasiklausiu vaikų (T4)</i>
	Aptariant laisvalaikio praleidimo, užimtumo klausimus	<i>Tai pirmiausia aš teirajuosi vaiko nuomonės, ką jis norėtų lankyti, kas jam patinka, kokios sritys (T3)</i>
	Aptariant pokyčius šeimoje	<i><...> mama vieniša susirado draugą. Tikrai visada atsiklausiu vaiko, ar jisai pritaria mamos draugystei, ar jam patinka mamos draugas (T4) <...> tėvai įsidarbino, ar vaikai pastebėjo pokytį kokį, kokia jų nuomonė apie tai, kad tėvai dirba (T4)</i>

Kaip matyti iš tiriamųjų atsakymų, dažniausiai vaikų nuomonės klausama, kai yra problemos, pokyčiai šeimoje, mokykloje, konsultacijų metu informantės domisi vaiko nuomone kai kalbama apie vaiko mokymąsi, laisvalaikį, pomėgius, svajones, draugystes ir pan. Tiriamosios mano, jog bet koku atveju visada reikia klausti vaikų nuomonės, nes ji yra labai svarbi: „Manau, vaikų nuomonė visada yra svarbi ir visada būtina į ją atsižvelgti“ (T4). Vis

délto pasiekti, kad vaikai taptų atviri ir laisvai viską pasipasakotų socialiniams darbuotojams, yra pakankamai sunku – pirmiausiai reikia tapti patikimu asmeniu – tokiu, kuriuo vaikai pasitiki, nes vaikai jaučiasi neužtikrintai, nepasitiki ir netiki, kad kažkam gali rūpėti jų nuomonė: „Iš pradžių bendraujant jie nenori atsiskleisti, nes jie gal ir jaučiasi tokie nesvarbūs, nes šeimoje taip ir yra, kad jų ta nuomonė nėra svarbi, tačiau daugiau klausinėjant, daugiau bendraujant, nu jau kada pažįsta mane geriau vaikai, jie iš tikrųjų ir patys nori išsipasakoti ir pabendraut – jiems to labai trūksta“ (T5). Taip pat, kaip minėjo viena tiriamoji (T6), problemų kyla su jaunesnio amžiaus vaikais – jie praktiškai visada gina savo tėvus, nes besąlygiškai juos myli. Vyresnio amžiaus vaikai į situaciją šeimose žvelgia kitaip, drįsta išsakyti savo nuomonę aktualiais klausimais.

Socialiniai darbuotojai, dalyvavę tyrime, pabrėžė, jog padeda šeimai įgyvendinti vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę. Tam jie taiko įvairius metodus (žr. 12 lentelę).

12 lentelė. Pagalbos šeimai, įgyvendinti vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę, metodai

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Pagalbos šeimai, įgyvendinti vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę, metodai	Motyvavimas	<i>Tiesiog motyvuoju tėvus (T1) Dažnai tėvus motyvuojau, raginu, kad kalbėtusi su vaikais, kuo daugiau bendrautų, kartu leistų laisvalaikį (T5) <...> kartais užtenka tik postūmio, motyvavimo, paskatinimo ir viskas gerai (T7)</i>
	Tėvystės įgūdžių ugdymas	<i><...> padedu įgyti tėvystės įgūdžius, kad tėvai suprastų, jog vaiko nuomonė ir jos laisvės reiškinys yra būtinas ir labai svarbus dalykas, tobulinant vaiką kaip asmenybę (T1)</i>
	Bendradarbiavimas su kitomis įstaigomis, specialistais	<i><...> kreipiamės į vaiko teisių specialistus, psichologus, jeigu kyla sunkumų ir mamai būtų suteikta psichologinė pagalba, ir vaikui, ugdymo įstaigų specialistai (T2)</i>
	Pokalbiai su tėvais	<i><...> apie jų vaikystę kalbėdama, kaip jie patys jautėsi, jeigu jie kažką mėgo, norėjo lankyti ir į juos nebuvo įsiklausoma (T3) Tai tiesiog per bendrų pokalbių metu, konsultacijų metu (T6)</i>
	Pokalbiai su visa šeima	<i><...> stengiuosi įtraukti vaiką, kad kartu, kad mama matytų, kad vaikas turi kažką apie tai pasakyti, kad mama išklaustytų ir tėtis taip pat (T4) <...> tiesiog kartu sėdint ir kalbant, kad visi girdėtų kiekvienas kiekvieno norus ir būtų išgirstas tiek vaikas, tiek tėvai (T6)</i>
	Informavimas	<i>Taip pat nuolat teikiu informaciją apie vaiko vystymąsi ir to vaiko vaidmenį šeimoje ir kokia ta nuomonė svarbi (T4)</i>

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
	Mokymas	<i>Aš kartais bandau šeimoje tiesiog susėsti, susisodinti visą šeimą ir bandyti kartu pamokyti juos tiesiog, kaip reikia bendrauti, kaip išklausti vaiko nuomonę, kad ta vaiko nuomonė yra labai svarbi (T5)</i>

Analizuojant interviu metu pateiktus tiriamųjų atsakymus, galima teigti, jog socialiniai darbuotojai naudoja daug ir įvairių metodų, siekdami padėti tėvams įgyvendinti vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę. Dažniausiai jie motyvuoja tėvus, suteikia jiems žinių, juos moko, pasitelkia į pagalbą ir kitus specialistus. Vis dėlto viena tiriamoji apgailestavo, kad nors ir dirbama su tėvais, jie motyvuojami, konsultuojami, su jais kalbama, tačiau tėvams ne visada pavyksta įgyvendinti siekius įsiklausti į vaiką: „<...> tėvai lyg ir supranta, kad juos ragini, motyvuoja, bet to jie nevykdo ir labai gaila“ (T5). Kita tiriamoji mano, jog šį gebėjimą / negebėjimą išklausti vaiko nuomonę tėvai paveldi – jų šeimose to nebuvo, niekas nesiteiravo, neišklausė jų nuomonės, todėl ir jų šeimose į vaiko nuomonę nėra atsižvelgiama. Be to, jiems gali trūkti ir išsilavinimo: „Tai yra įgimta, eina iš kartos į kartą ir neturi jie to intelekto, patys yra žemo išsilavinimo, žemo intelekto, jie nesuvokia to gyvenimo taisyklių, jie galvoja, kad taip ir yra“ (T7). Todėl socialiniai darbuotojai ugdo tėvystės įgūdžius, kas, kaip pabrėžė Tamutienė (2017) yra labai svarbu – „Tėvai taip pat turi būti mokomi palaikančios tėvystės įgūdžių“.

Apibendrinant tiriamųjų nuomones apie vaiko teisės laisvai reikšti nuomonę įgyvendinimą socialinės rizikos šeimose, galima teigti, jog ši teisė dažniausiai neįgyvendinama – tėvai retai atsižvelgia į vaikų nuomonę (dažniausiai tik dėl pagrindinių poreikių, laisvalaikio, mokymosi). Socialiniai darbuotojai dažnai ir įvairiais klausimais teiraujasi vaikų nuomonės, moko, motyvuoja šių vaikų tėvus įsiklausti ir atsižvelgti į vaiko nuomonę.

2.3.3. Vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinimas

Tyrimė dalyvavę socialiniai darbuotojai pabrėžė, kad sunku vertinti, kaip socialinės rizikos šeimose įgyvendinama vaikų teisė į poilsį. Jeigu šeima jau stebima, joje lankomasi, dažniausiai tokiose šeimose vaikų poilsis vienaip ar kitaip įgyvendinamas, tačiau pasitaiko atvejų, kai šeima visiškai nesidomi vaikų poilsiu, laisvalaikiu ir užimtumu. (žr. 13 lentelę).

13 lentelė. Vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinimas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinimas	Teisė į poilsį ir laisvalaikį šeimoje yra užtikrinama	<i>Aš taip tikiuosi, kad yra (T1) Kai kuriose šeimose – taip (T2)</i>
	Ne nuo šeimos priklausantys veiksniai, kurie neleidžia užtikrinti vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį	<i><...> bet yra šeimų, kur tiesiog neįmanoma gal to užtikrinti, nes jeigu turi visa šeima vieną kambarį, tai koks ten poilsis? (T2) Nors materialinė padėtis tikrai beveik visose šeimose nėra labai gera, tai todėl ir manau, kad ne visada laisvalaikis yra labai gerai įgyvendinamas (T3) Manyčiau, kadangi aš dirbu su kaimu, kaimuose, tai tie vaikai šeimose nelabai turi kaipo teisės į laisvalaikį ir poilsį. Užsiėmimų nėra kaimo bendruomenėje ir didžiausias jų poilsis ir laisvalaikis yra prie kompiuterio ir televizoriaus (T4) Gal ir mažai ta vaiko teisė įgyvendinama į tą poilsį, į tą laisvalaikį. Dažnai mano šeimose, kur aš dirbu, yra kaimo vietovėje ir tas laisvalaikis šiose šeimose šių vaikų yra tikrai nu labai menkas, nėra užimtumo, nėra dienos centrų (T5) <...> yra labai sunkiai įgyvendinama kai kuriose šeimose dėl įvairių priežasčių (T7)</i>
	Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį neužtikrinama, dėl alkoholio vartojimo šeimose problemos	<i>Galima išskirti tokius dalykus, kad girtaujančioje šeimoje vaikai dažnai gal ir neturiu tokių sąlygų į tinkamą poilsį, į kažkokį tai laisvalaikį jiems prieinamą, patinkamą (T6)</i>

Analizuojant tiriamųjų atsakymų, galima teigti, kad socialinės rizikos šeimose vaiko teisė ir poilsį sunkiai įgyvendinama, dėl sunkios materialinės padėties šeimose, priklausomybių problemų šeimoje, kaimiškose vietovėse gyvenantiems vaikams- dėl užsiėmimų bendruomenėse stokos. Dar viena problema, kuri apsunkina galimybes užtikrinti tinkamą vaiko poilsį šeimoje- baldų trūkumas, mažas gyvenamojo būsto plotas. Informantai interviu metu minėjo, jog lankydamiesi šiose šeimose visada patikrina buitį: „*Tai pirmiausia, lankydamasi šeimose ir žiūriu į gyvenimo sąlygas, ar vaikams yra sudarytos sąlygos, ar jie turi savo kambarį, ar jie turi savo lovą. Nes yra tokių šeimų, kur didelė šeima gyvena ir tik vieną kambarį turi, tiesiog kalbamės, ar užtikrintas vaikui poilsis, ar laiku nueina išsimiegoti, kelintą valandą gulasi ir panašiai*“ (T2). Tiriamosios neslepia, kad sunku pasakyti, kokia situacija šiose šeimose yra savaitgaliais, ne darbo valandomis, kada šeimoje nesilanko socialiniai darbuotojai. Tačiau socialiniai darbuotojai nuolat konsultuoja tėvus apie vaikų poilsio užtikrinimą. Kalbant apie laisvalaikį tiriamosios minėjo, kad ši vaiko teisė sunkiau įgyvendinama kaimiškose

vietovėse. Kaimiškose vietovėse gyvenantys socialinės rizikos šeimų vaikai dažniausiai laisvalaikį leidžia žaisdami kompiuterinius žaidimus arba žiūrėdami televizorių, nes kito laisvalaikio būdo nėra. Dar viena priežastis ribojanti vaikų gyvenančių socialinės rizikos šeimose laisvalaikį- maži tėvų finansai: „<...> yra labai sunkiai įgyvendinama kai kuriose šeimose dėl įvairių priežasčių: ir dėl aprangos, ir dėl pinigų stygiaus, dėl netinkamo pinigų panaudojimo, ir neturėjimo tinkamo būsto, nu ir taip pat tų socialinių įgūdžių stokos“ (T7). Problema dar ir ta, kad šiose šeimose tėvai nelabai domisi vaikų poilsiu, laisvalaikiu, jie tiesiog pageidauja, kad vaikai jiems netrukdytų: „Tėvai nesikiša į vaiko laisvalaikį ir poilsį, nerekomenduoja, nemotyvuoja jį kažkaip leisti pozityviai ar efektyviai“ (T4).

Tiriamųjų nuomone už vaiko teisės į laisvalaikį įgyvendinimą atsakinga ne tik šeima. Jeigu užimtumo pasiūla maža, vaikams užimtumo bendruomenėse nėra arba nesudaromos sąlygos pasiekti kitose vietovėse siūlomus užsiėmimus- šeima dėl to nėra smerkiama: „Trūksta dažnai vaikams tikrai užimtumo, laisvalaikio, jų bent šioj mūsų vietovėje, tikrai yra pažeidžiama vaikų teisė, jie negali pilnavertiškai tuo pasinaudoti, nėra galimybių, tiek lėšų“ (T5). Vis dėlto, vaiko teisė į laisvalaikį gali būti neįgyvendinama ir dėl to, kad tėvai tiesiog kartoja savo turimą patirtį – jie patys nelankė būrelių, nebuvo skatinami, motyvuojami kažkuo domėtis, užsiimti kokia nors veikla laisvu metu: „Bet gal ir patys nematė to pavyzdžio, su jais niekas kažkur nesilankė, niekur nevažiavo, pačius nemotyvavo kažką daryti, lankytis kažkur“ (T3).

Tėvų vaidmuo, užtikrinant vaikų užimtumą, pasak tiriamųjų, yra labai svarbus. Tėvai rašo sutikimą vaikui lankyti būrelius, jiems gali tekti pirkti papildomas priemones užsiėmimams, pasirūpinti kaip nuvykti, jei vaikas vyksta į miestą. Taip pat tėvai turėtų patarti savo vaikams, juos motyvuoti lankyti pasirinktą būrelį, paskatinti, domėtis, kaip jiems sekasi. Vis dėlto taip yra ne visose šeimose. Būna atvejų, kai socialinės rizikos šeimose tėvai labai mažai domisi savo vaikų laisvalaikiu ir, kaip minėjo viena tiriamoji, „Dažnai atvykus į šeimą netgi nežino, kur yra jų vaikas, kartais būna atvejų, kad jie grįžta vėlai naktį ir tėvai nežino netgi, kur būna jų vaikai, kur jie leidžia laisvalaikį, su kokiais draugais bendrauja“ (T5). Viena tiriamoji išsakė labai griežtą nuomonę apie savo lankomų šeimų tėvus, nurodydama, kad tėvai visiškai nesidomi savo vaikų laisvalaikiu: „Vaikai yra patys sau šeimnininkai, <...> jie neturi jokios veiklos“ (T7).

Socialiniai darbuotojai, siekdami užtikrinti vaikų užimtumą, laisvalaikį, atlieka svarbų vaidmenį socialinės rizikos šeimose, dirbdami tiek su vaikais, tiek su jų tėvais (žr. 14 lentelę).

14 lentelė. Socialinio darbuotojo vaidmenys, siekiant užtikrinti vaikų užimtumą, laisvalaikį

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Socialinio darbuotojo vaidmenys, siekiant užtikrinti vaikų užimtumą, laisvalaikį	Motyvuotojas	<i>Mano vaidmuo yra toksai, kad iš tiesų motyvuoju tėvus, kad su vaikais praleistų laisvalaikį turiningai, efektyviai, su vaikais būtų leidžiamas kartu laikas, jie būtų ugdomi. Motyvuoju tėvus, kad su vaikais praleistų laiką gryname ore, išvykas į gamtą pėstute (T1) <...> motyvacijos kelimas patiems vaikams, nes kaip žinome ir patys vaikai dažnai nelanko kažko ilgai, jie meta, bando vėl kažką (T3) <...> stengiuosi tėvus motyvuoti leisti laiką kartu su vaikais, bendrauti, domėtis jų laisvalaikiu (T4) Dažnai savo klientus, tėvus motyvuoju, kad būtų tikrai galimybė išvykti ar į kažkokį koncertą <...> visada vaikus motyvuoju, kad jie tikrai turėtų galimybę užsiimti kažkokia tai jiems mėgstama veikla, galbūt nuvykti į rajoną, į miestą (T5)</i>
	Informatorius	<i>Pirmiausia – tai informuoti, kokios yra galimybės, koks yra užimtumas, kokie yra būreliai, pasiūla (T2) Aš stengiuosi rekomenduot šeimom, teikti šeimom informaciją apie esamą popamokinę veiklą, rekomenduot vaikam kažkur kreiptis, kalbėtis su tėvais dėl planšečių, kompiuterių naudojimo, apie interneto pavojus, apie tai, kad limituot vaiko laiką prie interneto (T4)</i>
	Tarpininkas	<i>Jeigu kyla kažkokių tai problemų, tai tiesiog tarpininkauti, bendradarbiauti tarp šeimos ir tų specialistų, kad galėtų vaikas lankyti, kad būtų sudarytos jam tinkamos sąlygos (T2)</i>
	Iniciatorius	<i>Tiesiog ieškau pagal gyvenamąją vietą kažkokių tai užimtumų ar dienos centrų, ar popamokinės veiklos, vasaros stovyklų kažkokių tai (T6)</i>
	Aktyvintojas	<i>Pagal galimybes visada stengiuosi, kad vaikai kuo ilgiau būtų mokykloje, kad mokykloje lankytų popamokinės veiklos kažkokių tai užsiėmimus. Galų gale, jeigu nėra būrelių, tai nors grupę, kurioje jie būna užimti, kurioje jie pailsi, būna tarp bendraamžių ir prižiūrimi darbuotojų (T7)</i>

Tiriamosios daug bendrauja su socialinės rizikos šeimose gyvenančiais vaikais ir jų tėvais, siūlydamos jiems įvairias veiklas – ne tik lankyti būrelius ar užsiėmimus, bet kartu visai šeimai turiningai leisti laisvalaikį: lankyti koncertus (kurie būna ir nemokami), rengti žygius, išvykas į gamtą, pasirūpinti kaip vaikams nuvykti į būrelius. To vaikams trūksta ir tai patvirtina Kairienės ir Žiemienės (2007) tyrimo metu išreikšta vaikų nuomonė. Tyrėjos teigia,

kad „<...> kad kai kurie vaikai išgyvena ne tik pramogų, kaip jų lavinimo prielaidos, trūkumą, bet ir šeimos bendrumo stygių, gal net tėvų dėmesio stoka“ (p. 45).

Tyrimo metu buvo išskirtas dar vienas svarbus socialinio darbuotojo vaidmuo, siekiant užtikrinti vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, laisvalaikį ir užimtumą – informacijos rinkimas apie galimus užsiėmimus, būrelius vaikams. Socialiniai darbuotojai renka medžiagą apie įvairias galimybes socialinės rizikos šeimų vaikams lankyti būrelius, užsiėmimus, motyvuoja ne tik tėvus leisti savo vaikus į būrelius, bet ir pačius vaikus: „*Tai pačius vaikus motyvuoti nemesti, o pasirinktą kelią bent jau metus pralankyti*“ (T3). „*Tiesiog ieškau pagal gyvenamąją vietą kažkokių tai užimtųjų ar dienos centrų, ar popamokinės veiklos, vasaros stovyklų kažkokių tai*“ (T6).

Interviu metu domėtasi, kokias galimybes vaikai turi lankyti mėgstamus būrelius. Tiriamųjų nuomonės šiuo klausimu išsiskyrė. Miesto vietovėje dirbančios socialinės darbuotojos pabrėžė, jog jų lankomų socialinės rizikos šeimų vaikai turi dideles galimybes lankyti įvairius būrelius ir užsiėmimus: „*Aš manau, kad mano šeimynos turi labai didelę galimybę juos lankyti, nes šiuo metu būrelių pakankamai yra mokyklose, ir pakankamai yra jaunimo centre. <...> Dar yra <...> ir sporto mokykla, kur vaikas irgi gali pasirinkti kažkokią sritį lankyti. Jeigu gali ir nori, tai gali lankyti ir vaikų dienos centrą*“ (T3). Jos pabrėžė, jog tereikia noro ir motyvacijos lankyti būrelius, įvairius užsiėmimus, kurių tikrai yra didelis pasirinkimas, nes mieste galima pasirinkti iš įvairių sričių užsiėmimų: sporto, meno, muzikos, šokio ir kt. Problema ta, kad dažnai vaikai ir jų tėvai yra nemotyvuoti, juos reikia raginti, siūlyti: „*<...> nėra tada tos motyvacijos nei iš tėvų pusės, nei tiems vaikams nėra noro lankyti, tačiau aš visada raginu, nuolat tiesiog motyvuuju*“ (T5). Nenorą lemia ne tik tėvų bei jų vaikų motyvacijos stygius, bet ir pinigų stoka, nes kai kuriems užsiėmimams reikia papildomai nupirkti priemonių, ką išgali ne visos šeimos.

Kaimiškose vietovėse dirbančios tiriamosios nurodė, jog jų lankomų socialinės rizikos šeimų vaikams galimybės lankyti mėgstamus būrelius yra ribotos – dažniausiai galimybę lankyti užsiėmimus jie turi tik mokyklose arba vaikų dienos centruose (jeigu bendruomenė jį turi įsteigusi), kadangi nėra išspręstas pavėžėjimo klausimas. Į mokyklas ir iš jų mokiniai iš atokesnių vietovių yra vežiojami, tačiau autobusų tvarkaraštis nėra derinamas prie neformaliojo švietimo įstaigų darbo laiko, vaikai tiesiog neturi galimybių lankyti mėgstamų būrelių mieste. Tėvai dažnai taip pat neturi galimybių savo vaikus patys vežioti į užsiėmimus: „*Manyčiau čia būtų labiau socialinės rizikos šeimose kaimo bendruomenėje yra labai menkos lankyti būrelius, nes visų pirma nuvykti iki būrelių reikėtų su autobusu ir čia kur aš dirbu rajone, autobusų nėra po pamokų, kad vaikams sugrįžti iš po būrelių būtų labai sudėtinga, galimybės yra labai nedidelės*“ (T4). Socialinių darbuotojų, dalyvavusių tyrime,

nuomone, nėra užtikrinama, kad vaikams, gyvenantiems socialinės rizikos šeimose kaimiškose vietovėse, būreliai mieste būtų pasiekiami: „*Manyčiau, tai tik graži vizija ateičiai. Pakolkas tai tik graži vizija ateičiai, apie kurią galvoja dažnas socialinis darbuotojas*“ (T7). Tai, „<...> kad ypač daug problemų vaiko teisių apsaugos srityje (ir ne tik su socialinės rizikos šeimomis) kyla kaimuose“, pabrėžė Dromantienė ir Šalaševičiūtė (2006, p. 85).

Problema dėl vaikų užimtumo ir laisvalaikio, kaip teigia tiriamosios, yra aktuali ir vasaros metu. Vasaros metu užimtumą ribotą laiką organizuoja mokykla, kuri į užsiėmimus vaikus atsiveža, tačiau jei vaikai nori nuvykti į mieste vykstančius užsiėmimus iš kaimiškos vietovės išryškėja ta pati problema- pavėžėjimo problema. Šiuos užsiėmimus, kuriuos vasarą dažniausiai organizuoja vaikų ir jaunimo centras, gali praktiškai lankyti tik mieste gyvenantys socialinės rizikos šeimų vaikai. Tačiau, kaip minėjo viena tiriamoji, ji savo šeimų vaikams siūlo svaranorystę (paaugliams ir jaunimui). Kita tiriamoji minėjo, jog ieško rėmėjų, kurie užtikrintų vaikų pavėžėjimą. Vasarą kaimiškose vietovėse gyvenantys socialinės rizikos šeimų vaikai dažnai leidžia laiką lauke, prie vandens telkinių (jei jų yra netoli), susitinka su draugais, daug laiko praleidžia žaisdami kompiuterinius žaidimus, žiūrėdami televizorių.

Socialiniai darbuotojai, dalyvavę tyrime, paminėjo, kad bendradarbiauja su įvairiomis įstaigomis, organizuodami vaikų užimtumą, laisvalaikį: su mokyklomis, darželiais, bendruomenėmis, vaikų dienos centrais, Vilkaviškio atviru vaikų ir jaunimo centru kultūros namais, muzikos mokykla, sporto mokykla.

Interviu metu tiriamosios nurodė, su kokiomis problemomis ir sunkumais susiduria užtikrinant vaikų užimtumą (žr. 15 lentelę).

15 lentelė. Vaikų užimtumo ir laisvalaikio užtikrinimo problemos

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaikų užimtumo ir laisvalaikio užtikrinimo problemos	Susisiekimo problema	<...> <i>iškyla kita problema dėl susisiekimo, pavėžėjimo</i> (T1) <...> <i>čia, kur aš dirbu rajone, autobusų nėra po pamokų, kad vaikams sugrįžti iš po būrelių būtų labai sudėtinga, galimybės yra labai nedidelės</i> (T4)
	Finansų trūkumas	<i>Galbūt tai yra ir šeimos problema, nes šeimos biudžetas būna minimalus ir būreliams, iš tiesų, tėvai negali skirti pinigų</i> (T1) <i>Jeigu būrelis yra kažkoks tai madingas, žinomas, tai tikrai kainos yra nemažos ir vieniem pritrūksta tiesiog pinigėlių susimokėti</i> (T6)
	Vaikų nuomonės neišklausymas	<i>Tai gal greičiausia nenoru tėvų suprasti, kad vaikas gal nori lankyti tam tikrą būrelį, kad neatsižvelgia į vaiko pomėgius</i> (T2)

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
	Vaikų motyvacijos stoka	<i>Gal labiau paminėsiu, kad vaikų pačių motyvacija – labai greitai jie patys praranda motyvaciją lankyti (T3)</i> <i><...> tikrai man trūksta jų pačių noro, motyvacijos (T5)</i>
	Tėvų neigiamas požiūris į vaikų užimtumą	<i><...> arba dar kas gali būti – tėvų požiūris į tam tikrus būrelius, ta prasme, pavyzdžiui, vaikų dienos centro – tėvų požiūris, kad ten lankosi tik tam tikri, specifiniai vaikai (T3)</i> <i><...> kiti tėvai neturi motyvacijos leisti vaikus ir nemato tam reikalo leisti pinigų (T6)</i>

Tai, kad vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinti socialinės rizikos šeimoms yra sudėtinga dėl pinigų stygiaus ir tėvų požiūrio, patvirtina Eskytės (2008) atliktas tyrimas, nes šeimoms sunku įsigyti neformaliajam švietimui lankyti būtinų priemonių (pvz., muzikos instrumentų, piešimo įrankių ir pan.), apmokėti vaiko kelionę (pvz. iš kaimiškos vietovės į mieste veikiančius būrelius, užsiėmimus) ir „Pagrindinės priežastys, ribojančios vaiko raišką, yra tėvų sprendimo dominavimas bei materialiniai sunkumai, ribojantys užsiėmimų pasirinkimą“ (Eskytė, 2008, p. 154).

Taip pat, kaip matyti iš interviu metu gautų duomenų, užtikrinant vaikų iš socialinės rizikos šeimų, užimtumą, daug problemų kyla dėl susisiekiimo kaimiškose vietovėse – nėra transporto, kuriuo būtų galima pasiekti būrelius ar užsiėmimus rajono centre, kituose miestuose. Kitos problemos – vaikų ir tėvų motyvacijos trūkumas, vaikų nuomonės nepaisymas – vaikai nori lankyti būrelius, užsiėmimus, ugdyti turimus talentus, tačiau tėvai neatsižvelgia į vaikų poreikius, neišklauso vaikų nuomonės, užsiėmimuose nemato prasmės.

Kaip dar vieną opią problemą, kuri kyla dėl vaikų užimtumo ir laisvalaikio stygiaus, be 15 lentelėje išvardintų problemų ir sunkumų užtikrinant vaikų užimtumą, viena tiriamoji įvardino vaikų nusikalstamumą. Vaikai, neturėdami sau mėgstamos veiklos, įsitraukia į įvairias nusikalstamas veiklas – dažniausiai vagystes: „*Taip pat yra didelė problema, kadangi dėl didelio laiko turėjimo vaikai yra linkę nusikalsti ir tai yra ganėtinai opi problema toje seniūnijoje, kurioje aš dirbu. Jauni žmonės yra įtraukiami į nusikalstamą veiklą. <...> Galvoju apie tokius atvejus kaip vagystės, smulkios vagystės, stambesnės vagystės*“ (T4). Tiriamoji mano, kad būrelių pasiūla, jų lankymo galimybės, pavėžėjimo problemos sprendimas, būtų gera prevencinė priemonė jaunimo nusikalstamumui.

Apibendrinant tiriamųjų nuomones apie vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį užtikrinimą galima būtų teigti, kad tai, ar įgyvendinama vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį, labai priklauso nuo šeimos, tėvų požiūrio į savo vaiką. Vis dėlto socialiniai darbuotojai deda pastangas, kad vaiko poilsis būtų užtikrinamas, vaikai turėtų savo lovą miegui, erdvę

žaidimams, laisvalaikiui. Sunkiau padėti šeimai įgyvendinti vaiko teisę į užimtumą ir laisvalaikį po pamokų, vasaros metu, kadangi problemos kyla ne tik dėl tėvų požiūrio į laisvalaikį, užimtumą, finansų trūkumą, bet ir dėl pačių vaikų motyvacijos trūkumo, susisiekimo problemų, būrelių pasiūlos trūkumo kaimiškose vietovėse. Tiriamosios stengiasi padėti šeimoms (informuoja, motyvuoja, inicijuoja, tarpininkauja ir pan.), ieško įvairių problemos sprendimo būdų, bendradarbiauja su įvairiomis įstaigomis, siekia, kad, socialinės rizikos šeimose gyvenantiems vaikams būtų įgyvendinama vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį.

2.3.4. Vaiko teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas įgyvendinimas

Vaiko teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas įgyvendinimas socialinės rizikos šeimose, anot tyrime dalyvavusių socialinių darbuotojų yra labai skirtingas: vienos šeimose ši teisė yra įgyvendinama, kitose įgyvendinama iš dalies, trečiose neįgyvendinama (žr. 16 lentelę).

16 lentelė. Vaiko teisės turėti tinkamas gyvenimo sąlygas augti šeimoje užtikrinimas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaiko teisės turėti tinkamas gyvenimo sąlygas augti šeimoje užtikrinimas	Vaikai turi tinkamas sąlygas augti šeimoje	<i>Šeimose tikrai yra užtikrinama jiems sąlygos tinkamai – kiekvienas turi savo kambarius, užtikrina jiems ir mokymosi priemones (T3)</i>
	Vaiko poreikius tenkinančių sąlygų šeimoje trūkumas	<i>Na, manau, kad ta teisė įgyvendinama tik iš dalies, nes dažnai šeimose pajamos paskirstomos ne tam, kam reikia ir iš tiesų dažnai namuose trūksta kažkokių tai daiktų, būtinų daiktų, kurie užtikrina vaiko poreikius, poreikį į poilsį tinkamą, poreikį į tinkamą pamokų ruošą, į vystymąsi, nu iš tiesų namuose kartais nėra buitinės technikos (T6)</i>
	Vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas šeimoje pažeidžiama dėl blogų gyvenimo ir buitinių sąlygų	<i>Šeimose, kuriose aš lankausi, ta teisė iš tiesų įgyvendinama ganėtinai sunkiai. Jinai ir buitinės gyvenimo sąlygos, ir emocinės gyvenimo sąlygos iš tiesų yra ganėtinai prastos (T4) Manau, šios vaiko teisės įgyvendinamas į gyvenimo sąlygas yra labai pažeidžiamos mūsų kaimo vietovėse, kur vaikai elementariausiai neturi vandenio, neturi namuose tualetų, dušo. Aplinka šeimoje yra skurdi, trūksta tiesiog ir baldų (T5) <...> nėra kur tinkamai išsimiegoti, tinkamai pastatyti lovos, tinkamai pavalgyti, tinkamai paruošti pamokas, kai vienam kambariukui 10 kvadratų kambarėlyje gyvena, sakykim, 6 vaikai ir 2 tėvai (T7)</i>

Remiantis tiriamųjų atsakymais, vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas socialinės rizikos šeimose įgyvendinama ne visose šeimose: vienos šeimos rūpinasi savo vaikais, jų gyvenimo sąlygomis, stengiasi jas užtikrinti. Kiti tėvai mažai skiria dėmesio į tinkamas gyvenimo sąlygas ne tik sau, bet ir savo vaikams. Tiriamosios pabrėžia, kad dažniausiai vaiko teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas įgyvendinimas socialinės rizikos šeimose priklauso nuo tėvų požiūrio: „*Tai priklauso nuo tėvų, kaip įgyvendinama vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas, kaip tėvai sukuria, kiek tėvai skiria ir dėmesio, ir pastangų, taip vaikai ir turi*“ (T1), jų turimų įgūdžių: „*Ir vėl, tėvai dėl įgūdžių stokos nesudaro tinkamų sąlygų vaikams gyventi*“ (T7), gebėjimų paskirstyti šeimos biudžetą. Socialinės rizikos šeimos, kaip nurodė Erikson (2014), nesudarydamos tinkamų gyvenimo sąlygų savo vaikams nesuteikia jiems ir galimybių tinkamai ugdytis, vaikai patiria skurdą.

Socialinių darbuotojų vaidmuo šeimose, siekiant įgyvendinti vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas, yra didelis ir labai svarbus (žr. 17 lentelę).

17 lentelė. Tiriamųjų vaidmenys užtikrinant vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Tiriamųjų vaidmenys užtikrinant vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas	Vadybininkas	<i>Padedu šeimai pasirūpinti reikalingiausiai baldais <...> ieškau partnerių, socialinių partnerių, kurie šeimoms suteikia reikalingą pagalbą (T1)</i> <i>Tai tiesiog bendraujam su žmonėmis, geros valios žmonėmis, kurie prisideda, padeda, nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios paremia, padeda įsigyjant daiktą, padeda atvežant ar pervežant daiktus (T6)</i>
	Mokytojas	<i>Padedu šeimai įgyti reikalingus tiek ir socialinius, tiek ir tėvystės, tiek higienos įgūdžius (T1)</i>
	Konsultantas	<i>Tiesiog, konsultacijų metu suteikiu tam tikrą informaciją (T1)</i> <i><...> ir konsultuoti (T2)</i> <i>Tai vėl labai ilgos konsultacijos su tėvais, jeigu pamatai, kad kas nėra užtikrinta vaikui (T3)</i> <i>Ir vėlgi didžiausia mano įgyvendinama priemonė būtų konsultacijos <...>. Konsultuot būdus, kaip tai būtų galima tai pasiekti (T4)</i>
	Informatorius	<i>Mano vaidmuo toks ir yra, kad ir informuoti (T2)</i> <i><...> tai motyvuoji tėvus apie galimybes įsigyti arba gauti labdaros kažkokių tai, jeigu tai susiję su vaiko kokiom tai priemonėm, vaiko baldais arba pagerinti, pavyzdžiui, sąlygas, galimybes vaikui augti saugesnėje ir gražesnėje aplinkoje (T3)</i> <i><...> teikti informaciją apie tai, kokios sąlygos yra tinkamos vaiko geram vystymuisi ir kad</i>

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
		<i>vaikas turėtų ir sąlygas ir į poilsį, ir į laisvalaikį, ir į pamokų ruošą, ir į gerą emocinę būseną (T4)</i>
	Motyvuotojas	<i><...> motyvacijos šeimai siekti gerų, tinkamų gyvenimo sąlygų vaikui (T4) <...> motyvuoti, kad tėvai lankytų pozityvios tėvystės kursus, kad namuose užtikrinti tą saugią aplinką vaikams (T5)</i>
	Tarpininkas	<i><...> ir tarpininkauti, atstovauti šeimą, kur reikia su specialiais specialistais (T2) Seniūnija mūsų tikrai padeda tiek baldais, tiek buitine technika, kad šeimoje būtų elementariausia skalbyklė, dušas vaikams nusiprausti, tualetas įrengtas (T5) Galimybių ir priemonių padėti šeimai susitvarkyti dokumentus dėl socialinio būsto eilės atsistojimo (T7)</i>
	Iniciatorius	<i>Ir vėlgi laiks nuo laiko vykdom akcijas (T7)</i>

Tiriamųjų pateikta informacija atskleidžia, kad socialinis darbuotojas socialinės rizikos šeimoms teikia visokeriopą pagalbą ir atlieka įvairius vaidmenis: jis tarpininkas, konsultantas, ir vadybininkas. Tiriamosios ne tik padeda šeimoms įsigyti baldų, buities prietaisų, bet ir motyvuoja tėvus, konsultuoja apie tinkamų gyvenimo sąlygų užtikrinimą vaikams, suteikia informaciją, ieško rėmėjų, padeda skurdžiai gyvenančioms šeimoms užpildyti, surinkti reikalingus dokumentus, siekiant gauti savivaldybės skiriamą socialinį būstą. Vis dėlto, kaip paminėjo viena tiriamoji, „Per mano 10 darbo metų, tai sakyčiau, gyvenimo sąlygas pagerino tikrai viena šeima. Per visą 10 metų tik viena socialinė šeima gavo tinkamą socialinį būstą, o visos kitos stovi eilėje“ (T7). Tai atskleidžia sudėtingą savivaldybės padėtį – trūksta socialinių būstų, kuriuose galėtų gyventi socialinės rizikos šeimos, kurių šiuo metu gyvenimo sąlygos gyventi nėra tinkamos. Stebėtina, kad tik viena tiriamoji, kaip labai svarbų aspektą į gyvenimo sąlygų užtikrinimą, paminėjo - emocinę aplinką šeimoje, nes ji taip pat svarbi vaikams, siekiant užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas.

Socialiniai darbuotojai, padėdami socialinės rizikos šeimoms įgyvendinti vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas, turi pakankamai galimybių ir priemonių – jie tarpusavyje dalinasi patirtimi, turimomis žiniomis, organizuoja įvairias akcijas, ieško rėmėjų, bendradarbiauja su įvairiomis įstaigomis, organizacijomis.

Padėdamos šeimoms užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas vaikams tiriamosios susiduria su įvairiomis problemomis ir sunkumais (žr. 18 lentelę).

18 lentelė. Vaiko teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas užtikrinimo problemos

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaiko teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas užtikrinimo problemos	Mažas gyvenamasis būstas	<i>Iš tiesų galbūt kitą kartą net yra tokių atvejų, kad mes tai šeimai galime padėti surasdami ten reikalingų ar lovų, ar stalų, ar spintų, ar kitų kažkokių daiktų, bet gyvenamoji aplinka yra itin skurdi ir maža, kad į ją mes dar galėtumėm sutalpinti reikalingus baldus (T1)</i>
	Socialinių įgūdžių stoka	<i><...> dėl socialinių įgūdžių, dėl motinystės, tėvystės įgūdžių stokos, kasdieninio gyvenimo įgūdžių (T2)</i>
	Netinkamas tėvų pavyzdys vaikams	<i><...> netinkamas pavyzdys jų pačių, t. y. turiu omenyje priklausomybes įvairias, netinkamas bendravimas su aplinka, jų tarpusavyje (T3)</i>
	Tėvų motyvacijos stoka	<i>Manau, mano didžiausia problema būtų nebuvimas tėvų motyvacijos, motyvacijos stoka siekiant gerinti tas sąlygas (T4)</i>
	Tėvų socialinių įgūdžių stoka	<i>Kadangi daugumoje šeimų tėvai nemato problemos jų gyvenimo sąlygose, nesuvokia, kad aplinka, kurioje vaikas auga, gali būti vaikui kenksminga ir nesiekia tos aplinkos keisti (T4) <...> jie gal nesupranta, kad vaikas turi išsimiegoti, kad vaikas turi turėti savo ritmą, kad vaikui tarkim pinigai turi būti skirti ir maistui normaliam, ir baldams, ir higieninėms priemonėms (T5)</i>
	Negebėjimas planuoti šeimos biudžeto	<i>Dažnai tėvai pirmiausia gavę pinigų perka ne pirmo būtinumo prekes (T5) <...> tas pajamų paskirstymas pakankamai sunkus ir tai yra pagrindinė problema (T6)</i>
	Sunki materialinė šeimos padėtis	<i>Tai jų materialinė padėtis (T3) <...> dažnai tėvai yra nedirbantys (T5) Tai pirmiausia, tai aišku, pinigų trūkumas ir pajamos iš tiesų mažos (T6)</i>
	Konfliktinės situacijos šeimose	<i><...> tai smurto vienas tėvų prieš kitą arba gali būti smurto naudojimas prieš vaikus (T3) Dažnai tai susiduriame gal su pačiais tėvais, su jų problemom, su jų konfliktais (T5) Bet jei namuose tikrai kažkas tai vyksta, tai labai ant vaiko matosi. Jie yra irzlūs, jie yra pikti, su jais neina susišnekėti (T7)</i>
	Alkoholio vartojimo problema	<i><...> t. y. turiu omenyje priklausomybes įvairias (T3) <...> su jų girtavimo atvejais (T5)</i>

Kaip matyti iš tiriamųjų atsakymų, socialiniai darbuotojai, padėdami socialinės rizikos šeimoms užtikrinti vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas, susiduria su įvairiomis problemomis: tai tėvų įgūdžių stoka, konfliktai šeimose, alkoholio vartojimas, negebėjimas planuoti šeimos biudžeto, paskirstyti gaunamas pajamas, numatyti būtiniausias prekes, kurių

reikia įsigyti šeimai, netgi situacijos nesuvokimas, motyvacijos stoka, negebėjimas užtikrinti ne tik fizinės gyvenimo sąlygas, bet ir emocinę psichologinę aplinką. Kaip nurodė tiriamosios, „*Na, namuose dažniausiai šeimos iš tiesų aplinka pažeidžia tą vaiko teisę į tinkamą vystymąsi, kadangi namuose dažnai girtaujama, renkasi asocialūs asmenys, kurie namuose rūko, keikiasi girdint vaikams. Iš tiesų tai vaikams daro labai didelę žalą <...> iš tiesų namų aplinka netinkama, nesaugi* (T6), „*Emocinė aplinka, ji šiose šeimose nėra stabili niekada*“ (T7). Tačiau tiriamosios deda pastangas spręsti iškilusius sunkumus ir problemas. Jos dirba su šeimomis, bendrauja, konsultuoja, ugdo reikiamus įgūdžius, organizuoja kursus, mokymus šeimoms, motyvuoja tėvus, informuoja, teikia kitokią pagalbą.

Padėdami socialinės rizikos šeimoms užtikrinti tinkamas gyvenimo sąlygas savo vaikams, socialiniai darbuotojai bendradarbiauja su įvairių sričių specialistais: ugdymo įstaigų atstovais, socialiniais pedagogais, klasių vadovais, grupių auklėtojais, psichologais, vaiko teisių specialistais, policijos pareigūnais, seniūnijų darbuotojais, kitais socialiniais darbuotojais, nevyriausybinėmis organizacijomis.

Apibendrinant tiriamųjų pateiktą informaciją apie vaiko teisės į tinkamas gyvenimo sąlygas užtikrinimą socialinės rizikos šeimose, galima pastebėti, kad ši teisė įgyvendinama ne visose šeimose ir tai priklauso nuo tėvų požiūrio į situaciją, jos suvokimą. Socialiniai darbuotojai atlieka svarbų vaidmenį padėdami šeimoms įgyvendinti vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas – tiek fizinės, tiek emocinės ir psichologinės. Jie tarpininkauja, atstovauja, moko, motyvuoja, inicijuoja įvairius projektus, bendradarbiauja su kitomis įstaigomis, įvairių sričių specialistais, geros valios žmonėmis ir kt. Vis dėlto, kaip minėjo tiriamosios, jos susiduria su įvairiomis problemomis – tėvų motyvacijos stoka, negebėjimu planuoti šeimos finansų, netinkamu tėvų pavyzdžiu, šeimų mažomis pajamomis ir pan.

2.3.5. Vaiko teisės į mokymąsi įgyvendinimas

Viena iš svarbiausių vaiko teisių – teisė į mokymąsi, todėl interviu metu domėtasi kaip ši teisė įgyvendinama socialinės rizikos šeimose augantiems vaikams (žr. 19 lentelę).

19 lentelė. Vaiko teisės į mokslą užtikrinimas

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaiko teisės į mokslą užtikrinimas	Vaikas turi sąlygas mokytis, lankyti ugdymo įstaigą	<i>Savo šeimynose manau, kad kiekviena šeima pakankamai normaliai įgyvendina šitą teisę vaiko</i> (T3) <i>Teisė į mokymąsi įgyvendinama. Visi vaikai mano šeimose lanko mokyklą</i> (T4)

	Tėvų ir vaikų motyvacijos stoka, siekiant įgyvendinti vaiko teisę į mokslą	<i>Bėga iš pamokų <...> tėvai dangsto vaikų bėgimą iš pamokų, parašydami raštelius, kad vaikas serga (T2) Nu, turim pavyzdžių, kad tiesiog nepriverčiam vaiko mokytis, nors jam dar mokslas privalomas (T6)</i>
	Vaiko teisė į mokslą pažeidžiama dėl tėvų aplaidaus požiūrio į mokslą	<i>Būna, kad reikia prižiūrėti brolius, seseris ir tėvai neleidžia to vaiko (T2) Aš manau, kad vaiko teisė į mokymąsi yra įgyvendinama tik iš dalies (T5) Na, manau, kad teisė iš tiesų yra įgyvendinama tik iš dalies (T6)</i>

Dauguma tiriamųjų interviu metu teigė, jog socialinės rizikos šeimose vaiko teisė į mokymąsi įgyvendinama arba įgyvendinama tik iš dalies. Dauguma vaikų iš jų lankomų šeimų lanko mokyklą, tik kai kuriose šeimose tėvai nekreipia dėmesio į tai, ar jų vaikai lanko mokyklą: „*I mokymąsi tėvai nelinkę kreipti daug dėmesio šiose šeimose*“ (T7). Taip pat pasitaiko atvejų, kai vaikai patys nenori mokytis, lankyti mokyklos, tėvai į tai nereaguoja, vaikų ugdymui neskiria dėmesio.

Pasiteiravus tiriamųjų, kaip tėvai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, skatina savo vaikus lankyti mokyklą, mokytis, atsakingai atlikti pamokas ir pan., išaiškėjo, kad retas tėvas ar mama kalbasi su vaikais apie ugdymą motyvuodami juos mokytis, gilinti žinias. Dažniausiai būna priešingai – socialinės rizikos šeimų tėvai, patys turintys žemą išsilavinimą neįžvelgia poreikio mokytis, laukia, kol jų vaikai sulauktų 16 metų, galėtų nebetęsti mokslų, pradėtų dirbti (pagal šiuo metu galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus asmuo privalo mokytis iki 16 metų). Taip pat tėvams trūksta įgūdžių, jie nesuvokia mokymosi naudos: „*Daugumoje šeimų, kuriose dirbu, tėvai patys turi labai žemą išsilavinimą, pavyzdžiui, baigę tik 8 klases arba išvis nebaigę mokyklos, arba neturi jokio išsilavinimo ir jie nesuvokia naudą, kurią gali atnešti išsilavinimas ir jeigu vaikais, sakykim, nenori mokytis ar nenori toliau tęsti mokslo, tėvai nežino būtų kaip motyvuoti, o kartis net nesuvokia, kad reikia vaiką motyvuoti mokintis*“ (T4). Kaip vieną vaikų skatinimo būdų tiriamosios pastebi tėvų baimę gauti administracinę baudą už vaiko mokyklos nelankymą, nes tuomet šeima nukentia finansiškai. Dar viena tiriamoji paminėjo, kad tėvai stengiasi, ragina vaikus lankyti mokyklą, tačiau „*<...> niekaip neprisideda, neužtikrina, kad jie tikrai ją lankytų, kad tikrai ruošų pamokas. Tai būna tiesiog tėvų vienadienis toks pasakymas, kad eik į mokyklą, reikia lankyti mokyklą, tačiau niekaip nesidomi, tiesiog neužtikrina, nebendradarbiauja su mokyklų vadovais, su auklėtojais, su socialiniais pedagogais*“ (T5).

Remiantis gauta tiriamųjų informacija, galima teigti, kad, kaip ir visais kitais atvejais, socialiniai darbuotojai, padėdami socialinės rizikos šeimoms įgyvendinti vaiko teisę į mokymąsi, atlieka įvairius ir svarbius vaidmenis (žr. 20 lentelę).

20 lentelė. Socialinio darbuotojo vaidmenys užtikrinant vaiko teisę į mokymąsi

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Socialinio darbuotojo vaidmenys užtikrinant vaiko teisę į mokymąsi	Motyvuotojas	<i>Vėl pradėsim nuo to, kad pradėsim nuo tėvų motyvacijos (T1)</i> <i>Tai pokalbiai, diskusijos su pačiais tėvais – pas mane šeimynose tai gal labiau mamos, ir motyvacija patiem vaikam – kėlimas, kalbėjimas apie tai, ką duos mokslas pačiam vaikui, apie jo ateitį. Tėvam, mamoms apie mokslo svarbą (T3)</i> <i>Iš tiesų daug kalbuosi su pačiais vaikais apie mokyklų lankymą, kaip svarbu mokyklą lankyti, ruošti namų darbus, motyvuoti vaikus ruošti namų darbus, motyvuoti tėvus tikrinti vaikų namų darbus, motyvuoti tėvus būti kartu su vaikais, kai jie ruošia namų darbus, kalbėtis su tėvais apie ugdymo svarbą vaikų gyvenime ir kas tėvai siektų, kad vaikai gyvenime pasiektų daugiau, negu patys tėvai pasiekė (T4)</i> <i>Na pirmiausia tai mes, aišku, turime užtikrinti, kad vaikas bent jau iki 16 metų lankytų mokyklą, motyvuoti jį, kalbėtis su juo (T6)</i>
	Mokytojas	<i>Ugdysime tuos pačius senus įgūdžius, kad padėsimė tėvams patiems pirmiausia suvokti, kad tai jų pareiga yra užtikrinti, kad vaikas mokytųsi ir, žinoma, toliau pereinama prie paties vaiko ir daug kalbama su pačiu vaiku, ugdomas jojo suvokimas apie mokslo svarbą (T1)</i>
	Tarpininkas	<i>Tarpininkaujant – būna mokykloje posėdžiai, kviečiami ir tėvai (T2)</i>
	Įgalintojas	<i><...> kalbėtis su vaiku, <...> pasiūlyti <...> ieškojimų kažkokių tai savo stipriųjų pusių (T6)</i>
	Iniciatorius	<i>Jeigu trūksta priemonių, tikrai stengiamės, ieškom būdų, ieškom pagalbos, kaip vaikui suteikti minimalias priemones, pratybas ar kažkokią tai sportinę avalynę (T5)</i> <i>Teko ne vieną kartą su važiuoti su ta pačia mama pasiimti sąrašą iš mokyklos, kuriame būna surašyta reikalingos knygos, reikalingos pratybos, su mama susidarom reikalingas priemones ir važiuojam tada ir padedama apsipirkinėti ir įsigyti reikalingų priemonių (T7)</i>

Socialiniai darbuotojai, padėdami įgyvendinti vaiko teisę į mokymąsi, atlieka daug vaidmenų: moko, motyvuoja, inicijuoja, tarpininkauja, įgalina. Vis dėlto, remiantis

interview metu gauta informacija galima teigti, kad didelis dėmesys skiriamas ne tik pokalbiams, bendravimui ir motyvavimui socialinės rizikos šeimų tėvams, bet ir šiose šeimose augantiems vaikams. Prie vaiko teisės į mokymąsi įgyvendinimo prisideda ir mokyklose dirbantys socialiniai pedagogai, mokytojai – jie organizuoja bendrus pokalbius, motyvuoja tėvus ir vaikus, padeda apsirūpinti reikalingomis turėti priemonėmis. Tuo tenka pasirūpinti ir tiriamosioms: „Stengiuosi, tarkim, kurias užduotis galiu atšviesti, atspausdinti, atvežti vaikams, kad jie turėtų“ (T5).

Tiriamosios, siekdamos įgyvendinti vaiko teisę į mokymąsi, bendradarbiauja su grupių auklėtojais darželiuose, ugdymo įstaigų mokytojais, klasių auklėtojais, socialiniais pedagogais, psichologais, mokyklų direktoriais, vaiko teisių specialistais, policijos pareigūnais, su seniūnijos darbuotojais, švietimo pagalbos tarnyba, specialiaisiais pedagogais.

Socialinės rizikos šeimos, siekdamos užtikrinti vaiko teisę į mokymąsi, susiduria su įvairiomis problemomis ir sunkumais (žr. 21 lentelę).

21 lentelė. Vaiko teisės į mokymąsi užtikrinimo problemos

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Vaiko teisės į mokymąsi užtikrinimo problemos	Netinkamas tėvų požiūris į ugdymosi svarbą	<i>Tėvų abejingumas, menkas supratimas, neigiamas požiūris, nusiteikimas prieš mokytojus, nesugebėjimas užtikrinti, kad vaikas turėtų reikalingas priemones į mokyklą (T1)</i> <i><...> daugiausia tėvų nėra pozityviai mąstantys apie jų vaikų ateitį <...> labai retas kas nors man iš šeimynų yra pasakęs, kad mano vaikas toliau mokysis (T3)</i> <i>Ir dar kartą pasikartosiu, kad jie nemato moksle būtinybės (T7)</i>
	Patyčios mokykloje	<i>Patyčios, kurias patiria vaikai mokykloje dėl tų pačių nešvarių rūbų, netvarkingos avalynės ar įsigėrusiais kažkokiais kvapais (T1)</i>
	Sunki šeimos materialinė padėtis	<i>Daugiausiai dėl sunkios materialinės padėties, pavyzdžiui, negali nupirkti reikiamų mokyklai reikmenų, negali įsigyti uniformos (T2)</i> <i>Tai kaip visuomet dėl to, dėl pinigų trūkumo, dėl mažų pajamų. Dažnai vaikas negali įsigyti tinkamų priemonių, negali nusipirkti tos pačios uniformos, kuri kainuoja didelius pinigus (T6)</i> <i>Per 10 metų tikrai užauginau kartą, bet ne, universiteto nei vienas nepasiekė, nors buvo gerai besimokančių vaikų, bet dėl tam tikrų lėšų stokos tikrai jie negalėjo toliau mokinti (T7)</i>
	Tėvų ir vaikų motyvacijos stoka	<i>Motyvacijos stoka. Didelė motyvacijos stoka. Ypatingai paauglių ir tų pačių tėvų. <...> vaikinai <...> yra 17 metų ir neplanuoja siekti jokio ugdymosi toliau ir tėvai netgi nemato tame jokios problemos ir nemotyvuoja vaikiną (T4)</i>

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
		<p><...> ir iš tėvų pusės nėra tos motyvacijos, kad jie motyvuotų, kad reikia kažką tai pabaigti, kad turėti specialybę, kad būtų galima toliau normaliai gyventi (T5)</p> <p>Tėvai visiškai nėra motyvuoti, kad jų vaikai siektų mokslo <...> (T7)</p>

Didžiausios problemos, kaip matyti iš tiriamųjų atsakymų, yra netinkamas tėvų požiūris ir motyvacijos stoka. Kaip minėjo tiriamosios, didžiausia problema yra, kad socialinės rizikos šeimų tėvai patys turėjo sunkumų mokykloje – yra įgiję tik pagrindinį išsilavinimą. Tėvai negeba įvertinti išsilavinimo svarbos, mano, kad išsilavinimas nėra svarbu, prioritetas skiriamas darbui – vaikai gali eiti dirbti: „Daugiausia jų galvoja, jeigu tai yra vaikai paaugliai, nes ne visi verti, kad jie baigtų tą dvylika klasių, ane, arba kuo greičiau baigtų tiktai profesinę ir gali, ta prasme, jiems nereikia daugiau mokytis, reikia jiems dirbti“ (T3). Dar viena didelė problema – lėšų trūkumas. Tėvai arba neišgali, arba nemoka planuoti savo šeimos biudžeto, tuomet vaikai neturi pagrindinių mokyklinių priemonių – dėl šios priežasties nenori lankyti mokyklos. Tai, kad lėšų trūkumas trukdo įgyvendinti socialinės rizikos šeimos vaikų teisę į mokymąsi, tyrimo metu nustatė Bartkutė ir Čižikienė (2012). Jos nustatė, kad tiek pilnoms, tiek nepilnoms šeimoms reikalinga didesnė materialinė parama, nes šeimos neišgali patenkinti savo ir vaikų minimaliausių poreikių, nepasiturinčiose šeimose gyvenantys vaikai turi prastesnes sąlygas mokytis ir siekti geresnio išsilavinimo.

Tiriamosios paminėjo, jog įvairiais būdais stengiasi spręsti, padeda šeimoms spręsti problemas ir sunkumus, iškylančius įgyvendinant vaiko teisę į mokymąsi. (žr. 22 lentelę).

22 lentelė. Pagalbos šeimai, įgyvendinti vaiko teisę į mokymąsi, metodai

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
Pagalbos šeimai, įgyvendinti vaiko teisę į mokymąsi, metodai	Motyvavimas	<p>Tai vėl, tų pačių konsultacijų metu, nuolatinis kalbėjimas su tėvais, nuteikimas to paties vaiko (T1)</p> <p>Tai kaip ir minėjau, tai labiausiai, kas susiję su motyvacija. Ką man gali darbas duoti – pokalbiais, diskusijomis (T3)</p> <p>Tai tiesiog daug bendrauju su vaikais, pasakoju įvairias jiems situacijas, motyvuuju, koks yra svarbus mokymasis, įgijimas specialybės. <...></p> <p>Ir su tėvais lygiai taip pat motyvuuju, kad tėvai lygiai taip pat darytų – lygiai kaip ir su vaiku dirbu (T5)</p>
	Bendradarbiavimas su kitomis	<...> bendradarbiavimas su ugdymo įstaigų atstovais dėl patiriamų tų patyčių, kad jos būtų

Kategorija	Subkategorija	Pagrindžiantys teiginiai
	įstaigomis, specialistais	<i>sprendžiamos mokykloje, klasės aplinkoje, draugų aplinkoje (T1)</i> <...> <i>įtraukiam socialinius pedagogus, mokyklos vadovus, mokytojus, darom bendrus susirinkimus ar tai seniūnijoje, ar tai mokykloje, kalbamės kartu, atvyksta ir tėvai, ir vaikas – bendraujam, išsakom visi savo nuomonę apie vaiką, išklausom ir vaiko nuomonę ir ieškom priežasčių, dėl ko kyla problemos – ar nelankymo, ar pažymiai vaiko yra blogi, aiškinamės situaciją, ieškom, kaip padėti tam vaikui (T5)</i>
	Pagalbos teikimo plano sudarymas	<i>Darom kažkokį neilgalaikį, tarkim dviejų savaitių, mėnesio laiko kažkokį tai planą, ką mes kiekvienas iš specialistų, kaip galėtume padėti, kad ta situacija tiesiog pasikeistų, kad ir vaiko lankomumas geresnis būtų ir pažymiai, ir atsirastų motyvacija vaikui mokintis (T5)</i>
	Rėmėjų paieška	<...> <i>įsijungia socialiniai darbuotojai, kurie dideles pastangas deda, kad kažkaip tai padėti, prisidėtų kažkas, ieško vėlgi geros valios žmonių, ieško pagalbos (T6)</i>

Socialiniai darbuotojai, padėdami socialinės rizikos šeimai įgyvendinti vaiko teisę į mokymąsi, naudoja įvairius metodus: motyvuoja vaikus, jų tėvus, bendradarbiauja su kitomis įstaigomis, jų specialistais, sudaro pagalbos teikimo planus, ieško rėmėjų pagerinti šeimų finansinę padėtį – įsigyti priemonių, uniformas ir pan. Kaip vieną iš efektyviausių priemonių tiriamosios įvardino bendradarbiavimą su kitomis įstaigomis, jų specialistais: „*Žinoma, kad su socialiniais partneriais mes padedame spręsti šias problemas*“ (T1). Kaip minėjo kita tiriamoji, bendradarbiavimas padeda – „*gal ne visam laikui, bet kažkuriam. Tada vėl susirenki ir vėl tariesi, ir vėl kažkaip tam vaikui šiek tiek padėti*“ (T5). Remiantis interviu metu gauta informacija galima teigti, kad pagalba efektyvi tuomet, kai ji teikiama nuolat. Taip pat labai svarbu motyvuoti vaiką, nes jei vaikas yra motyvuotas, lengviau dirbti su jo tėvais: „*Tik per motyvacinius pokalbius, konsultacijas galima šitai pasiekti. Per vaiko atvirumo valandėles*“ (T7). Tai, kad vaikų išklausymas yra labai svarbu, teigia Herron ir kt. (2015): „*Vaikų teisių požiūriu, supratimas, ką vaikai sako, yra labai svarbu ir padeda jiems siekiant suteikti paramą ir apsaugą bei sulaukti veiksmingų rezultatų*“ (p. 66).

Apibendrinant interviu metu gautą informaciją apie vaiko teisės į mokymąsi įgyvendinimą socialinės rizikos šeimose, galima pastebėti, jog dažniausiai socialinių darbuotojų pastangų dėka vaikai lanko mokyklą, nes dauguma jų tėvų nesidomi vaiko mokymusi, mokyklos lankomumu, nedalyvauja mokyklos gyvenime, neištraukia į ugdomąją veiklą – tuo rūpinasi socialiniai darbuotojai, kiti mokyklų darbuotojai. Tiriamosios moko,

motyvuoja, inicijuoja, tarpininkauja, įgalina vaikus ir jų tėvus lankyti mokyklą, įgyvendinti vaiko teisę į mokymąsi, bendradarbiauja su įvairiais specialistais: mokyklų darbuotojais, darželių auklėtojais, psichologais, mokyklų direktoriais, vaiko teisių specialistais, policijos pareigūnais, su seniūnijos darbuotojais, švietimo pagalbos tarnyba, specialiaisiais pedagogais. Įgyvendinant vaiko teisę į mokymąsi tiriamosios susiduria su įvairiomis problemomis: netinkamu tėvų požiūriu, patyčiomis mokyklose, lėšų trūkumu, motyvacijos stoka, tačiau ieško būdų ir metodų, kaip šiuos sunkumus efektingai spręsti – motyvuoja tėvus ir jų vaikus, bendradarbiauja su kitomis įstaigomis, sudaro pagalbos planus, koordinuoja juos įgyvendinant, ieško rėmėjų, kurie galėtų paremti šeimas.

Apžvelgiant viso empirinio tyrimo gautus rezultatus galima teigti, jog vaiko teisė būti sveikam, teisė į poilsį ir laisvalaikį ir vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas užtikrinama ne visose socialinės rizikos šeimose. Tai dažnai priklauso nuo konkrečios šeimos tėvų suvokimo, požiūrio, įgūdžių, gebėjimų ir kt. Vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę socialinės rizikos šeimose dažniausiai neįgyvendinama, o vaiko teisė į mokymąsi – dažniausiai įgyvendinama. Socialiniai darbuotojai atlieka svarbų vaidmenį padėdami socialinės rizikos šeimoms įgyvendinti vaiko teises. Socialiniai darbuotojai atlieka motyvuotojo, mokytojo, tarpininko, įgalintojo, iniciatoriaus, informatoriaus, konsultanto, vadybininko ir aktyvintojo vaidmenis. Socialinės rizikos šeimos, siekdamos įgyvendinti vaiko teises susiduria su tokiomis problemomis ir sunkumais: lėšų trūkumu, vaikų ir tėvų motyvacijos stoka, netinkamu tėvų požiūriu, mažu gyvenamuoju būstu, tėvų įgūdžių stoka, netinkamu tėvų pavyzdžiu, tėvų situacijos nesuvokimu, tėvų negebėjimu planuoti šeimos biudžeto, patyčiomis mokyklose. Socialiniai darbuotojai, padėdami socialinės rizikos šeimoms įgyvendinti vaikų teises, naudoja įvairius metodus: motyvavimą, tėvystės įgūdžių ugdymą, bendradarbiavimą su kitomis įstaigomis ir jose dirbančiais specialistais, pokalbius su tėvais, visa šeima, vaikais, informavimą, konsultacijas, socialinių paslaugų teikimą, rėmėjų paiešką, projektų iniciavimą ir organizavimą. Vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinimas priklauso ne tik nuo socialinės rizikos šeimos, bet ir savivaldybės politikos – susisiekiimo organizavimo (į neformaliojo švietimo užsiėmimus), būrelių pasiūlos, užimtumo organizavimo vasaros metu kaimiškose vietovėse.

IŠVADOS

1. Socialinės rizikos šeimos – tai šeimos, neatliekančios savo funkcijų, keliančios socialinį rūpestį, šiose šeimose yra daugybė pažeidimų, opių problemų. Yra daug rizikos veiksnių, kurie gali lemti socialinės rizikos šeimos atsiradimą: šeimos struktūriniai ypatumai, šeimos narių tarpusavio sąveikų iškreiptas pobūdis, ekonominiai, demografiniai, medicininiai, psichologiniai, pedagoginiai, kriminaliniai veiksniai. Socialinės rizikos šeimose dažnai nebūna tinkama vaikui vystytis fizinė aplinka, jiems nepakanka ugdymosi priemonių, suaugusieji stokoja tėvystės įgūdžių, todėl jie nepakankamai rūpinasi savo vaikais. Kitos opios socialinės rizikos šeimų problemos – girtuoklystė, smurtas, kitoks netinkamas suaugusiųjų elgesys.
2. Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje užtikrinama trimis lygmenimis: valstybiniu, vyriausybinu ir savivaldos. Vaiko teisių apsaugą Lietuvos Respublikoje užtikrina: valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos, visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga. Lietuvos nevyriausybinių sektoriaus organizacijos, dirbančios vaiko teisių srityje. Socialinės rizikos šeimose pažeidžiamos tokios vaikų teisės kaip teisė gyventi, naudotis sveikatos sistemos paslaugomis, ligų gydymo priemonėmis, teisė į poilsį ir laisvalaikį, teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi. Nors tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, socialinės rizikos šeimų tėvams dažnai trūksta žinių apie vaiko teises, tėvystės įgūdžių, o atitinkamos tarnybos ir specialistai ne visada sugeba šiems šeimoms ir jų vaikams suteikti reikiamą pagalbą įgyvendinant vaiko teises.
3. Įgyvendinant vaiko, gyvenančio socialinės rizikos šeimoje, teises, teikiant pagalbą vaikui ir jo šeimai, labai svarbu tinkamai ir laiku įvertinti grėsmes, identifikuoti šeimos problemas. Atsižvelgiant į problemas šeimoje tinkamai sudaryti individualų planą su šeima ir jį vykdyti pasitelkiant įvairių sričių specialistus. Teikiant paslaugas socialinės rizikos šeimai, siekiant užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą, labai svarbus tarpinstitucinis bendradarbiavimas.
4. Atlikus tyrimą nustatyta, kad:
  - Socialinės rizikos šeimose augančių vaikų teisė būti sveikam, teisė į poilsį ir laisvalaikį, teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas, teisė laisvai reikšti savo nuomonę, teisė į mokymąsi užtikrinama ne visada. Tai dažnai priklauso nuo konkrečios šeimos tėvų suvokimo, požiūrio į vaiko teisių užtikrinimą, turimų socialinių įgūdžių, gebėjimų ir kt;
  - socialiniai darbuotojai atlieka svarbų vaidmenį padėdami socialinės rizikos šeimoms įgyvendinti vaiko teises. Jie atlieka motyvuotojo, mokytojo, tarpininko,

įgalintojo, iniciatoriaus, informatoriaus, konsultanto, vadybininko ir aktyvintojo vaidmenis;

- socialiniai darbuotojai, padėdami socialinės rizikos šeimoms įgyvendinti vaikų teises, naudoja įvairius metodus: motyvavimą, tėvystės įgūdžių ugdymą, bendradarbiavimą su kitomis įstaigomis ir jose dirbančiais specialistais, pokalbius su tėvais, visa šeima, vaikais, informavimą, konsultacijas, socialinių paslaugų teikimą, rėmėjų paiešką, projektų iniciavimą ir organizavimą;
- vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinimas priklauso ne tik nuo socialinės rizikos šeimos turimų socialinių įgūdžių, gebėjimų, požiūrio į vaiko poreikius, bet ir savivaldybės politikos – susisiekiimo organizavimo (į neformaliojo švietimo užsiėmimus), būrelių pasiūlos, užimtumo organizavimo vasaros metu kaimiškose vietovėse;
- empirinio tyrimo duomenų analizė leido nustatyti problemas ir sunkumus, su kuriais susiduria Vilkaviškio rajono socialinės rizikos šeimos, siekdamos įgyvendinti vaiko teises: sunki materialinė padėtis šeimose, vaikų ir tėvų motyvacijos stoka, netinkamas tėvų požiūris į vaikų teisių užtikrinimą, mažas gyvenamasis būstas, tėvų socialinių įgūdžių stoka, tėvų negebėjimas planuoti šeimos biudžeto, patyčios mokyklose, alkoholio vartojimas, konfliktai šeimose.

REKOMENDACIJOS

Remiantis tyrimo metu padarytomis išvadomis, rekomenduojama:

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai:

- Siekiant užtikrinti socialinės rizikos šeimų vaikų teisę į poilsį ir laisvalaikį, skirti finansavimą būrelių veikloms, vasaros stovykloms kaimiškose vietovėse (pvz., vaiko dienos centruose, bendruomenių namuose ir pan.).

Vilkaviškio rajono savivaldybei:

- Remiantis interviu metu gautais duomenimis siūloma inicijuoti autobusų tvarkaraščių koregavimą, sudarant galimybes vaikams atvykti ir parvykti namo iš neformaliojo švietimo užsiėmimų, vasaros stovyklų Vilkaviškio mieste.
- Siekiant užtikrinti vaikų, gyvenančių rizikos šeimose, teisę į užimtumą ir laisvalaikį skatinti Vilkaviškio rajono nevyriausybinės organizacijas pasinaudoti Vilkaviškio krašto vietos veiklos grupės 2016–2023 m. strategija. Rašyti ir teikti projektines paraiškas, pagal 2016-2023 m. strategijos prioritetines grupes, siekiant įgyvendinti vaikų užimtumo centrų kūrimą kaimiškose vietovėse.
- Atsižvelgiant į tyrimo metu gautus rezultatus siūloma aktyvinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą tarp visų pagalbą vaikui ir šeimai teikiančių įstaigų specialistų, stiprinti jų kompetencijas: organizuoti mokymus, kursus, seminarus apie vaikų teisių įgyvendinimo aspektus, galimybes, metodus ir kt.

Socialiniams darbuotojams:

- Socialinės rizikos šeimų vaikus ir jų tėvus įtraukti į Vilkaviškio rajono bendruomenių, seniūnijų, nevyriausybinių organizacijų organizuojamus renginius, projektus, savanorystės akcijas, seminarus, mokymus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Baliūnevičiūtė, G. (2013). Vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimas: Lietuvos ir Suomijos atvejai: *Magistro darbas*. Kaunas: VDU.
2. Bandman, B. (1999). *Children's Right to Freedom, Care and Enlightenment*. New York: Garland Publishing, Inc.
3. Barlow, J. (2012). *Prevention of Child Maltreatment and Associated Impairment*. Prieiga per internetą: <http://www.child-encyclopedia.com/sites/default/files/textes-experts/en/779/prevention-of-child-maltreatment-and-associated-impairment.pdf>.
4. Bartkutė, I., Čižikienė, J. (2012). Socialinės paramos rizikos šeimoms teikimo poreikio analizė. *Societal Innovations for Global Growth*, 1 (1), 989–1004.
5. Bendruomenės teikiamos paslaugos Prieiga per internetą: <http://www.pertvarka.lt/bendruomenes-teikiamos-paslaugos/>.
6. Bulotas, R. (2014). Vaiko teisių ir pareigų įgyvendinimas artimiausioje mokinio aplinkoje: mokinių, tėvų ir mokytojų nuomonė. *Mokytojų ugdymas*, Nr.23 (2), 4–17.
7. Buss, E., Maclean, M. (2011). Law and child development in the UK and the US. *Journal of Children's Services*, Nr. 6 (4), 236–247.
8. Cairns, G. ir kt. (2014). Combining school and family alcohol education: a systematic review of the evidence. *Health Education*, Nr. 114 (6), 451–472.
9. Cossar, J. at al (2013). *'It takes a lot to build trust': Recognition and telling: Developing earlier routes to help for children and young people*. London: Office of the Children's Commissioner.
10. Česonienė, R., Bičiukienė, G. (2009). *Vaiko teisių mokymai per žaidimą*. Prieiga per internetą: http://www.szemeneliai.lt/failai/patirtis/vaiko_tesiu_mok_per_zaidima.pdf.
11. Darbo su socialinės rizikos šeimomis metodinės rekomendacijos (2004). *Valstybės žinios*, 9 (254).
12. Dorius, C. et. al (2016). *Factors Affecting Adolescent Risk-Taking in Stepfather Families*. Emerald Group Publishing Limited.
13. Dromantienė, L., Šalaševičiūtė, R. (2006). Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 5 (1), 79–88.
14. Dwyer, J. G. (2003). A Taxonomy of Children's Existing Rights in State Decision Making About Their Relationships. *William & Mary Bill of Rights Journal*, 11, 845–990.
15. Hedlund, D., Cederborg, A. Ch. (2015). Legislators' perceptions of unaccompanied children seeking asylum. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, Nr. 11 (4), 239–252.

16. Herron, J. et al (2015). Recognising and responding to the maltreatment of disabled children: A children's rights approach. *Social Work & Social Review*, 17 (3), 61–77.
17. Humanium (2016). *Children's rights worldwide 2016*. Prieiga per internetą: <http://www.humanium.org/en/map-respect-children-rights-worldwide/>.
18. Erikson, R. (2014). Socialinės srities profesionalų, dirbančių su socialinės rizikos šeimomis, vaidmenų adekvatumo problemos. Iš *Kompetencijos socialiniame ugdyme: kaitos brėžtis. Pirma dalis* (p. 21–25). Vilnius: Lietuvos socialinių pedagogų asociacija.
19. Eskytė, I. (2008). Socialinio dalyvavimo plėtotė vaikų dienos centruose. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 2 (2), 143–163.
20. Griškutė, V., Masiliauskienė, E. (2010). Vaikų dienos centrų pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiška ir jos plėtrą sąlygojantys veiksniai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4 (29), 95–102.
21. Guščinskienė, J., Kondrotaitė, G. (2006). Socialinės rizikos šeimų problemos: Pagėgių savivaldybės atvejo studija. *Socialinis darbas*, 5 (2), 15–23.
22. Informavimo apie ypatingus atvejus, susijusius su galimais vaiko teisių pažeidimais, tvarkos aprašas (2017). *TAR*, Nr. 11119.
23. Jančauskytė, G., Širiakovienė, A., Plaušinitienė, A. (2013). Vaikų iš socialinės rizikos šeimų socialinių įgūdžių plėtojimo galimybės dailine veikla vaikų dienos centruose. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, Nr. 1 (39), 76–81.
24. Young, S. et al (2014). *What Can We Do to Bring the Sparkle Back into this Child's Eyes? Child Rights/ Community Development Principles: Key Elements for a Strengths-based Child Protection Practice*. *Child Care in Practice*, 20 (1), 135–152, doi: [10.1080/13575279.2013.847052](https://doi.org/10.1080/13575279.2013.847052).
25. Kairienė, B., Žiemienė, R. (2007). Vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai šeimoje. *Socialinis darbas*, 6 (2), 43–50.
26. Kairienė, B. (2012). Tėvų ir vaiko santykių specifiškumas vaiko teisių įgyvendinimo požiūriu. *Socialinis darbas*, Nr. 11 (2), 391–400.
27. Kalaušienė, V. (2014). Tarpinstitucinis bendradarbiavimas dirbant su socialinės rizikos šeimomis. Iš *Kompetencijos socialiniame ugdyme: kaitos brėžtis. Pirma dalis* (p. 26–32). Vilnius: Lietuvos socialinių pedagogų asociacija.
28. Karatehin, C., Gehrman, R., Lawler, J. (2014). A study of maltreated children and their families in juvenile court: I. Court performance measures. *Children and Youth Services Review*, 41, 62–74.
29. Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: edukologija ir kiti socialiniai mokslai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

30. Kavaliauskienė, J. (2014). *Socialinės pagalbos organizavimas socialinės rizikos šeimai*. Panevėžys: Panevėžio kolegija.
31. Kompleksiškai teikiamų paslaugų šeimai 2016–2020 m. veiksmų planas (2016). TAR, Nr. 4549.
32. Kompleksinės paslaugos šeimai. Prieiga per internetą: <http://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/kompleksines-paslaugos-seimai>.
33. Kondrotaitė, G. (2006). Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija. *Filosofija. Sociologija*, 4, 55–60.
34. Kondrotaitė, G., Butvilas, T. (2007). Socialinės rizikos šeimose gyvenančių vaikų socializacija: patirtos netekties poveikio jų elgesiui analizė. *Socialinis darbas*, 6 (1), 96–103.
35. Lester, S. (2013). Rethinking Children's Participation in Democratic Processes: A Right to Play. In Sandi Kawecka Nenga, Jessica K. Taft (ed.) *Youth Engagement: The Civic-Political Lives of Children and Youth*, *Sociological Studies of Children and Youth*, Nr.16, 21–43.
36. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 36 (1340).
37. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33 (1014).
38. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (2006). *Valstybės žinios*, 17 (589).
39. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2016 metų veiklos ataskaita (2017). Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/ataskaitos/ministerijos-veiklos-ataskaitos>.
40. Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2017 metų veiklos ataskaita (2018). Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/ataskaitos/ministerijos-veiklos-ataskaitos>.
41. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (1996). *Valstybės žinios*, 33 (807).
42. Liobikienė, T. N. (2010). Kaip padėti vaikams, augantiems alkoholizmu sergančioje šeimoje? *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 5 (1), 75–84.
43. Masiliauskienė, E., Griškutė, V. (2010). Vaikų dienos centrų teikiamos pagalbos socialinės rizikos šeimų vaikams raiškos kontekstų empirinis tyrimas. *Mokytojų ugdymas*, Nr. 14 (1), 138–155.
44. Miniotaitė, J. (2016). Vaiko teisių įgyvendinimas ikimokyklinėse įstaigose – socioedukacinis aspektas: *Magistro dabas*. Šiauliai: ŠU.

45. Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 metų programa (2002). *Valstybės žinios*, 53 (2076).
46. Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2005–2007 metų programa (2004). *Valstybės žinios*, 174 (6441).
47. Perry, B. D. (2013). *Bonding and Attachment in Maltreated Children*. Prieiga per internetą: https://childtrauma.org/wp-content/uploads/2013/11/Bonding_13.pdf.
48. Pertvarkos tikslai. Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje. Prieiga per internetą: <http://www.pertvarka.lt/apie-institucines-globos-pertvarka/pertvarkos-tikslai/>.
49. Preventing Child Maltreatment and Promoting Well-Being: A Network for Action (2013). Prieiga per internetą: <https://www.childwelfare.gov/pubpdfs/2013guide.pdf>.
50. Preventing Child Maltreatment: a guide to taking action and generating evidence (2006). France: World Health Organization.
51. Pupkevičiūtė – Kiguolė, E. (2011). Dienos centro veiklos ypatumai sprendžiant vaikų, patiriančių smurtą šeimoje, problemas. *Magistro darbas*, ŠU, Šiauliai.
52. Rimkus, V., Žemgulienė, S. (2013). Socialinės rizikos šeimų socialinio tinklo ir jo teikiamo socialinio palaikymo aspektai. *Tiltai*, 2013, Nr. 1 (62), 169–184.
53. Sagatys, G. (2002). Vaiko teisė į šeimos ryšius Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 33 (25), 83–94.
54. Socialinės apsaugos ir darbo ministro 2005 m. kovo 15 d. įsakymas Nr. A1-75 „Dėl socialinės apsaugos ir darbo ministro 2000 m. liepos 10 d. įsakymo Nr. 70 „Dėl Socialinių paslaugų katalogo 2000 m. patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*, 28 (1252).
55. Socialinis pranešimas (2016). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
56. Socialinės rizikos šeima. Prieiga per internetą: http://www.vaikoteises.lt/media/file/Statistika/socialines_rizikos_seimos_2016_m.%20202.pdf.
57. Tamošiūnas, T., Želvytė, V. (2010). Vaiko teisių apsaugos sistemos valdymo prioritetai: teisinės bazės ir savivaldybių ekspertų nuostatų analizė. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 4 (20), 154–168.
58. Tamutienė, I., Laslett, A. (2016). Associative stigma and other harms in a sample of families of heavy drinkers in Lithuania. *Journal of Substance Use*, 22 (4), 425–433.
59. Tamutienė, I. (2018). Alcohol-related child maltreatment: Reports to the Child Rights Protection servixe in Kaunas municipality. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, Vol. 35 (I), 9–23.

60. Tvaraus perėjimo nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų sistemos sąlygų sukūrimas Lietuvoje. Prieiga per internetą: <http://www.pertvarka.lt>.
61. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija (2002). *Valstybės žinios*, 52 (2316).
62. Vaiko gerovės 2013–2018 metų programa (2012). *Valstybės žinios*, 140 (7208).
63. Vaiko teisių apsauga. Prieiga per internetą: <http://www.socmin.lt/lt/seima-ir-vaikai/vaiko-teisiu-apsauga.html>.
64. Vaiko teisių apsaugos įstatymas. TAR, 2017-10-10, Nr. 16087.
65. Vaiko teisių konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 60 (1501).
66. Vaikų dienos centrai. Prieiga per internetą: <https://www.gelbokitvaikus.lt/kas-mes/vaik%C5%B3-dienos-centrai>.
67. Vaikų dienos centrų veiklos, juose teikiamų socialinių paslaugų įvertinimo ir plėtojimo galimybių tyrimas. Galutinė tyrimo ataskaita (2015). Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.
68. Vaitiekienė, N. (2013). Socialinės rizikos šeimų vaikų, lankančių dienos veiklos tarnybą, socialinių įgūdžių analizė. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*, Nr. 11, 124–133.
69. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2017 metų veiklos ataskaita (2018). Prieiga per internetą: [http://www.vaikoteises.lt/media/file/2017%20m.%20ataskaita%20GALUTIN%C4%96\(1\).pdf](http://www.vaikoteises.lt/media/file/2017%20m.%20ataskaita%20GALUTIN%C4%96(1).pdf).
70. Valstybinio audito ataskaita „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“ (2012). Vilnius: Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė.

SANTRAUKA

Štaraitienė K.(2018) *Vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimas*. Edukologijos ir socialinio darbo instituto, Vaiko teisių apsaugos magistrantūros iššęstinių studijų magistro darbas. Mokslinio darbo vadovė doc. dr. Brigita Kairienė. Vilnius. Mykolo Romerio universitetas.

Darbo tikslas: atskleisti vaikų, gyvenančių, socialinės rizikos šeimose, teisių įgyvendinimą. Teoriniai ir empiriniai tyrimo metodai: teorinė mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, interviu (empirinis metodas) metodas.

Tyrimas atskleidė, kad: vaikų, gyvenančių socialinės rizikos šeimose, teisės būti sveikam, laisvai reikšti savo nuomonę, teisė į poilsį ir laisvalaikį, tinkamas gyvenimo sąlygas užtikrinama ne visada. Vienintelė teisė, kuri beveik visada yra užtikrinama socialinės rizikos šeimose- vaiko teisė į mokymąsi.

Socialiniai darbuotojai atlieka svarbų vaidmenį padėdami socialinės rizikos šeimoms įgyvendinti vaiko teises. Jie atlieka motyvuotojo, mokytojo, tarpininko, įgalintojo, iniciatoriaus, informatoriaus, konsultanto, vadybininko ir aktyvintojo vaidmenis. Teikiant pagalbą naudoja įvairius metodus: motyvavimą, tėvystės įgūdžių ugdymą, bendradarbiavimą su kitomis įstaigomis ir jose dirbančiais specialistais, pokalbius su tėvais, visa šeima, vaikais, informavimą, konsultacijas, socialinių paslaugų teikimą, rėmėjų paiešką, projektų iniciavimą ir organizavimą. Vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį įgyvendinimas priklauso ne tik nuo socialinės rizikos šeimos, bet ir savivaldybės politikos – susisiekimo organizavimo (į neformaliojo švietimo užsiėmimus), būrelių pasiūlos, užimtumo organizavimo vasaros metu kaimiškosiose vietovėse.

Tyrimo duomenų analizė leido nustatyti problemas ir sunkumus, su kuriais susiduria socialinės rizikos šeimos, įgyvendindamos vaiko teises: lėšų trūkumas, vaikų ir tėvų motyvacijos stoka, mažas gyvenamasis būstas, tėvų įgūdžių stoka, netinkamas tėvų pavyzdys, tėvų neadekvatus situacijos suvokimas, tėvų negebėjimas planuoti šeimos biudžeto, patyčios mokyklose, alkoholio vartojimas, konfliktai šeimose.

Raktiniai žodžiai: vaikas, vaiko teisės, socialinės rizikos šeima, vaiko teisių apsauga.

SUMMARY

Štaraitienė K.(2018) *The accomplishment of children rights from social risk families*. The Master thesis of Institute of Educational Sciences and Social Work extensive course. Supervisor: doc. Dr. Brigita Kairienė. Vilnius, Mykolas Romeris University.

The aim of the thesis: reveal the accomplishment of children rights from social risk families. Theoretical and empirical methods of the research were applied: theoretical analysis of scientific literature and documents, interview method.

The thesis revealed that children rights from social risk families to be healthy, express their opinion, have leisure time, proper living conditions are not always ensured. The only right to be ensured is the right to education.

Social workers play an important role by helping to accomplish children rights from social risk families. They are motivators, teachers, moderators, initiators, informants, consultants, managers and activists. They apply different methods by providing their help: motivation, education about parenting skills, cooperation with other institutions and their specialists, meetings with parents and all family, providing information, consultations, social services, looking for supporters, organising projects. The accomplishment of children right to leisure time depends not only on social risk family but also on the policy of municipality – transport organising (non-formal education activities), supply of extracurricular activities, occupancy during summer in rural areas.

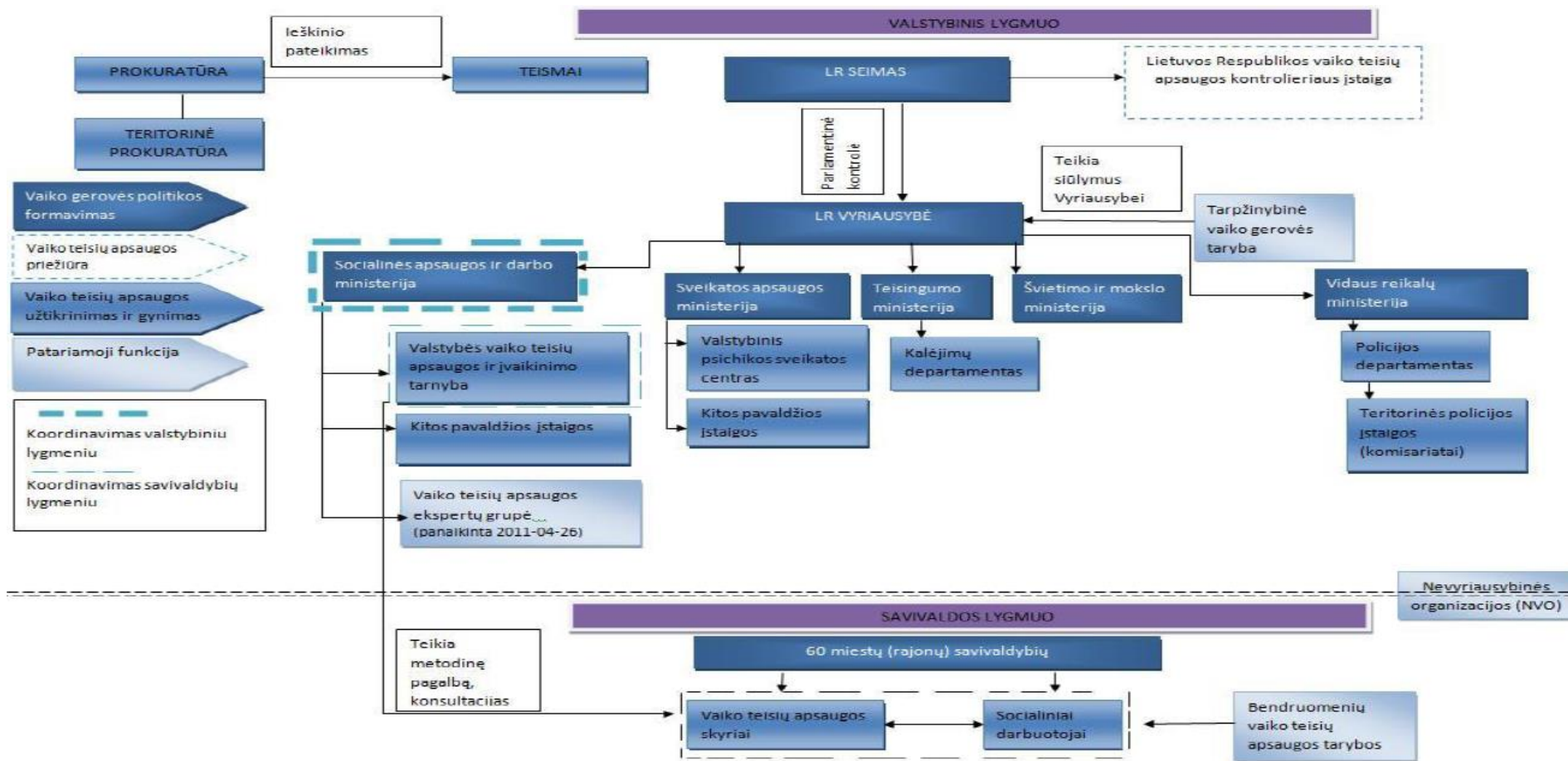
The analysis of the research identified problems and difficulties that social risk families deal with by accomplishing children rights: the lack of income, motivation of parents and children, not efficient dwelling, lack of parenting skills, inappropriate parents behaviour, inadequate parents perception towards situation, parents inability to plan the budget, bullying at school, alcohol abuse, arguments in families.

Key words: child, child rights, social risk family, prevention of children rights

PRIEDAI

Vaiko teisių apsaugos institucijų sistema

Šaltinis: Valstybinio audito ataskaita „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“, 2012, p. 48

INTERVIU KLAUSIMAI

<i>Tyrimo dalyvių charakteristika</i>	Tyrimo dalyvio amžius..... Tyrimo dalyvio išsilavinimas..... Tyrimo dalyvio specialybė..... Tyrimo dalyvio darbo stažas.....
<i>1. Vaiko teisė būti sveikam.</i>	1.1. Kaip tėvai užtikrina tinkamą vaikų sveikatos priežiūrą? 1.2. Kaip socialinė rizikos šeimoje tėvai įprastai reaguoja susirgus vaikui? 1.3. Kokiomis priemonėmis tėvai socialinės rizikos šeimose vykdo ligų prevenciją? 1.4. Kaip vertinate savo galimybes padedant užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimoje? 1.5. Su kokiomis sveikatos institucijomis bendradarbiaujate, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko sveikatos priežiūrą socialinės rizikos šeimose? Kiek šis bendradarbiavimas efektyvus?
<i>2. Vaiko teisė laisvai reikšti savo nuomonę.</i>	2.1. Kaip tėvai užtikrina vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę? 2.2. Kokiais klausimais tėvai atsižvelgia į vaiko nuomonę? 2.3. Kokiais atvejais Jūs teiraujatės vaiko nuomonės? 2.4. Kaip padedate šeimai įgyvendinti vaiko teisę laisvai reikšti savo nuomonę? Kokius metodus naudojate?
<i>3. Vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį.</i>	3.1. Kaip įgyvendinama vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį? 3.2. Koks tėvų vaidmuo užtikrinant vaikų užimtumą? 3.3. Koks Jūsų vaidmuo, siekiant užtikrinti vaikų užimtumą, laisvalaikį? 3.4. Kokias galimybes vaikai turi lankyti mėgstamus būrelius? Kas užtikrina, kad vaikams gyvenantiems socialinės rizikos šeimose, būreliai būtų pasiekiami? 3.5. Su kokiomis įstaigomis bendradarbiaujate, organizuojant vaikų užimtumą, laisvalaikį? 3.6. Su kokiomis problemomis ir sunkumais susiduriate užtikrinant vaikų užimtumą?
<i>4. Vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas.</i>	4.1. Kaip įgyvendinama vaiko teisė į tinkamas gyvenimo sąlygas? 4.2. Koks jūsų vaidmuo šeimoje, siekiant įgyvendinti vaiko teisę į tinkamas gyvenimo sąlygas? Kokias galimybes, priemones turite Jūs padedant įgyvendinti šią teisę? 4.3. Su kokiomis problemomis ir sunkumais susiduriate, užtikrinant tinkamas sąlygas vaikams šeimoje? 4.4. Kokios srities specialistai prisideda, su kuo bendradarbiaujate įgyvendinant šią teisę?
<i>5. Vaiko teisė į mokymąsi.</i>	5.1. Kaip įgyvendinama vaiko teisė į mokymąsi? 5.2. Kaip tėvai, gyvenantys socialinės rizikos šeimose, skatina savo vaikus lankyti mokyklą, mokytis, atsakingai atlikti pamokas ir pan.? 5.3. Koks Jūsų vaidmuo padedant įgyvendinti vaiko teisę mokytis? 5.4. Su kokiais specialistais bendradarbiaujate, siekiant įgyvendinti šią teisę? 5.5. Su kokiomis problemomis susiduria socialinės rizikos šeimos, siekiant užtikrinti vaiko ugdymą? Įvardinkite kelias? 5.6. Kokiomis priemonėmis, metodais sprendžiamos šios problemos? Kokia priemonė yra efektingiausia?